57.e.

6
8-g
19

BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE
6
9 B
40

CORNELII VALERII VLTRAIECTINI

IN VNIVERSAM BENE dicendi rationem tabula, Summam artis Rhetoricæ complectens.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

LVGDVNI,
APVD THEOBALDVM PAGANVM.
1558.

CLARISSIMO

HEROI MAXIMILIANO
A' Burgundia, Marchioni Veriano, Domino
in Vlißingen, Beueren, Creuecuer, &c.
Equiti ſummi ordinis uelleris aurei,
Vicecomiti Hollandiæ, & præfecto maris Belgici: Cornelius Valerius ab Auduater Vltraiectinus
S. D.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

ANNI ſunt decem & octo, cùm Rhetoricen quoſdam æquales familiaritate mihi coniunctos adoleſcens docerem, magis adeò cognoſcendi ſtudio percipiendique facilius eam artem, quam illi me profiteri volebant, quàm quòd mihi ipſe multùm conſiderem: ad quorum vtilitatem quædam bene dicendi præcepta maximè neceſſaria paucis comprehenſa paginis in tabula ſpectanda propoſui. Ea tabula cùm iam exemplis multis deſcripta multorum ſubiiſſet oculos, pręter illos familiares, alij quidam amici noſtri mecum egerunt, vt ederem: quibus cùm id conſtanter negarem, vrgere illi me cœperunt, atque etiam minitari mihi futurum, vt ab aliis id quod eſſet à me dictatum, ederetur: cúmq; editionem flagitare non deſiſterent, breui tandem reſpondi, mea voluntate nunquam in lucem eſſe

prodituram

prodituram tabulá,quam non ea diligentia conſcripſiſſem,vt lectione dignam iudicarem. Atque ea quidem delituit in ſchedis hucuſque neglecta. Ecce autem cùm nuper Grammaticas inſtitutiones emiſiſſem,in quibus fortè mentionem Rhetoricę tabulæ noſtræ feceram, quod in ea non indiligenter figuras omnes & Grammaticas & Rhetoricas expoſuiſſe,eáſque perſpicuo complexus ordine ſatis commodè digeſsiſſe mihi viderer: ſeriò quidam etiam eruditi poſtulare eam non dubitarunt,& huius æris alieni me identidē admonere. Quamobrem cœpi tandem cogitare de recognoſcendo ſcripto:quod,vt maiore fieret cum ſtudioſorum fructu,placuit ei tabulæ formam libri dare, & huic anacephalcoſin addere,quæ ſumma totius artis capita breui quadam enumeratione comprehenderet, qualem nouem ferè ab hinc annis Dialecticis adiecimus.Verum cùm illa mihi non nimis longa videretur, viſum eſt potius eandem ſimul cum libello paucis tantummodo mutatis, & quibuſdam illinc in librum tranſlatis, edere. Eram autem id temporis in docendo ſecutus Ariſtotelem,Ciceronem,Quintilianum,alióſque veterum nonnullos,& ex recentioribus vnum atque alterum. collegeram quæ videbantur vtiliſsima: quæ quum nunc relego, non omnino diſplicent. Et quia profutura iuuentuti quidam non contennendi formandæ adoleſcentiæ artifices iudicant, éáque poſtulant à me ſæpe vel flagitant potius:facilè patior hoc quicquid eſt vtilitatis,quod præcipuè familiaribus comparatum erat,ad alios quoq;
peruę

peruenire. De libertate, qua ſumus interdum vſi, pręſertim in tropis & ſchematibꝰ, fortaſsis admonendũ eſt, me non vbiq; veterum ordinẽ tenuiſſe, ſed interdum recentium quorundam induſtriam ſequi maluiſſe, nec eas exornationes excluſiſſe, quæ non tam ſchemata, quàm aut argumentandi aut amplificandi formæ quędam haberi poſsint: quod cur fecerim, ſuo loco rationem attuli. & certè ſupereſſe aliquid nõ inutile ſatius eſt, quàm deſiderari quod neceſſarium ſtudioſis videri poſſit: & in hanc partem ſi peccaſſem, veniam facilius, quàm ſi lectorem pręceptis vtilibus fraudaſſem, impetraturũ me putaui. Quem librum dum peruulgato tum & veteribus, tum etiam vſitato more principi alicui viro dicare decreuiſſem, ſed cui dicarem, nondum ſtatuiſſem, eáque de re diutius cogitarem: commodùm venit mihi in mentem primos ſtudiorum meorum fructus vndecim ab hinc annis oblatos fuiſſe præſtanti prudentia & eruditione viro principi Domino Pratenſi Vicecomiti Hollandiæ, cuius nomine quia tabulæ Dialecticę primum diuulgatę ſunt, nemini potius hęc Rhetoricę pręcepta dicanda videbãtur, quàm ei, quem delegerat Imperator Vicecomitis ſucceſſorem, in quem virtutes illę conueniunt, quæ ſummo viro tribui ſolent. Quamobrem quoniam diſſerendi præcepta, quę ad ſtudioſorum vtilitatem collegeram, Domino Pratenſi non diſplicuiſse cognoui, ſpero hanc noſtram in artem dicendi tabulam, tibi quoque vir clariſsime, & inter illuſtres Heroas eminens, non ingratam fore, &

quæ tua humanitas eſt, benignè hoc quicquid eſt libelli, ac libenter accepturum, nóſque in tuorum clientum numero habiturum eſſe confido. Vale. Louanij, Calendis Septembris, anno à Salute per Chriſtum reſtituta

1556.

CORNELII VALERII VLTRAIECTINI IN VNIVERSAM Bene dicendi rationem Tabula, Summam artis Rhetoricæ complectens.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

RHETORICA eſt bene dicẽdi Rhetorica.
ratio, ſeu, de quaque re propoſita or
natè copioſeque dicendi facultas.
Rhetor eſt, qui dicendi præcepta Rhetor.
tradit. Orator eſt, qui de omnibus Orator.
rebus poſsit prudẽter, compoſitè, ornatè, copioſeq;
dicere, quique & verbis ad audiendum iucundis,
& ſententiis ad probandum accommodatis uti
poſsit. Proprium enim hoc Oratoris Cicero eſſe
docet, aptè, diſtinctè, ornatéque dicere: quem & Eloquent.
eloquentem vocat, qui Græcè quoque ῥήτωρ ab
eloquendo dictus eſt: aliter atque nos modò Rhe-
torem deffiniuimus. Nam & Rhetoricam inter- Rhetorica quot
dum eam intelligimus, quæ bene dicendi ratio- modis accipia-
nem docet, interdum vim illam prudenter, ex- tur.
plicatè, abundanter, illuminatéque, & rebus &
verbis numeroséq; dicendi, id eſt, Eloquentiam,
quæ nihil aliud eſt, quàm copioſè loquens ſapiẽtia.
Ea dicendi facultas ſicut artes omnes his adiu- Eloquẽtia com-
mentis perficitur, natura, arte, & exercitatione. paratur natura, arte, & exercitatione.

Natura.

Natura ſiue ingenium ardenti ſtudio incitatum, ad dicendum vim affert maximam, ſine qua nihil ars & præcepta proſint. Neceſſaria quoque eſt diligens exercitatio vſúſque dicendi, & eorum

Ars. Exercitatio. Imitatio eloquẽtium ſcriptorũ. Cur arte ſit opus in comparanda Eloquentia.

qui in arte dicendi præter cæteros excelluerunt, imitatione, ſine qua nemo vim illam oratoriam vnquam eſt conſecutus. Artis præceptis opus eſt primùm ad iudicandum non ſolùm de ſcriptis eloquentium virorum quos nobis proponimus imitandos, verùm etiam de noſtris commentationibus: deinde ad naturam iuuandam, quæ ſi nõ optima ſit, corrigi tamen aliquantulum poteſt: & vt ſcribit Cicero, licet ingeniis magnis præditi quidã dicendi copiam ſine ratione conſequuntur, ars tamen eſt dux certior quàm natura.

Officium ſeu vis & facultas Oratoris. Tria efficienda Oratori. Docere debitum eſt: delectare, honorarium: permouere, Oratori neceſſarium.

Oratoris officium eſt, de quauis re propoſita dicere ad perſuadendum accommodatè, quod efficitur docẽdo, delectando, & mouendo, quorum primum neceſſitatis eſt, alterum ſuauitatis, tertium victoriæ, quæ facilius cõſequetur Orator, ſi vir bonus creditur.

Finis, perſuadere id quod propoſitum eſt: ad quem quidẽ finem vltimũ bene dicendo peruenitur.

Finis eſt bene dicere vel perſuadere dictione, & auditorum animos flectere. Ex tribus enim, illis quæ Oratori ſunt efficienda, primũ illi cum Dialecticis & Philoſophis eſt commune, quod fit expoſitione perſpicua & argumentatione in ſubtili potiſſimùm ſeu attenuato dicẽdi genere: alterum cum Sophiſtis, quod fit, cum alijs tum etiam elocutione in mediocri ferè orationis forma: tertium

proprium eſt, quod affectibus potiſsimùm efficitur in vehementi ac graui genere dicendi. Inſtrumentum Rhetoricæ facultatis oratio eſt illa copioſa & ornata atque perpetua, quæ vel in ſenatu, vel ad iudicem, vel ad populum haberi ſolet. nam Philoſophorum & Dialecticorum ferè conciſa eſt oratio, mutuiſque interrogationibus interrupta, qualis eſt in diſputationibus & dialogis ſermo Philoſophorum: Orationem emẽdatam & Latinam Orator à Grammatica mutuatur, quæ purum ſermonem docet: à Dialectica petit argumentorum genera, & probandi rationes: ornatum verò & dicendi copiam ſuo ſibi iure ſumit. Huius igitur eſt oratio verbis ornata, ſententijs grauis, erudita, ſenſibus animorum moribúſque hominũ accõmodata. Dialecticam & Rhetoricã veteres ita cõiunxerũt vt Dialecticã pugno, Rhetoricã palmæ ſimilẽ eſſe dicerẽt, quòd illa breuis, hæc copioſa atq; ornata ſit, & vtriuſq; artifici res omnes quæcũque in quæſtionem poſſent incidere, quæ dictione ſunt explicandæ, tanquã materiam in qua verſetur, ſubiicerẽt, & communem quandam artium omnium tractationem tribuerent, breuem & ſubtilẽ Dialectico, Rhetori copioſam & popularem. Quæſtionum genera duo ſunt, vnum infinitum, quod Græcè theſis appellatur, Latinè propoſitum, & conſultatio: alterum definitum quod hypotheſis Græcè, Latinè cauſa &

Animos mouendi facultas propria Oratorum.

Inſtrumentum Rhetoricæ.

Oratio Oratorũ. Sermo Philoſophorũ colloquiũ.

Quid inter Grãmaticam, Dialecticã, & Rhetoricam interſit, & inter artes diſſerendi quanta ſit cognatio.

Dialectica breuis & ſubtilis. Rhetorica copioſa & popularis.

Materia artium diſſerendi quæſtio. Cic. lib. 1. de Oratore.

Quæſtionũ duo genera, vnũ infinitum, alterum finitum ſeu certum, quod ex perſonarum præcipuè notatione ſpecta-

controuerſia dicitur. Theſis de genere vniuerſo quærit ſine deſignatione perſonarum, temporum, locorum, & ſimilium. Hypotheſis verò de rebus ſingulis, notata perſonis, temporibus, & locis. Theſis eſt, Sitne ducenda vxor: Hypotheſis, Sitne philoſopho aut ſeni, hoc tempore, illo loco, illis moribus, peregrina, indotata, puella, vetula, ducenda. Rectè Cicero præcipit vt quæſtionem finitam à proprijs perſonis ac temporibus auocemus ad infinitam, ſine qua explicari illa non poteſt: velutì ſi poſita ſit hæc finita, Sitne iure Clodius interfectus, probari non poteſt, niſi conſtiterit, inſidiatorem omnem iure poſſe interfici. Circunſtantias vocant, quibus ſit quæſtio finita, qualia ſunt, perſona, factum, ſeu res, cauſa, tempus, locus, & modus: de quibus commodiore loco dicam. Infinita quæſtio duplex eſt: vel enim ad cognitionem pertinet, cuius finis eſt ſcientia, vt, Sitne terra globoſa? Verane ſit vſquam amicitia? Vel ad actionem, vt, Sitne gubernanda reſpublica? Quibus officijs amicitia colenda ſit? Superioris genera ſunt tria, An ſit, quid ſit, quale ſit, & ſimilia, quæ traduntur à Dialecticis in tractatione thematum ſimplicium & copulatorum, vt, Sintne Pigmæi? Fuerit ne ſemper mundus? idemne ſemper ſit futurus? Quid ſit, vt, Quid anima? Quale ſit, vt, An cælum ſit coloratum? Sitne laudabile, ſitne vtile Philoſophiæ operam dare? Alterius duo gene-

tur, quarũ complexu liberũ eſt infinitum.

In Orat. & in Topic. docet omnes controuerſias ad vniuerſi generis vim & naturam eſſe reuocãdas.

Theſis duplex, cognitionis & actionis. Illius genera ſunt tria. An ſit, quid ſit, quale ſit. Huius duo, vnum quod ad perſequẽdum declinandumue pertinet: alterũ quod ad commodum vſumq; vel in officijs præſtãdis, vel in affectibus regendis.

Vide Ciceronis Partit. ex quibus hæc petita ſunt, & eius Topica.

duo genera ſunt, vnum ad perſequendum aliquid vel declinādum, vt, Quibus rebus amicos parare poſsis, adipiſci gloriam, inuidiā vitare? Alterum, quod ad commodū vſumque refertur, vt, Quemadmodum ſit reſpublica adminiſtrāda? aut, Quēadmodum in paupertate viuendum? Cauſarū ſeu finitarum quæſtionum genera ſunt tria, Demonſtratiuum, Deliberatiuum, & Iudiciale. Demōſtratiuo laudamus vel vituperamus perſonas, facta, res. cuius finis eſt, vt plerique tradiderunt, honeſtum vel turpe. Propoſitam habet hoc genus delectationem. Deliberatiuo ſuademus vel diſſuademus, &c. Finis eſt, vtile vel inutile. Propoſita ſunt, ſpes, metus. Iudiciali accuſamus vel defendimus, Finis eſt, iuſtum vel iniuſtum. Propoſitam habet clementiam vel ſæuitiam. Atque horum quidem generum vnumquodque vel honeſtum, vel turpe, vel dubium, vel humile vel obſcurum eſt, quod omnium primum eſt in exordiendi ratione ſpectandum. Oratione tractantur omnia, quod Oratoris inſtrumentū appellauimus, quod alia quoque notione dicitur opus Oratoris, cuius partes numerantur interdū quatuor, Exordium, Narratio, Contētio, Peroratio: nonnūquam ſex: Exordium, Narratio, Partitio, Confirmatio, Confutatio, Peroratio. Nos eaſdem partes hoc ordine & his nominibus explicabimus, vt prima ſit Exordiū, altera Narratio, tertia Propoſitio (quæ

Hypotheſis ſeu cauſa.
Genera cauſarum.
Demonſtratiuū.
Vide Quintili. lib. 3. ca. 4. & 8.
Deliberatiuum.
Iudiciale.
Qualitates vel conditiones cauſarum.
Partes orationis
Exordium.
Narratio.
Propoſitio.

ſi non

Partitio. *ſi non eſt ſimplex, appellatur Partitio) quarta*
Contentio. *Contentio ſeu Argumẽtatio, quæ fit confirmando*
Peroratio. *& refutando: quinta Peroratio. Exordium præparat auditoris animum: Narratio rem geſtam exponit: Propoſitio hinc ſummam cauſæ complectitur, cui additur Partitio quæ mẽbra orationis aperit. Contentio cauſæ diſceptationem continet, confirmans noſtra, & confutans contraria. Peroratio artificioſè finit orationem. Has partes natura monſtrauit, & hunc ordinem ſeruari iubet, vt antequam de re propoſita dicamus, initiò concilientur animi eorum qui audiunt: deinde res demonſtretur: poſtea controuerſia conſtituatur: tũ id quod intendimus confirmetur: pòſt, quæ contrà dici poſſunt, refellantur: extrema autem oratione ea, quæ pro nobis faciunt, amplificentur & augeantur, quæ pro aduerſarijs, infirmentur. Prima igitur pars ad conciliandos animos, vltima ad commouendos valet. Confirmatio & confutatio ad docendum ac probandum pertinent, ad quam reliquæ viam muniunt. Ex his partibus plena & perfecta componitur oratio.*

Partes Rhetoricæ quinque. *Et quoniam oratio omnis ex verbis & rebus cõſtat, in quibus omne verſatur Oratoris officium, partes autem officij oratorij numerantur à veteribus quinque, Inuentio, Diſpoſitio. Elocutio, Memoria, & Actio, ſeu pronunciatio. prima propriè in rebus dicitur, in verbis tertia: ſecunda*

ſecũda quamuis vtrique ſit communis, ad primam tamen magis refertur: reliquæ duæ ſunt ferè naturæ dona quæ magis exercitatione quàm præceptis iuuantur. Inuentio eſt excogitatio rerum verarum, aut veriſimiliũ, quæ cauſam probabilem reddant. Diſpoſitio eſt rerum inuentarum in ordinem diſtributio, qua prudẽter ſuis quæque locis collocantur. Elocutio eſt idoneorum verborum & ſententiarum ad inuentionem accommodatio, ſeu apta rerum explicatio atque exornatio. Memoria eſt firma rerum verborúmque & ordinis perceptio atque fida cuſtodia. Actio eſt eorum quæ ſunt inuenta, diſpoſita & ornata, cum dignitate & venuſtate pronuntiatio. His adiecerunt quidam, vt Fabius ait, ſextam partem Iudicium, quod inuentioni ſubiecerunt: ſed mihi tribus primis partibus videtur eſſe permiſtum, à quo pronuntiationem quoque vel plurimum mutuari putem. Atque ex his oratorij officij partibus, & ex materia ſubiecta definiri poteſt Orator, qui quæcunque res inciderit, quæ ſit dictione explicãda, prudenter, & compoſitè, & ornatè, & memoriter cum quadam etiam actionis dignitate poſsit dicere.

Inuentio. Diſpoſitio. Elocutio. Memoria. Actio, ſeu Pronuntiatio. Iudicium, lib. 3. caput 3.

De inuentione prima officij Oratoris parte.

REPERIRE primùm debet orator quod dicat, & rei de qua dicturus eſt, naturam, vim,

partes,

partes,affinia,contraria cognoſcere. Cùm autem ei non tantùm efficiendum ſit, vt cauſæ faciat fidem(quod cùm in aliis orationis partibus, tum in contentione maximè, quo loco de re propoſita diſceptatur,fieri debet) verùm etiam vt cõciliet, & moueat,atque etiã delectet. plures ille, quàm Dialectici tradere conſueuerunt, locos adhibebit quaſi notas,quarum admonitu materiam dicẽdi parabit,& quid in vnaquaque orationis parte requiratur, intelliget. Dialectica docere contenta eſt,& fidem facere: Rhetorica verò præter docendi munus neceſſarium, inuenire etiam ſtudet, quemadmodum motum eorum animis,quibus perſuadere volet,adferat,eóſque vel ad iram,aut odium,aut dolorem incitet, vel ab hiſce permotionibus ad lenitatẽ reuocet. Duæ autẽ orationis partes, vt dixi,prima et poſtrema ad motũ ſeu animi incitationẽ valent, cæteræ fidem faciũt orationi.

De exordio prima orationis parte.

EXORDIVM eſt orationis initium, quo præparatur auditoris animus ad amicè,attẽtè & & intelligenter audiendum. Exordiorum genera ſunt duo,principium & inſinuatio. Principiũ eſt, in quo ſtatim,& apertè beneuolentia, attẽtio & docilitas paratur,quæ tres ſunt exordij partes initio quidem orationis adhibendæ,ſed in tota tamẽ cauſa diligenter ſeruandæ. Inſinuatio eſt in qua callidè & latenter eadem,quæ in principio, efficiuntur.

Principium eſt apertũ exordiu. Beneuolẽtia, attẽtio & docilitas non principij magis propria ſunt, quam reliquarũ partium. Cic. li. 2. de Orat. Inſinuatio callida & occultior exordiendi ratio.

ciuntur. Sed vt intelligatur quando ſint beneuoli, attenti, vel dociles auditores efficiendi, qualitas & conditio cauſæ primùm ſpectanda eſt. Nam in ſingulis ſuperiorum generum cauſis alia quinque ſunt obſeruanda genera, honeſtū, turpe, dubium, humile, & obſcurum. Honeſtum cauſæ genus eſt, cùm id laudamus, ſuademus, defendimus, aut vituperamus, diſſuademus, oppugnamus quod omnibus ita faciēdum videtur, vt cùm bonos laudamus, pacem ſuademus, &c. Turpe, cùm aut honeſta res oppugnatur, aut defenditur turpis, &c. Huc admirabile quoque ſeu paradoxon refertur. Dubium eſt, cùm habet in ſe cauſa & honeſtatis & turpitudinis partem, veluti ſi quis pro patre latrone dicat. Humile, cùm res vilis & contempta adfertur. Obſcurū, cùm inuoluta & obſcura cauſa eſt. Honeſto ſtatim auditoris animus fauet, nec admodum conciliationem requirit, niſi cùm vel defeſſus eſt alios audiendo, vel ab aduerſariis perſuaſus videtur. Tum enim aliquo dicto aut fabula renouabimus animū, & ſpe breuitatis excitabimus: aut perſuaſo pollicebimur, nos aduerſariorum argumenta confutaturos. Si turpe genus eſt, vtemur inſinuatione, qua rei turpitudo principio orationis excuſetur. Idem faciendum, ſi paradoxon eſt, ſeu admirabile. Si dubium eſt, reddemus beneuolos, eámq; partem, quæ turpitudinem habet, ante omnia diluemus. Si humile, faciemus attentos:

Tres exordiorum partes.
Qualitas cauſæ primū ſpectāda.
Honeſtum cauſæ genus.
Turpe.
Dubium.
Humile.
Obſcurum.
Quid agendum Oratori, cum auditore ſunt defeſſi audiendo.
Quando vtendū inſinuatione.

Exordiorũ loci. attentos: ſi obſcurum, dociles. Exordiorum loci, ex quibus tanquã notis cauſa & materia dicendi ſumitur, ſunt perſonæ, res, & adiuncta perſonis

Beneuolentia. & rebus. Beneuolentia conciliat auditoris animum, quæ captatur vel à perſonis vel à rebus. Et à perſona vel noſtra, vel aduerſariorum, vel auditorum. A' perſona noſtra, ſi noſtrum officium ſine arrogantia commemoremus: vel ſi cognationis, amicitiæ, publicæ vtilitatis, aliáve quapiam

A noſtra perſona. honeſta cauſa, vel neceſſitate, nullo odio aut maleuolentia, aut ambitione, aut quæſtu nos ad dicen

Perſonæ quatuor ſunt, patroni, rei, accuſatoris, auditorum. dum inductos eſſe dicamus. Vel ſi noſtrum ingenium, & dicendi facultatem extenuemus, vt magis cauſæ bonitate & æquitate ac beneuolentia auditorum, quàm noſtra eloquentia freti fuiſſe videamur. Aduerſus nos dicturus iiſdem ex locis negabit nos honeſta cauſa inductos eſſe, &c.

A perſona rei. A' rei perſona beneuolentiam captamus his ferè locis: primùm ab eius probitate, veluti cùm virũ bonum & liberalem eſſe dicimus: deinde ab eius calamitate & infirmitate vel animi vel ætatis vel conditionis, veluti ſi propter inopiam amicorum ſit oppreſſus, ſi ſenex, ſi pauper, pupillus, mutus, cæcus, valetudinarius: ſi fœmina, vidua, &c.

A perſona aduerſar. noſtri. A' perſona aduerſarij noſtri, ſi eum vel in odiũ adducamus, vt ſi ſuperbiam, crudelitatem, perfidiam, malitiam accuſemus: vel in inuidiam, vt ſi nimiam potentiam, opes & copias amicorum, nobilitatem

bilitatem, & factionem proferamus: vel in contemptionem, ſi inertiam, neglige̅tiam, luxuriam, & ignauiam aperiamus. A iudicis vel auditorum perſona, ſi nos eorum vtilitati & exiſtimationi atque autoritati ſtudere doceamus, eóſque citra adulationem laudemus. In lite, iudicis laudem ad cauſæ noſtræ vtilitatem accommodabimus, vt Cicero fecit, qui veniam Quinto Ligario exuli à Cæſare petens, non æquitatem, non eruditionem aliáſue dotes, ſed ſolam Cæſaris miſericordiam ſummis laudibus extulit. A rebus beneuolentia captatur, ſi cauſam noſtram laudando, extollamus, & aduerſariorum per contemptum deprimamus, ſi rem auditoribus vtilem fore affirmemus. Hoc modo attentos quoque faciemus. Attentio auditorem excitat: Docilitas erudit, Vtraque ſumitur ab ipſa ferè cauſa. Attentionem parabimus, ſi aut de magnis ac præclaris rebus, de inuſitatis, incredibilibus, grauibus, atrocibus, aut de neceſſariis, aut de vtilibus & ad eos qui audiunt, pertinentibus, nos dicturos eſſe pollicebimur. Sæpe etiam comparatur attentio, ſi rogabimus, vt attentè audia̅t, quod Cicero frequenter facit, & Comicis prologis vſitatiſſimum eſt. Docilitatem parabimus, ſi breuiter & dilucidè ſummam rei, de qua dicturi ſumus, exponamus, præſertim ſi difficilis eſſe videbitur, aut, ſi quod officere cauſæ noſtræ putabimus, id ante omnia

A Iudicis vel auditorum perſona.

A rebus.

Attentio.

Docilitas ſummam rei complectitur, & quem ſecuturi ſumus ordinem, oſtendit.

Ab adiunctis perſona & cauſa.

Idcirco autem ſic interdum licet exordiri, ne oratio meditata eſſe videatur. Quint. lib. 4.

Nihil à Chriſtianis concinnatoribus niſi inuocato numine gerendū.

De affectibus Ariſto. libro. 2. Rhet. & Quint. lib. 6. cap. 2.

De animorum perturbationibus Cicero copioſè libro quarto Tuſculanarum.

Affectus duplex ex animi vi duplice exiſtens, ira & cupiditate. Cice. in Oratore.

remoueamus. Vtraque pars & attentio & docilitas propoſitione & partitione ferè parantur. Tres exordiorū eſſe locos ante diximus, primum à perſonis, alterum à rebus, tertium ab adiunctis perſonæ & cauſæ. Non enim ſemper à duobus illis, ſed ab his etiam ſæpe ducuntur exordia veluti à propinquitate, amicitia, tempore, loco, opinione, fama iudiciorum, expectatione vulgi: interdum & à dubitatione, admiratione, voto, atque etiam ab inuocatione, quæ ſolennis erat priſcis Oratoribus exordiendi ratio, quam nunc Chriſtianis concionatoribus eſſe vel maximè ſolennem oportet. Ad conciliandos animos plurimum valent affectus, qui ſunt quædam animi commotiones, quibus mentes humanæ concitantur vel ad commiſerationem, amorem, fauorem: vel ad iram, odium, contemptum, ſimileſq; perturbationes. Honeſta merentur amorem, contraria odium. Miſericordiam mouet calamitas ſeu fortuna indigna virtute, genere, ætate. Sumuntur enim affectus maximè à circunſtantiis, ætate, fortuna, loco, cauſa, modo, ac reliquis. Affectus alij ſunt leniores ſeu mitiores ad naturam & ad mores & ad omnem vitæ conſuetudinem accōmodati, qui dicuntur ἤθη, vt amor parentum, charitas fratrum propinquorum, &c. quale illud Virgilij, Omnis in Aſcanio chari ſtat cura parentis: vt fides coniugum & amicorum, vt verecundia, moderata lætitia & formido.

Alij vehementiores & concitatiores, quibus animi perturbantur, quæ πάθη vocantur, quæ verbis atrocibus efferuntur. Idem de Mezentio, Mortua quinetiam iungebat corpora viuis. Et, Infelix puer, atq; impar congreſſus Achilli. Et, En quid ago, rurſuſne procos irriſa priores Experiar? Priores in Comœdiis exhibentur, poſteriores in Tragœdiis. Affectus vt rectè moueas, vt verba & vultus animúſque conſentiant, ipſe moueare prius oportet. Affectibus autem in exordio ferè mitioribus illis ad beneuolentiam conciliandam paratis vtimur, interdum etiam vehementioribus, ſed iis paulatim creſcentibus. Quid in exordiis obſeruandum? Primùm diligens earum qualitatum, quas vocant circunſtantias, habenda ratio eſt. quarum aliæ perſonarum ſunt, vt natio, patria, ſexus, ætas, educatio, fortuna, ſtudiũ, &c. Aliæ rerum, vt cauſa, locus, occaſio, inſtrumentum, tempus, modus. Videndum eſt hîc, quid, apud quem, pro quo, contra quem, quo tempore, quo loco, quo rerum ſtatu, qua vulgi fama, dicendum ſit. Cauendum autem, ne longius ſumatur exordium: ne vulgare ſit, & quod ad plures cauſas poſſit accommodari: ne commune & tibi & aduerſario, ne commutabile, quod paucis commutatis verbis ad aduerſario poſſit vſurpari: ne apparatum & ſplendidum nimis, ne præceptis contrarium, veluti ſi docilitas paretur, cùm opus eſt be-

Circunſtantiæ in exordio obſeruandæ.

Quintil. libro 4. cap. 1.

Quæ vitia in exordio cauenda.

neuolentia vel attentione: aut ſi nec beneuoli nec attenti, nec dociles efficiantur auditores, ne ſeparatum & à cauſa ſit alienum. Optima ſunt exordia, quæ ex ipſa cauſa veluti nata videãtur. Commendantur etiam imprimis verecunda & modeſta: reprehenduntur tumida & grandia.

Quæ commendentur exordia.

De narratione.

Narratio eſt hiſtorica factis commemoratio.

Narratio eſt quædam quaſi ſedes ac fundamentum conſtituendæ fidei. Cic. in Partition. Quint. li. 4. ca. 2.

NARRATIO *eſt rerum geſtarum aut perinde vt geſtarum vtilis ad perſuadendum id quod intenderis, commemoratio, quæ cauſa rebuſq; ad cauſam pertinentibus altè repetitis & paſſim veluti ſeminibus argumentorum ſparſis firmamentum ac robur totius confirmationis continet, nec aliud eſſe confirmatio videtur, quàm narrationi congruens quædam probatio, nec aliud narratio, quàm continua probationis propoſitio, totiúſque cauſæ comprehenſio. Narrationum tria fecerunt genera, quorum vnum eſt, quod modò poſui, continens vtilem quæſtionis expoſitionem, cui ſoli ſecundus in oratione locus datus eſt. Alterum digreſſio dicitur, quæ extra cauſam aſſumitur, eſtque excurſio quædam fauorabilis in loco aliquo plauſibili paululum commorans, quæ fit exornationis, laudationis, criminationis, tranſitionis, aliáve cauſa, dummodo ne ſit à re, qua de agitur, aliena. Sed hæc in quæſtionis diſceptatione atque explicatione tantum adhiberi poteſt, non*

Tria narrationum genera.

Parecbaſis egreſſus vel egreſſio eſt alienæ rei, ſed ad vtilitatẽ cauſæ pertinẽtis extra ordinem procurrens tractatio. Quint. li. 4. ca. 3.

etiam veræ narrationis loco. Tertium genus à ci- uilibus cauſis remotum eſt, in quo vel fabulæ, vt Tragœdiarum: vel hiſtoriæ, vt rerum geſtarum: vel argumenta, vt Comœdiarum, tractantur. Sæ pe tamen vtiliter perſonarum deſcriptiones adhi bentur, moréſq; hominum, ingenium, & vita vel cum laude, vel cum vituperatione commemoran tur. Inſeruntur nonnunquàm & locorum & tem porum deſcriptiones, quæ ſunt Poëtis & Hiſto- ricis vſitatiores. Laudatur narratio quæ breuis, quæ dilucida, quæ veriſimilis & quæ non iniucun da ſit: vituperatur contraria. Breuis & iucunda libentius auditur: perſpicua facilius intelligitur: veriſimilis citius probatur. Breuis erit narratio, ſi rem non altius, quàm vnde erit neceſſe, repeta- mus, ibíq; deſinamus, vbi opus erit: ſi nihil extra cauſam dicatur: ſi ſummatim non particulatim narremus. Dilucida erit ſiue perſpicua & plana, ſi verbis propriis & vſitatis, ſi temporum ordine conſeruato, ſi nihil contortè, nihil perturbatè, ni- hil ambiguè dicatur. Veriſimilis ſeu probabilis erit & morata, ſi perſonis, temporibus, & locis conſentanea ſit, ſi naturæ, legi, moribus congruen tia, ſi ad vulgi rumorem, & ad eorum, qui au- diunt, opinionem accommodata narrentur: ſi con- ſiliorum rationes conſtent: ſi facti cuiuſq; cauſæ proferantur. Iucunda erit, quæ noua, inexpecta- a, magna, grauia contineat. Non vtendum eſt

Vbi ſit digreſſio- nis locus.

Virtutes & vi- tia narrationis, quæ non hic ſo- lum, ſed in tota etiã oratione ſer- uari conuenit. Cic. lib. 2. de Ora tore, & in Top.

Quæ narratio breuis.

Breuis eſt, in qua nihil redundat.

Quæ dilucida.

Quæ veriſimilis.

Quæ iucunda.

Quando vtẽdum

BIBLIOTECA NA. ROMA VITTORIO EMANUELE

ſit aut non ſit narratione, id eſt conſilij, Cic. lib. 2. de Oratore.

narratione, niſi cùm prodeſt: quod ad prudentiam dicentis pertinet, ne, cùm vel obſit, vel nihil proſit, adhibeatur. narrandúmque quantum opus eſt, & quantum ſatis. Narrationem interdum excipit διέξοδος ſeu παρέκβασις, videlicet cùm res narrata maximam in ſe continet atrocitatem.

Quando narrationi digreſſio ſubiicitur.

De Propoſitione & Partitione.

Quid propoſitio.

PROPOSITIO eſt, qua breuiter ſtatus & ſumma totius cauſæ comprehenditur. Hoc omnis confirmationis caput eſt, quod omitti nunquam poteſt. Si propoſitio ſimplex non eſt, ſubiicitur partitio, quæ breuis eſt partium propoſitionis enumeratio. Ea duplex eſt, vna quæ tantùm in genere iudiciali adhibetur, per quam aperimus quid cum aduerſariis conueniat, & quid in controuerſia relinquatur, hoc modo: Clytemneſtram, quæ patrem huius occiderat, ab Oreſte interfectam confitemur: ſed an filio mortem patris vlciſci matris cæde licuerit, id in controuerſia eſt. Altera eſt, qua in omnibus cauſarum generibus vti licebit, per quam explicamus quot & quibus de rebus ſimus dicturi, & quem ſecuturi in dicendo ordinem, oſtendimus, vt quid quaque de re quó ve loco dicendum ſit, appareat. quæ res vel maximè docilem facit auditorem, dum quid ordine quanque earum, quæ propoſitæ ſunt, partium ſequatur, præcognoſcet, auide ſemper expectans,

Quid partitio.

Partitionis genera duo, vnum quod ſtatum & caput cauſæ oſtendit, alterũ quod partes & ordinem.

maxi

maximéque eadem memoriæ lumen adfert, vtilis & neceſſaria non Oratori ſolùm, ſed cuiuis etiam quacunq; de re diſſerenti. Sed hîc videndum eſt, ne ſit obſcura partitio, ne longa nimiùm ac multiplex, ne permixta genera partibus implicentur. Tribus enim virtutibus ea maximè commendatur, breuitate, abſolutione, & paucitate. Continet docilitas quoq; diſtributionem quandam orationis, vt ſi de legibus dicturus primùm dignitatem te commemoraturum promittas: deinde neceſſarium rebus humanis vſum: tum breui narratione exponas, qui ſint hoc tempore mores hominum, ex qua non fruſtra te hoc orandi munus ſuſcepiſſe videaris, mox adhibeas partitionem ipſius rei propoſitæ, & diſtribuas legem, in ius ſcriptum & non ſcriptum: ac ſcriptum Romanorum tibi placere dicas, quod eo nihil æquius vſquam, nihil vtilius proditum literis extare videatur. Atque his de partitione præceptis hoc adiiciendum eſt, vt prima quæque pars, vt expoſita eſt in partitione, ſic ordine tranſigatur.

Vitia partitionis. Quint. lib. 4. ca. vlt.

De contentione ſeu probatione cauſæ.

QVARTAM orationis partem eámque præcipuã, cuius cauſa illæ ſuperiores traditæ ſunt, conſtituimus Contẽtionem ſeu Probationem, quæ totius quæſtionis diſputationem continet. Ea conſtat confirmatione & confutatione ſeu repre-

Contentio ſeu argumentatio complectitur confirmationem & confutationem.

In confirmando noſtra probare volumus: in reprehendendo redarguere contraria. Cic. in Partit.

henſione, quarum illa ad probandum, hæc ad refellendum valet, illa argumentando cauſæ facit fidem, hæc aduerſariorum argumenta, quæ vel obiecta ſunt, vel obiici poterãt, diſſoluit, eodémq; vtitur inuentionis fonte, quo confirmatio. Probatur autem cauſa argumentis. ea ducuntur ex locis. Loci autem Dialecticorum ſunt, à quibus illa mutuatur Orator, cùm docet. Verũ cùm huic efficiendum ſit non ſolùm vt doceat, quod proprium eſt Dialecticorum, verùm etiam vt delectet & moueat, illuſtrior eſt Oratorum ornatiórque confirmatio, quàm ieiuna illa Dialecticorum argumentatio, cui tamen Rhetores omne orationis robur acceptum ferunt, ſi quid argumentis vel probare velint, vel reprehendere. Hinc illa profecta ſunt de argumentatione Rhetorum præcepta, qui tradiderunt breuiſſimam ratiocinationem tribus conſtare partibus, quæ Dialecticorum propria eſt, longiſſimam quinque, mediocrem quatuor. Quinque partes numerant hoc ordine: propoſitionem, id quod ad probandum aſſumitur, mox rationem qua probatur id quod propoſitum eſt, tum confirmationem rationis, ſeu comprobationem, deinde exornationem, quæ locupletandæ rei gratia adhibetur, poſtremò complexionem, quæ breuiter collectis argumentationis partibus propoſitionem concludit. Exempli cauſa, propoſitio ſit: Optima primùm ſunt diſcenda. Ratio: Quoniam

Quid efficiendum Oratori.

De ſyllogiſmo ſeu ratiocinatione eiúſque partibus.

niam prima ætas vt docilior eſt, ita & tenacius, quæ percepit, retinet. Confirmatio: Quia vacuum adhuc eſt ingenium curis, necdum vitiis occupatum. Exornatio: Quemadmodum enim vacuæ tabulæ facilius quiduis inſcribitur, molliq; ceræ imprimitur, & quò ſemel eſt imbuta recens, ſeruabit odorem teſta diu: ſic tener animus & facilius optima percipit, & fidelius retinet, &c. Complexio: Optima igitur primùm ac ſtatim ſunt diſcenda. Quinquepartitæ ratiocinationis nos in Dialecticis etiam meminimus, & eius partes ita numerauimus, vt exornationis loco poſuerimus aſſumptionem, in qua illud quoque admonuimus quod hîc repetendum eſt, non teneri ſemper illum ab arte præſcriptum ordinem, ſed perſæpe mutari, nec ſemper quinque partes requiri, ſed ex paucioribus conſtare poſſe, ipsúmque argumentationis initium plerunque ab aſſumptione duci, interdum etiam à probatione, nonnunquàm ita concludi, vt in vnum conducantur & propoſitio & aſſumptio. Duplex eſt locorum tractatio, vna generalis, & communis quæ ad nullum cauſæ genus reſpicit, quæ propria Dialecticorum eſt. Altera ſpecialis, qua loci quidam ad vnumquoque genus à Rhetoribus accommodantur. Sunt enim certa quædam in ſingulis cauſarum generibus præcepta confirmationis tradita, velut in demonſtrationibus tria bonorum genera, &c. in deliberationibus,

De duplici locorũ tractatione.

honeſtum, vtile, &c. in iudiciis ad coniecturam confirmandam voluntas, facultas, &c. in definitiuo ſtatu loci definiendi: in qualitate partes iuris, &c. ex quibus refutandi quoq; ratio petenda eſt.

Confutatio.

Quibus autem modis aduerſarij confirmatio aut diluatur, aut infirmetur, aut eleuetur, Cicero in

Lib. 1. de Inuēt.

Rhetoricis docet his fere verbis: Omnis argumentio reprehenditur, ſi aut ex his quæ ſumpta ſunt, non cōceditur aliquid vnum pluráve, aut his conceſsis complexio ex his confici negatur, aut ſi genus ipſum argumētationis vitioſum oſtenditur (veluti cùm docemus falſa eſſe pro veris aſſumpta) aut ſi contra firmam argumentationem alia æquè firma aut firmior ponitur. Hæc pluribus explicantur lib. 1. de Inuent. & lib. 2. Rhetoricor. ad Herennium, & ad Quint. lib. 5. cap. 13.

De peroratione.

Perorationis partes duæ, enumeratio, quæ ad memoriam ſpeciat: & affectus, qui ad animi commotionem.

PERORATIO eſt extrema pars orationis, ſeu artificioſus orationis exitus, qui conſtat ferè vel enumeratione vel affectibus. Enumeratio eſt breuis potiſsimorum argumentorum repetitio, qua redeat in memoriam auditor, quid per totam orationem dictum ſit, totámq; ſummatim cauſam denuo cognoſcat. In hac obſeruandum eſt, vt ſumma quæque repetamus, & non partes partium retexamus. Affectibus vtemur hoc loco vehementioribus illis ad impellendos auditorum animos,

mos, quibus moueãtur vel ad amorem & odium, in laudibus & exhortationibus: vel ad indignitatem in vituperationibus, dehortationibus, & accuſationibus: vel ad miſericordiam in defenſionibus. Miſeratio ad mouendam iudicum mentem reo neceſſaria eſt, indignatio accuſatori. Eaſdem partes & Cicero perorationi ſubiecit, enumerationem, conqueſtionem ſeu miſerationem & indignationem. Additur amplificatio, qua vehementer aliquid vel exaggeratur vel extenuatur, quæ per locum communem ſumitur inſtigationis auditorum cauſa. de qua vide lib. 2. Rhetoricorum ad Herennium. Seruandum hoc in epilogis præcipitur, vt breues ſint, ne vel inflammatus iudex refrigeſcat, vel miſeratione motus aliò ſe animo & cogitatione conuertat, tum vt acres ſint & quaſi aculeis quibuſdam animos pungant. *Lib. 1 de Inuent.* *Amplificatio.*

De generibus cauſarum.

TRIA cauſarum genera, demonſtrationem deliberationẽ & iudicium ſupra definiuimus, ad quæ referri poteſt quicquid oratione ſuſcipitur explicandum. Primi generis ſunt laudatio vel vituperatio perſonarum, factorum & rerum: præterea gratiarum actio, expoſitio hiſtorica. cuius eſt & vtilis imprimis & iucunda lectio, gratulatio, lamentatio, commemoratio beneficiorum, &c. Additum eſt huic didaſcalicum ſeu didacti- *Quæ contineantur genere demõſtratiuo.*

cum

cum genus ab iis, qui latius hoc cauſæ genus patêre volunt, vt non tantùm finitam complectatur quæſtionem, ſed ad infinitam ètiam extendatur, & ad quancunque rem propoſitam, de qua diſſeri via & ratione poſsit. Hoc genere continentur theſes ſeu loci communes & ſimplices & copulati, quorum tractationem Orator à Dialectica methodo accipit. Eam rationem Cicero in Officiis ſecutus eſt. Et quoniam ſingulorum generum fines indicauimus, ſtatuatur & huius generis finis cognitio. Nominatum eſt genus demonſtratiuum ex eo quòd quale ſit aliquid demonſtret vel laudando, vel vituperando, vel narrando, vel docendo. *Quæ referantur ad deliberationẽ.* *Alterum cauſæ genus continet ſuaſionem, diſſuaſionem, exhortationem, dehortationem, petitionem, conciliationem, conſolationem, commendationem, &c. Tertio generi ſubiiciuntur accuſatio, defenſio, expoſtulatio, exprobratio, comminatio, purgatio, deprecatio, aliaq; ſimilia.* *Demonſtratio in alia genera incidit.* *In iudicia & deliberationes interdum demonſtratio incidit, vt in orationibus Ciceronis pro Cælio, pro Archia, pro Pompeio, Item in Piſonem, Oppianicum, Catilinam, Græcorum vanitatem.*

De demonſtratione perſonarum.

Lib. 2. de Orat. *DEMONSTRATIONIS finem diximus honeſtatem. Cicero in hoc genere ad perſonarum dignitatem omnia referri ſcribit, quo continetur*

tinetur laudatio vel vituperatio perſonarum. vt Auguſti, Helenæ, Neronis: factorum, vt Scæuolæ, Coclitis, Lucretiæ: rerum, vt eloquentiæ, agriculturæ, pacis, belli, &c. Huc referuntnr deſcriptiones animantium, monſtrorum, regionum, vrbium, arcium, domorum, locorum, temporum, tempeſtatum, conuiuiorum, pomparum, fluuiorum, fontium, plantarum. In demonſtratione perſonarum exordia liberiora ſunt, quæ beneuolos, attentos & dociles faciunt, ac ſæpe ab aliquo ducuntur affectu, velut á querela, á gratulatione, ſimilibuſque. Nulla ferè narratio eſt, quæ ſi inciderit, breuis erit. Propoſitio & partitio oſtendunt, quibus, & quot de rebus, & quo ordine ſimus dicturi. Loci confirmationis in hoc genere magis ad ornandum & amplificandum, quàm ad probandum adhibentur, qui perpetua quadam narratione continentur, quæ conſtat virtutum & bonorum quæ ad imitationem & admirationem proponuntur, amplificatione, vitiorúmque & malorum, quæ fugienda ſunt, vehementi vituperatione. Súntque hi, natales ingenium & indoles, educatio, adoleſcentia, iuuentus, ſenectus, mors, & quæ mortem ſunt conſecuta. Ac primùm quidem perſonæ laudari ſolent ab iis, quæ vitam anteceſſerunt, veluti á natione, patria, parentibus, maioribus, quorum & nobilitati reſpondiſſe, & ignobilitatem illuſtraſſe pulchrum eſt: dedecori fuiſſe, turpe. Genus demonſtratiuum perſonarum.

Hoc

Hoc loco res præclarè à maioribus geſtæ proferantur. Deinde ab iis quæ in vita euenerunt, velut ab educatione, in qua ſpectatur ingenium puerile & indoles, inſtitutio atq; cura parentum & preceptorum. Bene honeſtéque educatum eſſe, laudabile eſt. In adoleſcentia ſpectantur mores, & laudatur ſtudium virtutis & ſapientiæ. Hîc dicendum eſt, quomodo vitam egerit, apud quos, quibus vſus præceptoribus, quibus æqualibus, quibus ſtudiis, quibus artibus delectatus. In iuuentute laudantur facta preclarè, prudenter, iuſtè, fortiter, moderatè. In ſenectute, conſilium & pietas. In morte conſtantia & fiducia. Partiri licebit narrationem huius partis in bona animi, & in corporis ac fortunæ, inter quæ ſola animi bona veram merentur laudem, vt indoles & bonitas naturæ, docilitas, celeritas ingenij, memoria, eruditio, probitas, integritas, pietas, moderatio, prudentia, & cæteræ virtutes. In quibus explicandis ſequemur aut ætatis, aut rerum geſtarum ordinem, qui maximè probatur, vt quid puer geſſerit, quid adoleſcens, quid iuuenis, quid vir, quid ſenex: qualis fuerit in patriam, in parentes, in vxorem, in liberos, in amicos, in collegas, in ciues, in peregrinos, &c. aut virtutum diſtributionem, in qua commemorandum eſt qua fide fuerit, qua beneuolentia, qua continentia in ſummis opibus, qua fortitudine in rebus aduerſis, qua moderatione in magiſtratu

Bonum dicitur, quod vt profuturum expetimus: malum, quod vt nociturum fugimus.

Optanda corporis & fortunæ bona, ſed animi laudanda.

Vera laus virtuti debetur, ſine qua nihil laudari poteſt. 2. de Oratore

Vide Ciceronis Partitiones, de diſtributione virtutum & bonorũ.

ſtratu gerendo, qua iuſtitia, qua prudentia, &c. Sed hîc cauendum eſt ne longius ab hiſtorico rerum ordine recedamus. Corporis bona, vt forma, valetudo, vires, velocitas, & fortunæ, quæ ſunt externa bona, vt genus, opes, honores, amicitiæ, liberi, & quæ ſunt generis eiuſdem, ideo laudantur vel vituperantur, non quòd habuerit quis ea, ſed quòd iis rectè vel malè ſit vſus. Poſtremò laudes ſumuntur ab iis quæ poſt mortem extiterunt, vt ab honoribus, à pompa funebri, à fama, à literarum monumentis. Vituperaturus, omnia in contrarium torquebit, referétque natales obſcuros, malam educationem, &c. docebit illum eſſe & naturæ & fortunæ bonis abuſum, ſceleratè vixiſſe, & impiam obiiſſe mortem. Confutatio rarius incidit. Si tamen occurret aliquid inter laudandum quod reprehenſione dignum ſit, id vel defendendum erit, vel excuſandum. vt laudaturus Dauidem prophetam, adulterium cæde cumulatum excuſabit. Perorationibus vtemur breuibus, & vel ad imitationem, vel ad gratulationem auditores excitabimus in lætis, aut in triſtibus conſolabimur, miſeratione ve permouebimus: vel turpitudinem deteſtabimur.

De demonſtratione factorum.

IN HOC genere eadem eſt, quæ in ſuperiore fuit exordiendi ratio. Narratione rarius

vtimur integra, niſi fortè nobis dicendum eſſet apud eos, quibus hiſtoria facti non ſatis eſſet nota, ſed huius loco ferè propoſitionem adhibemus, quæ ſummam rei breuiter complectitur. Ea per comparationem proponi ſolet hoc ferè modo: Inter omnia fortitudinis exempla, præclariſsimo illi Horatij Coclitis facinori iure dandus principatus videtur. Id ſplendidius efferendum eſt. Deinde ſubiicienda orationis partitio. Confirmationis loci deliberatiuo generi ſunt communes, honeſtum, vtile, facile, poſsibile, ad quos reliqui referuntur, fas, pium, æquum, ad honeſtum: iucundum, magnum, &c. ad vtilitatem.

Vide lib. 3. Rhetorico. ad Heren. & lib. 2. de Inuentione.

Honeſtum. *Honeſtum dicitur, quod ſua vi ac natura laudabile eſt, propterque ſe expetendum. Huic ſubiiciuntur virtutes, religio, prudentia, iuſtitia, pietas, beneficentia, clementia, fortitudo, temperantia, modeſtia, pudor, & reliqua virtutum genera. Huc legitimum pertinet, quod eſt legibus ſacris & profanis & exemplis bonorum commendatum.*

Vtile. *Vtile dicitur, quod non propter ſe, ſed propter fructum & commodum expetitur. Vtilia maximè ſunt ea, quæ ad vitam tuendam & ſalutis conſeruationem ſpectant: proxima ſunt quæ ad augendam rem familiarem. Sunt vtilia quædam cum honeſto coniuncta, vt gloria, dignitas, amicitia, et quæ ſunt ſimilia.*

Tutum. *Adiiciuntur huc, tutum, quod poſitum eſt in tuenda incolumitate et ſua & ſuorum:*

Neceſſa

Neceſſarium, quod vitari commodè non poteſt. Facile dicitur, quod vel nullo vel non magno labore, ſumptu, moleſtia, quàm breuiſsimo tempore confici poteſt. Hunc locum probant circunſtantiæ, tempus, occaſio, modus, inſtrumentum, locus, & aliæ quædam. Contrarium eſt difficile. Dynaton quod poſsibile vocăt, id dicitur, quod fieri vel eſſe natura poteſt: id uqod non poteſt, ἀδύνατον, impoſsibile. Spes conſequendi id quod arduum videbatur, facit, ne langueſcat animus. Hîc frequenter incidunt loci illi communes, quibus aliquid in alterutram partem, vel attollitur vel deprimitur, cùm in ea quæ reprehendimus, verbis acribus & ſententiis vehementioribus inuehimur, eáque rurſum quæ placent, extollimus & prædicamus. veluti ſi quem laudes à iuris ſtudio, locus communis erit, quantam adferat vtilitatem humanæ ſocietati iuris cognitio. Si Coclitis fortitudinem, quàm neceſſaria reipublicæ Romanæ fuerit. Sunt hi loci non tantùm virtutum & vitiorum, ſed aliarum etiam rerum, quibus in vita communi & literarum tractatione dici ſolet. In omni doctrinæ genere plurimum prodeſt præcipua complecti capita, quibus artis ſumma breuiter contineatur. Non caret tamen etiam vtilitate ſtudium colligendi ſententias & memorabilia ſcriptorum dicta. Habent enim teſtimonij pondus à viris magnis proditæ ſententiæ. De hac

Neceſſarium. Facile. Difficile. Poſsibile. Impoſsibile. Spes. De locis communibus. Ratio colligendi locos communes.

annotandi ratione Rodolphus Agricola epiſtolam ſcripſit, & alij nonnulli ad ſtudioſorum vtilitatem præcepta quædam dederunt. Sunt autem loci: Ratio, artes, virtutes, vitia, affectus, œconomia, coniugium, politia, magiſtratus, lex, mos, bellũ, pax, vita, mors, ætas, forma, fortuna, opes, honores, alíque plurimi, ab aliis ordine collocati. Adhibentur hi quidem extra cauſam, ſed qui cauſæ adiuncti, illam reddant illuſtriorem. Quare cauendum eſt ne videantur affectati, & alieni, tanquam panni quidam ab inepto temerè aſſuti.

De circunſtantiis. Quoniam autem præter honeſtum, quod à natura petitur, cæteri loci ferè ducuntur ab attributionibus, quæ vulgò circunſtantiæ dicuntur, de his quoque breuiter explicemus. *Attributiones cauſam probãt.* Circunſtantiæ nominatæ ſunt propterea quòd rem ipſam circunſtent. Eæ Latinè vocantur, quæ ſunt perſonis & rebus attributa, quibus cauſa probabilior & magis perſpicua redditur, à quibus Hermogenes omnia duci argumenta ſcribit. Earum vſum ad amplificationes confert plurimum. Obſeruantur non ſolùm in demonſtratione factorum, in quibus explicandis conſiderari maximè debent, ſed in aliis etiam cauſarum generibus diligenter ſpectandæ ſunt, ac potiſsimùm ſex: perſona, tempus, locus, & modus, ad quem facultas, & inſtrumenta referri poſſunt, de quibus ita quæri ſolet: Quis, quid, vbi, quando, quomodo, quamobrem? Perſona ſpe

na ſpectatur his modis, nomine, natione, patria, genere, dignitate, fortuna, corpore, inſtitutione, moribus, victu, affectione, arte, conditione, habitu, vultu, inceſſu, oratione, affectu, &c. quæ ſunt attributa perſonis, explicata etiam à nobis in tabulis Dialecticis in capite de locis perſonarum. Res ita conſideratur: an illa potuerit ab illo homine, illa, cauſa, illo loco, illo tempore, illo modo fieri. Hac enim ratione circunſtantiæ omnes inter ſe coniungũtur. Cauſa, vt ira, lucrum, &c. Tempus, vt die, noctu, die feſto, profeſto, faſto, nefaſto, &c. Locus, vt in templo, in lupanari, &c. Modus, vt clàm, palàm, violenter, impotenter, inſidiosè, &c. Eodem & facultas refertur & occaſio, quod tempori ſubiicitur. In exemplo quod modo poſui, ſic quæri poteſt: Quis? Horatius Cocles ſolus ſuſtinuit. Quid? Totum hoſtiũ agmen. Vbi? In ponte Sublicio. Quando? bello Hetruſco hoſtibus in Vrbem irrumpere conantibus. Quomodo & qua occaſione? Occupato primo pontis aditu, modò ſingulos prouocans, modò increpans omnes, impetum hoſtium retardauit, donec poſt tergum ſuum pontem videret abruptum. Quibus auxiliis? Incredibili ſua tantùm fortitudine, & indefatigabili pugna. Quamobrem? ne totius imperij Romani fortuna ſemel vno momento corrueret. Confutatio raró incidit, quòd certa, non ambigua laudentur. Peroratio breui enumera-

tione colligit inſignia aliquot eius facinoris commoda: & affectus mouet, quos in demonſtratione perſonæ diximus. A contrariis locis factorum vituperatio ducitur.

De demonſtratione rerum.

IN demonſtratione rerum veluti pacis, eloquentiæ, hiſtoriæ, &c. exordia tractantur, vt antè docuimus. Sæpè ducuntur ab inſigni aliqua laude eius rei, de qua dicendum eſt. Nonnunquàm omiſſo diligentiori exordio, propoſitio, quæ narrationis loco profertur, adhiberi per commendationem ſolet in hanc ferè ſententiam: Nulli ſcriptores melius de rebus humanis meriti ſunt, quàm ij, quorum ſtudio res geſtæ ſuperiorum ſeculorum memoriæ proditæ ſunt. Huic partitio ſuccedit. Confirmatio laudes refert. Argumenta laudum ſumuntur ex locis, honeſto, vtili, facili, &c. Honeſtas antiquitatem, originem, inuentores, & rei dignitatem ac præſtantiam complectitur. Huc loci Dialectici referuntur, cauſæ efficientes, & ipſæ rerum definitiones, ex quibus laudis ratio omnis ducitur, vt ſi Philoſophiam laudans, voces donum Dei. Vtilitas & vſus commoda rei profert, continétque locos Dialecticos, effecta, fines, partes, &c. Circunſtantiarum hîc quoque habenda ratio eſt, docebimus enim, quibus, quãdo, vbi, cur, vtile ſit. Quando facilitas laudanda ſit, aut

Tractatio honeſtatis & vtilitatis.

contrà

contrà difficultas, prudens Orator conſiderabit. Confutatio iiſdem quibus confirmatio locis vtitur, & quæ ab aduerſariis vel obiecta ſunt, vel obiici poterant, diluit. Peroratio potiſsima colligit argumenta, & affectus mouet. Atque hæc quidem laudationi propoſita ſunt. Vituperatio verò contrariis ex locis conſtat, quibus oſtendendum eſt, rem inhoneſtam eſſe, inutilem, iniucundam, non neceſſariam, &c. Ad eundem ferè mo- De locorum demonſtratione.
dum loca laudantur, vt regiones, vrbes, domus, agri, montes, fluuij, fontes, aliáque multa. Regio- Laus regionum.
nes laudantur ab antiquitate & primis cultoribus, ab amplitudine, ſitu, principibus, vrbium frequentia, fertilitate, tuto itinere, fortitudine bellica, humanitate, ſtudiis, aëris clementia ac ſalubritate, &c. Vrbes quoque laudantur ab antiquita- Laus vrbium.
te, origine, ſitu, conditoribus, munitionibus, principibus, Rep. legibus & inſtitutis, à populi frequentia, ab ingeniis & ſtudiis, à fortitudine et ciuilitate, à domorum elegantia, vicorum latitudine & munditie, à variarum rerum copia, à cæli temperie & amœnitate, &c. Flumina laudan- Laus fluminũ.
tur ab ortu, ſcaturigine copioſa, velocitate, colore, à piſcium generibus & multitudine, ab aliis fluuiis quos recipit, à locis quæ alluit, à nauium frequentia, & aliis commoditatibus. Domus lau- Laus domorum.
dantur ab area, atrio, amplitudine, figura, materia, cubiculis, penetralibus, à ſitu, & proſpectu,

Laus agrorum. *ab horto, à puteo vel fonticulo, &c. In agrorum commendatione ſpectari ſolent hæc: amœnitas loci, fertilitas, & vbertas frugum & fructuum, varietas pomorum, arborum & herbarum genera, cultura, & prædia, &c. Montes laudantur* Laus montium. *à magnitudine, à radicibus, à miraculis & prodigiis, & rebus memorabilibus, à frugum vbertate & copia. Dictio ſeu phraſis generis demonſtratiui libera eſt, virtutem prædicans & exornans: Deliberatiui grauis ac prudens: Iudicialis vehemens & concitata.*

Dictio generis Demonſtratiui, Deliberatiui & Iudicialis.

De genere deliberatiuo.

DELIBERATIONIS finis eſt vtilitas, eáque cum honeſtate coniuncta: vel vt Antonio apud Cice. & Quintiliano placet, dignitas. Lib. 2 de Orat. Libro 3. cap. 10. Inſt. *Ex tribus illis ſtatibus, de quibus infrà dicemus, an ſit, quid ſit, quale ſit, duo ferè in deliberationes incidunt, an ſit & quale ſit: vt, ſintne diſcendæ litteræ Græcæ. Et, ſintne honeſtæ, vtiles, neceſſariæ, &c. Illud quoque ſpectari maximè ſolet, an fieri poſſit, & an fieri debeat de quo deliberatur: Itemque an expediat, & vt expediat, an huic, hac ætate, hoc tempore, &c. Exemplis hoc genus eſt potiſſimum illuſtrandum. Nam futura è præteritis certius colliguntur, & alienæ fortunæ ſucceſſu audientium animi, vel demittuntur, vel eriguntur. Tractatur exordio, narratione,*

tione, propoſitione, cæteriſque partibus. Exordio ſemper aliquo vtendum eſt. Nec enim abrupta placere poteſt oratio, nec vndè libuit, incipere licèt. Hîc tamen breuiora eſſe debent principia. In ſenatu & in concionibus eadem eſt proœmij ratio, quæ apud iudices, conciliandæ beneuolentiæ: hanc Orator à ſua perſona captabit, ſi dixerit, ſe nulla cupiditate, nullo metu, nullo odio, alióve quopiam affectu adductum. In publicis conſiliis docilitas eſt neceſſaria. Priuatæ conſultationes non videntur egere conciliatione, quòd ei quiſq; conciliatus eſt, quem conſulit. Non ſolùm autem hîc ſumuntur exordia ab officio perſonæ, verùm etiam à neceſſitate vel vtilitate rei, à periculi magnitudine, & ab aliis rebus. In hoc genere moderatus orationis ingreſſus probatur. Narrationem priuata quidem deliberatio non admodum requirit, ſed conciones poſtulant. Tum demum verò narramus, cùm geſtum aliquid erit, ex quo noſtra deliberatio naſcitur. Vt pro lege Manilia narrat Cicero bellum geri cum potentiſſimis regibus, vndè naſcebatur conſultatio de Imperatore deligendo. Narrationis igitur loco propoſitione per amplificationem elata vtimur, quæ nunquam omitti poteſt, vt pacem ſuaſuri paucis proponemus, nos de pace humanæ ſocietatis conſeruatrice conſilium daturos prodiiſſe, &c. Partitio rerum ordinem, de quibus dicturi ſumus, oſten- Quin. li. 3. ca. 1.

dit. Confirmationis loci ſunt: honeſtum, vtile, facile, poßibile, neceſſarium: ad quos referuntur, magnum, pium, æquum, iucundum, tutum. Atq; hi quidem in exhortando adhibentur. Dehortationes contrariis locis conſtant, turpi, pernicioſo, moleſto, difficili, periculoſo, &c. Honeſtas ſumitur ex legibus & natura & virtutum definitionibus, quæ pertinent ad locos Dialecticos ex definitionibus & cauſis efficientibus. Huc fama & infamia referuntur, quæ plurimum in deliberando valent: Vtilitas & facilitas exaggerandæ ſunt: Incommoda, & quæ difficilia videbuntur, attenuanda erunt. Spectatur autem facultas in circunſtantiis. Neceſſarium reliquis omnibus violentius vrget, & ad vtilitatem à Fabio refertur: vt ſi neceſſe dicas eſſe dedere vrbem, niſi fame perire malint: neceſſe liberare ſocios, fines defendere, ſi dignitatem retinere, ſi vitam conſeruare volumus. Confutatio diluit quicquid ab aduerſario poßit obiici. Peroratione colligit Orator quæ firmißima ſunt, rerúmque geſtarum exemplis, quæ plurimum in hoc genere valere dixi, hortatur & affectus mouet. Huius generis exempla paßim obuia ſunt in poëmatis & hiſtoriis & in epiſtolis. Vnus Liuius multa ſuppeditabit.

De genere Iudiciali.

FINIS generis Iudicialis, vt antè dixi, eſt æquitas.

æquitas. Partibus orationis hoc genus conſtat iis, quibus omnis perfecta oratio. In exordio beneuolentiam vel à noſtro officio, vel ab eius, pro quo dicimus, commiſeratione: vel ab aduerſarij, qui periculum innocenti faceſſat, inuidia: vel à iudicis perſona ducimus. Attentio magnitudinẽ cauſæ commemorat. Docilitas perſpicuitatem & breuitatem pollicetur, ac ſummam cauſæ indicat. Narratio rem geſtam exponit, multis paßim ſuſpicionibus tanquam ſeminibus argumentorum ſparſis, quam inde ducemus, vnde cauſa noſtra maximè ſit veriſimilis, & vſque eò proſequemur, dum id incidat, quod in controuerſiam eſt adductum. Ex narratione quæſtio ſeu ſtatus ſeu propoſitio ducitur, quæ cauſæ commemorationi ſtatim ſuccedit: quod confirmationis omnis caput eſt. Confirmationis loci pro ſtatuũ varietate ſunt diuerſi. Refutatio aduerſariorum ſententiam reprehendit. Peroratio propoſitionem & argumenta potißima repetit & affectus mouet, quibus vel ab accuſatore iudex inflammetur, & odium reo concilietur: vel à defenſore ad miſericordiam flectatur. Confirmationis autem in Iudiciali genere varij ſunt pro diuerſis ſtatibus loci. Statum ſeu conſtitutionem Rhetores vocant id de quo controuerſia eſt, caput ſiue ſummam cauſæ ac totius orationis veluti ſcopum, ad quem omnia debent argumenta dirigi. Neque verò ſolùm in iu-

uerſa eſt, & cui probando ratio adhibetur, κρινόμενον Græcè, Latinè iudicatio vocatur. Iudicationis autem probatio σύνεχον appellatur Græcè, Latinè continens ſeu firmamentum, in quo vis omnis poſita eſt confirmationis.

De locis ſtatus coniecturalis.

Coniectura petitur à circunſtantiis. STATVS *coniecturalis duo ſunt loci: Voluntas & facultas, qui ſuſpicionem probant, docéntque & voluiſſe & potuiſſe eum qui accuſatur, argumentis à circunſtantiis perſonarum ductis. Voluntas qualitatem perſonæ, & cauſam inducentem ad ſuſcipiendum facinus complectitur:* *Voluntatis loci. Impulſio.* *Huius cauſæ loci duo ſunt: Impulſio & Ratiocinatio. Ad impulſionem pertinent affectus temerario impetu ad maleficium excitãtes, velut, ira, odium, amor: vt ſi dicatur Clodius odiſſe Milonem, & ob id extinctum voluiſſe, argumentum ab efficiente cauſa ductum eſt. Hic illa diligenter ſpectanda ſunt: perſona, natio, vita integra vel corrupta, ſtudia, natura, affectio animi, habitus corporis, fortuna, & reliqui loci perſonis* *Ratiocinatio.* *attributi. Ad ratiocinationem referuntur quæſtus, præmium, ſpes commodorum, honorum, &c. vel euitatio incommodorũ, infamiæ, doloris, &c. Et hinc tanquàm ex fine ducetur argumentum, ſi probemus profuturum Clodio fuiſſe Milonis interitum, Ex quo probabile fit, Clodium inſi-*

dias

dias poſuiſſe. Si doceamus illud quoque, alij nemini id bono præterquàm reo fuiſſe, aut alium neminem æquè perficere potuiſſe: contrà defenſor negabit fuiſſe cauſam, ſi poterit: ſin minus, eam vehementer extenuabit. Deinde iniquum eſſe dicet, eos, ad quos emolumenti aliquid peruenire potuerit, in ſuſpicionem maleficij deuocari. Tum id aliis quoque bono fuiſſe, aut alios quoque facere potuiſſe. Facultatis loci ſunt, ſigna & rerum circunſtantiæ, quibus probatur ſuſpicio. Signum eſt veluti dictum aut factum antecedens vel conſequens, vel cum ipſa re cohærens, quæ nocentes ſequi ferè ſolent, vt titubatio, trepidatio, pallor, rubor & ſimilia ſigna, quæ ſæpe nocentes produnt. A ſigno antecedente Cicero probat Clodium inſidias poſuiſſe, non Milonem, quòd ille expeditus in equo profectus ſit, hic in rheda cum vxore & liberis. Circunſtantiæ ſunt, velut locus, tempus, occaſio, ſpacium, ſpes perficiendi, & celandi, modus, inſtrumenta, vires. Status coniecturalis dicitur etiam inficialis; coniecturalis quidem ab accuſatore, quòd is factum quibuſdam coniecturis probet: à defenſore verò inficialis, quòd is inficietur & neget. Inficiationis autem iidem ſunt loci, qui confirmationis. Hic enim defenſor ſingula accuſatoris argumenta, quoad poterit, infirmabit, & vel voluiſſe, vel potuiſſe negabit, quòd non eo ſit ingenio, non ea animi impotentia,

Facultatis loci.

Coniecturalis unde dictus.

Unde Inficialis.

Loci inficiationis.

vtimur integra, niſi fortè nobis dicendum eſſet apud eos, quibus hiſtoria facti non ſatis eſſet nota, ſed huius loco ferè propoſitionem adhibemus, quæ ſummam rei breuiter complectitur. Ea per comparationem proponi ſolet hoc ferè modo: Inter omnia fortitudinis exempla, præclariſsimo illi Horatij Coclitis facinori iure dandus principatus videtur. Id ſplendidius efferendum eſt. Deinde ſubiicienda orationis partitio. Confirmationis loci deliberatiuo generi ſunt communes, honeſtum, vtile, facile, poſsibile, ad quos reliqui referuntur, fas, pium, æquum, ad honeſtum: iucundum, magnum, &c. ad vtilitatem. Honeſtum dicitur, quod ſua vi ac natura laudabile eſt, proptérque ſe expetendum. Huic ſubiiciuntur virtutes, religio, prudentia, iuſtitia, pietas, beneficentia, clementia, fortitudo, temperantia, modeſtia, pudor, & reliqua virtutum genera. Huc legitimum pertinet, quod eſt legibus ſacris & profanis & exemplis bonorum commendatum. Vtile dicitur, quod non propter ſe, ſed propter fructum & commodum expetitur. Vtilia maximè ſunt ea, quæ ad vitam tuendam & ſalutis conſeruationem ſpectant: proxima ſunt quæ ad augendam rem familiarem. Sunt vtilia quædam cum honeſto coniuncta, vt gloria, dignitas, amicitia, et quæ ſunt ſimilia. Adiiciuntur huc, tutum, quod poſitum eſt in tuenda incolumitate et ſua & ſuorum: Neceſſa-

Vide lib. 3. Rhetorico. ad Heren. & lib. 2. de Inuentione.

Honeſtum.

Vtile.

Tutum.

Neceſſarium, quod vitari commodè non poteſt. Neceſſarium.
Facile dicitur, quod vel nullo vel non magno labore, ſumptu, moleſtia, quàm breuiſsimo tempore confici poteſt. Hunc locum probant circunſtantiæ, tempus, occaſio, modus, inſtrumentum, locus, & aliæ quædam. Contrarium eſt difficile. Dynaton quod poßibile vocãt, id dicitur, quod fieri vel eſſe natura poteſt: id uqod non poteſt, ἀδύνατον, impoßibile. Spes conſequendi id quod arduum videbatur, facit, ne langueſcat animus. Hic frequenter incidunt loci illi communes, quibus aliquid in alterutram partem, vel attollitur vel deprimitur, cùm in ea quæ reprehendimus, verbis acribus & ſententiis vehementioribus inuehimur, eáque rurſum quæ placent, extollimus & prædicamus. veluti ſi quem laudes à iuris ſtudio, locus communis erit, quantam adferat vtilitatem humanæ ſocietati iuris cognitio. Si Coclitis fortitudinem, quàm neceſſaria reipublicæ Romanæ fuerit. Sunt hi loci non tantùm virtutum & vitiorum, ſed aliarum etiam rerum, quibus in vita communi & literarum tractatione dici ſolet.

Facile. Difficile. Poßibile. Impoßibile. Spes. De locis communibus.

In omni doctrinæ genere plurimum prodeſt præcipua complecti capita, quibus artis ſumma breuiter contineatur. Non caret tamen etiam vtilitate ſtudium colligendi ſententias & memorabilia ſcriptorum dicta. Habent enim teſtimonij pondus à viris magnis proditæ ſententiæ. De hac

Ratio colligendi locos communes.

annotandi ratione Rodolphus Agricola epiſtolam ſcripſit, & alij nonnulli ad ſtudioſorum vtilitatem præcepta quædam dederunt. Sunt autem loci: Ratio, artes, virtutes, vitia, affectus, œconomia, cōiugium, politia, magiſtratus, lex, mos, bellū, pax, vita, mors, ætas, forma, fortuna, opes, honores, aliíque plurimi, ab aliis ordine collocati. Adhibentur hi quidem extra cauſam, ſed qui cauſæ adiuncti, illam reddant illuſtriorem. Quare cauendum eſt ne videantur affectati, & alieni, tanquam panni quidam ab inepto temerè aſſuti.

De circunſtantiis.

Quoniam autem præter honeſtum, quod à natura petitur, cæteri loci ferè ducuntur ab attributionibus, quæ vulgò circunſtantiæ dicuntur, de his quoque breuiter explicemus.

Attributiones cauſam probāt.

Circunſtantiæ nominatæ ſunt propterea quòd rem ipſam circunſtent. Eæ Latinè vocantur, quæ ſunt perſonis & rebus attributa, quibus cauſa probabilior & magis perſpicua redditur, à quibus Hermogenes omnia duci argumenta ſcribit. Earum vſum ad amplificationes confert plurimum. Obſeruantur non ſolùm in demonſtratione factorum, in quibus explicandis conſiderari maximè debent, ſed in aliis etiam cauſarum generibus diligenter ſpectandæ ſunt, ac potiſſimùm ſex: perſona, tempus, locus, & modus, ad quem facultas, & inſtrumenta referri poſſunt, de quibus ita quæri ſolet: Quis, quid, vbi, quando, quomodo, quamobrem? Perſo-

na ſpectatur his modis, nomine, natione, patria, genere, dignitate, fortuna, corpore, inſtitutione, moribus, victu, affectione, arte, conditione, habitu, vultu, inceſſu, oratione, affectu, &c. quæ ſunt attributa perſonis, explicata etiam à nobis in tabulis Dialecticis in capite de locis perſonarum. Res ita conſideratur: an illa potuerit ab illo homine, illa, cauſa, illo loco, illo tempore, illo modo fieri. Hac enim ratione circunſtantiæ omnes inter ſe coniungũtur. Cauſa, vt ira, lucrum, &c. Tempus, vt die, noctu, die feſto, profeſto, faſto, nefaſto, &c. Locus, vt in templo, in lupanari, &c. Modus, vt clàm, palàm, violenter, impotenter, inſidiosè, &c. Eodem & facultas refertur & occaſio, quod tempori ſubiicitur. In exemplo quod modo poſui, ſic quæri poteſt: Quis? Horatius Cocles ſolus ſuſtinuit. Quid? Totum hoſtiũ agmen. Vbi? In ponte Sublicio. Quando? bello Hetruſco hoſtibus in Vrbem irrumpere conantibus. Quomodo & qua occaſione? Occupato primo pontis aditu, modò ſingulos prouocans, modò increpans omnes, impetum hoſtium retardauit, donec poſt tergum ſuum pontem videret abruptum. Quibus auxiliis? Incredibili ſua tantùm fortitudine, & indefatigabili pugna. Quamobrem? ne totius imperij Romani fortuna ſemel vno momento corrueret. Confutatio rarò incidit, quòd certa, non ambigua laudentur. Peroratio breui enumera-

tione colligit inſignia aliquot eius facinoris commoda: & affectus mouet, quos in demonſtratione perſonæ diximus. A contrariis locis factorum vituperatio ducitur.

De demonſtratione rerum.

IN demonſtratione rerum veluti pacis, eloquentiæ, hiſtoriæ, &c. exordia tractantur, vt antè docuimus. Sæpè ducuntur ab inſigni aliqua laude eius rei, de qua dicendum eſt. Nonnunquàm omiſſo diligentiori exordio, propoſitio, quæ narrationis loco profertur, adhiberi per commendationem ſolet in hanc ferè ſententiam: Nulli ſcriptores melius de rebus humanis meriti ſunt, quàm ij, quorum ſtudio res geſtæ ſuperiorum ſeculorum memoriæ proditæ ſunt. Huic partitio ſuccedit. Confirmatio laudes refert. Argumenta laudum ſumuntur ex locis, honeſto, vtili, facili, &c. Honeſtas antiquitatem, originem, inuentores, & rei dignitatem ac præſtantiam complectitur. Huc loci Dialectici referuntur, cauſæ efficientes, & ipſæ rerum definitiones, ex quibus laudis ratio omnis ducitur, vt ſi Philoſophiam laudans, voces donum Dei. Vtilitas & vſus commoda rei profert, continétque locos Dialecticos, effecta, fines, partes, &c. Circunſtantiarum hîc quoque habenda ratio eſt; docebimus enim, quibus, quãdo, vbi, cur, vtile ſit. Quando facilitas laudanda ſit, aut

Tractatio honeſtatis & vtilitatis.

contrà

contrà difficultas, prudens Orator conſiderabit. Confutatio iiſdem quibus confirmatio locis vtitur, & quæ ab aduerſariis vel obiecta ſunt, vel obiici poterant, diluit. Peroratio potiſsima colligit argumenta, & affectus mouet. Atque hæc quidem laudationi propoſita ſunt. Vituperatio verò contrariis ex locis conſtat, quibus oſtendendum eſt, rem inhoneſtam eſſe, inutilem, iniucundam, non neceſſariam, &c. Ad eundem ferè modum loca laudantur, vt regiones, vrbes, domus, agri, montes, fluuij, fontes, aliáque multa. Regiones laudantur ab antiquitate & primis cultoribus, ab amplitudine, ſitu, principibus, vrbium frequentia, fertilitate, tuto itinere, fortitudine bellica, humanitate, ſtudiis, aëris clementia ac ſalubritate, &c. Vrbes quoque laudantur ab antiquitate, origine, ſitu, conditoribus, munitionibus, principibus, Rep. legibus & inſtitutis, à populi frequentia, ab ingeniis & ſtudiis, à fortitudine et ciuilitate, à domorum elegantia, vicorum latitudine & munditie, à variarum rerum copia, à cæli temperie & amœnitate, &c. Flumina laudantur ab ortu, ſcaturigine copioſa, velocitate, colore, à piſcium generibus & multitudine, ab aliis fluuiis quos recipit, à locis quæ alluit, à nauium frequentia, & aliis commoditatibus. Domus laudantur ab area, atrio, amplitudine, figura, materia, cubiculis, penetralibus, à ſitu, & proſpectu,

De locorum demonſtratione.

Laus regionum.

Laus vrbium.

Laus fluminũ.

Laus domorum.

Laus agrorum. *ab horto, à puteo vel fonticulo, &c. In agrorum commendatione ſpectari ſolent hæc: amœnitas loci, fertilitas, & vbertas frugum & fructuum, varietas pomorum, arborum & herbarum genera, cultura, & prædia, &c.* *Laus montium.* *Montes laudantur à magnitudine, à radicibus, à miraculis & prodigiis, & rebus memorabilibus, à frugum vbertate & copia.* *Dictio generis Demonſtratiui, Deliberatiui & Iudicialis.* *Dictio ſeu phraſis generis demonſtratiui libera eſt, virtutem prædicans & exornans: Deliberatiui grauis ac prudens: Iudicialis vehemens & concitata.*

De genere deliberatiuo.

DELIBERATIONIS finis eſt vtilitas, eáque cum honeſtate coniuncta: vel vt Antonio apud Cice. & Quintiliano placet, dignitas. *Lib. 2 de Orat. Libro 3. cap. 10. Inſt.* *Ex tribus illis ſtatibus, de quibus infrà dicemus, an ſit, quid ſit, quale ſit, duo ferè in deliberationes incidunt, an ſit & quale ſit: vt, ſintne diſcendæ litteræ Græcæ. Et, ſintne honeſtæ, vtiles, neceſſariæ, &c. Illud quoque ſpectari maximè ſolet, an fieri poſsit, & an fieri debeat de quo deliberatur: Itemque an expediat, & vt expediat, an huic, hac ætate, hoc tempore, &c. Exemplis hoc genus eſt potiſsimum illuſtrandum. Nam futura è præteritis certius colliguntur, & alienæ fortunæ ſucceſſu audientium animi, vel demittuntur, vel eriguntur. Tractatur exordio, narratione,*

tione, propoſitione, cæteríſque partibus. Exordio ſemper aliquo vtendum eſt. Nec enim abrupta placere poteſt oratio, nec vndè libuit, incipere licet. Hîc tamen breuiora eſſe debent principia. In ſenatu & in concionibus eadem eſt proœmij ratio, quæ apud iudices, conciliandæ beneuolentiæ: hanc Orator à ſua perſona captabit, ſi dixerit, ſe nulla cupiditate, nullo metu, nullo odio, alióve quopiam affectu adductum. In publicis conſiliis docilitas eſt neceſſaria. Priuatæ conſultationes non videntur egere conciliatione, quòd ei quiſq; conciliatus eſt, quem conſulit. Non ſolùm autem hîc ſumuntur exordia ab officio perſonæ, verùm etiam à neceſſitate vel vtilitate rei, à periculi magnitudine, & ab aliis rebus. In hoc genere moderatus orationis ingreſſus probatur. Narrationem priuata quidem deliberatio non admodum requirit, ſed conciones poſtulant. Tum demum verò narramus, cùm geſtum aliquid erit, ex quo noſtra deliberatio naſcitur. Vt pro lege Manilia narrat Cicero bellum geri cum potentiſſimis regibus, vnde naſcebatur conſultatio de Imperatore deligendo. Narrationis igitur loco propoſitione per amplificationem elata vtimur, quæ nunquam omitti poteſt, vt pacem ſuaſuri paucis proponemus, nos de pace humanæ ſocietatis conſeruatrice conſilium daturos prodiiſſe, &c. Partitio rerum ordinem, de quibus dicturi ſumus, oſten- Quin.li.3.ca.8.

 dit.

dit. Confirmationis loci ſunt: honeſtum, vtile, facile, poſsibile, neceſſarium: ad quos referuntur, magnum, pium, æquum, iucundum, tutum. Atq; hi quidem in exhortando adhibentur. Dehortationes contrariis locis conſtant, turpi, pernicioſo, moleſto, difficili, periculoſo, &c. Honeſtas ſumitur ex legibus & natura & virtutum definitionibus, quæ pertinent ad locos Dialecticos ex definitionibus & cauſis efficientibus. Huc fama & infamia referuntur, quæ plurimum in deliberando valent: Vtilitas & facilitas exaggerandæ ſunt: Incommoda, & quæ difficilia videbuntur, attenuanda erunt. Spectatur autem facultas in circunſtantiis. Neceſſarium reliquis omnibus violentius vrget, & ad vtilitatem à Fabio refertur: vt ſi neceſſe dicas eſſe dedere vrbem, niſi fame perire malint: neceſſe liberare ſocios, fines defendere, ſi dignitatem retinere, ſi vitam conſeruare volumus. Confutatio diluit quicquid ab aduerſario poſsit obiici. Peroratione colligit Orator quæ firmiſsima ſunt, rerúmque geſtarum exemplis, quæ plurimum in hoc genere valere dixi, hortatur & affectus mouet. Huius generis exempla paſsim obuia ſunt in poëmatis & hiſtoriis & in epiſtolis. Vnus Liuius multa ſuppeditabit.

De genere Iudiciali.

FINIS generis Iudicialis, vt antè dixi, eſt æquitas.

æquitas. Partibus orationis hoc genus conſtat iis, quibus omnis perfecta oratio. In exordio beneuolentiam vel à noſtro officio, vel ab eius, pro quo dicimus, commiſeratione: vel ab aduerſarij, qui periculum innocenti faceſſat, inuidia: vel à iudicis perſona ducimus. Attentio magnitudinẽ cauſæ commemorat. Docilitas perſpicuitatem & breuitatem pollicetur, ac ſummam cauſæ indicat. Narratio rem geſtam exponit, multis paßim ſuſpicionibus tanquam ſeminibus argumentorum ſparſis, quam inde ducemus, vnde cauſa noſtra maximè ſit veriſimilis, & vſque eò proſequemur, dum id incidat, quod in controuerſiam eſt adductum. Ex narratione quæſtio ſeu ſtatus ſeu propoſitio ducitur, quæ cauſæ commemorationi ſtatim ſuccedit: quod confirmationis omnis caput eſt. Confirmationis loci pro ſtatuũ varietate ſunt diuerſi. Refutatio aduerſariorum ſententiam reprehendit. Peroratio propoſitionem & argumenta potißima repetit & affectus mouet, quibus vel ab accuſatore iudex inflammetur, & odium reo concilietur: vel à defenſore ad miſericordiam flectatur. Confirmationis autem in Iudiciali genere varij ſunt pro diuerſis ſtatibus loci. Statum ſeu conſtitutionem Rhetores vocant id de quo controuerſia eſt, caput ſiue ſummam cauſæ ac totius orationis veluti ſcopum, ad quem omnia debent argumenta dirigi. Neque verò ſolùm in iu-

ciis ſpectatur ſtatus: ſed in aliis etiam cauſis animaduerti poteſt (vt in demonſtratione, ſitne laudandum aliquid aut vituperandum: in deliberatione, ſitne vtile, aut honeſtum aut neceſſarium, facile, poßibile, &c. Sed hîc diligentiſsimè debet obſeruari ſtatus, id eſt, quod Orator præcipuè ſibi obtinendum, & iudex ſpectandum maximè intelligit, & velut cardo, in quo tota cauſa vertitur, quem niſi primùm inueniat Orator, multa in argumentando aut aliena, aut inutilia, aut ipſi etiam nocitura dicturus eſt. Status triplex eſt, coniecturalis, cùm quæritur an ſit factum: finitiuus ſeu legitimus, cùm quid ſit factum: & Iuridicialis, cùm quale ſit quæritur: qui ſtatus qualitatis appellatur, & iurene an iniuria ſit factum. Naſcitur ſtatus ex intentione accuſatoris, & depulſione ſeu defenſione rei. vt, Occidiſti Aiacem Vlyſſe. non occidi. Quæſtio, an occiderit? Feciſti ſacrilegium: non ſacrilegium, ſed furtum feci. Quæſtio, quid fecerit? Illud coniectura, hoc finitione tractatur. Interfeciſti Clodium Milo, interfeci quidem, ſed iure. Quæſtio, an iure occiderit? Reperto ſtatu quærenda ſunt ratio & firmamentum.

Ratio. *Ratio, τὸ αἴτιον, id appellatur, quod criminis depellendi cauſa reus adfert, quod, niſi attulerit, nullum erit iudicium.*

Firmamentum. *Firmamentum eſt id, quod continet accuſationem, & σύνεχον Græcè dicitur, infirmatio rationis allatæ. Iam ex*

ratione

ratione & firmamento κρινόμενον exiſtit; ſeu iudicatio,id,qua de re agitur. Exempli cauſa. Intentio ſit: Sacrilegus es: Depulſio, non ſacrilegus ſed fur. Status ſeu quæſtio, quid ſit, quóve nomine appellandum? Ratio: Rem enim profanam ſuſtuli redditurus quadruplum. Firmamentum: ſed ex æde ſacra depoſitam pecuniam ſurripuiſti. Iudicatio: Sacrilegium fecerit an furtum, qui profanam pecuniam ex æde ſacra ſuſtulit? Item intentio eſt: Occidiſti Clodium. Depulſio: Occidi, ſed iure. Status, Iuréne id an iniuria fecerit? Ratio: Nam inſidiatorem ius eſt occidere. Firmamentum: At hominem indemnatum occidere tibi non licuit. Iudicatio: An iure Milo inſidiatorem Clodium indemnatũ occiderit? Plura autem poſſunt ad vnicam rationem adferri firmamenta, & ad vnum firmamentum plures cauſæ: Sed in coniecturali ſtatu, nec ratio nec firmamentum quæritur, ſed ex intentione & depulſione iudicatio conſtituitur, quæ eadem erit, & ſtatus & quæſtio.

Indicatio. ſiue qua de re agitur. Cic. in Top. ſiue Diſceptatio, in Partit. Quintil. lib.3. cap. Vlt.

In vnaquaque oratione quamlibet longa, ſemper vnus aliquis ex omni argumentorum turba præcipuus ſyllogiſmus obſeruandus eſt, in quo pars extrema, quæ concluſio ſeu complexio dicitur, ſtatus eſt, vt in tabulis Dialecticis oſtendimus: ſumptionum verò, quas vulgus præmiſſas appellat, ea, quæ manifeſta eſt, & quæſtioni fidem facit, αἴτιον ſeu ratio nominatur: altera, quæ controuerſa

In quauis oratione vnus aliquis obſeruandus eſt præcipuus ſyllogiſmus.

uerſa eſt, & cui probando ratio adhibetur, κρινόμενον Græcè; Latinè indicatio vocatur. Iudicationis autem probatio συνέχον appellatur Græcè, Latinè continens ſeu firmamentum, in quo vis omnis poſita eſt confirmationis.

De locis ſtatus coniecturalis.

Coniectura petitur à circunſtantiis.

STATVS coniecturalis duo ſunt loci: Voluntas & facultas, qui ſuſpicionem probant, docéntque & voluiſſe & potuiſſe eum qui accuſatur, argumentis à circunſtantiis perſonarum dictis. Voluntas qualitatem perſonæ, & cauſam inducentem ad ſuſcipiendum facinus complectitur. Huius cauſæ loci duo ſunt: Impulſio & Ratiocinatio. Ad impulſionem pertinent affectus temerario impetu ad maleficium excitãres, velut, ira, odium, amor: vt ſi dicatur Clodius odiſſe Milonem, & ob id extinctum voluiſſe, argumentum ab efficiente cauſa ductum eſt. Hîc illa diligenter ſpectanda ſunt: perſona, natio, vita integra vel corrupta, ſtudia, natura, affectio animi, habitus corporis, fortuna, & reliqui loci perſonis attributi. Ad ratiocinationem referuntur quæſtus, præmium, ſpes commodorum, honorum, &c. vel euitatio incommodorũ, infamiæ, doloris, &c. Et hinc tanquàm ex fine ducetur argumentum, ſi probemus profuturum Clodio fuiſſe Milonis interitum, Ex quo probabile fit, Clodium inſidias

Voluntatis loci. Impulſio.

Ratiocinatio.

dias poſuiſſe. Si doceamus illud quoque, alij nemini id bono præterquàm reo fuiſſe, aut alium neminem æquè perficere potuiſſe: contrà defenſor negabit fuiſſe cauſam, ſi poterit: ſin minus, eam vehementer extenuabit. Deinde iniquum eſſe dicet, eos, ad quos emolumenti aliquid peruenire potuerit, in ſuſpicionem maleficij deuocari. Tum id aliis quoque bono fuiſſe, aut alios quoque facere potuiſſe. Facultatis loci ſunt, ſigna & rerum circunſtantiæ, quibus probatur ſuſpicio. Signum eſt veluti dictum aut factum antecedens vel conſequens, vel cum ipſa re cohærens, quæ nocentes ſequi ferè ſolent, vt titubatio, trepidatio, pallor, rubor & ſimilia ſigna, quæ ſæpe nocentes produnt. A ſigno antecedente Cicero probat Clodium inſidias poſuiſſe, non Milonem, quòd ille expeditus in equo profectus ſit, hic in rheda cum vxore & liberis. Circunſtantiæ ſunt, velut locus, tempus, occaſio, ſpacium, ſpes perficiendi, & celandi, modus, inſtrumenta, vires. Status coniecturalis dicitur etiam inficialis; coniecturalis quidem ab accuſatore, quòd is factum quibuſdam coniecturis probet: à defenſore verò inficialis, quòd is inficietur & neget. Inficiationis autem iidem ſunt loci, qui confirmationis. Hic enim defenſor ſingula accuſatoris argumenta, quoad poterit, infirmabit, & vel voluiſſe, vel potuiſſe negabit, quòd non eo ſit ingenio, non ea animi impotentia,

Facultatis loci.

Coniecturalis unde dictus.

Unde Inficialis.

Loci inficiationis.

tentia,

tentia, non iis viribus aut opibus. Et quoniam de ſignis contenditur vel confirmandis vel infirmandis, duo peculiares defenſoris loci traduntur ad contrariam ſignorum interpretationem: Abſolutio & Inuerſio. Abſolutio eſt, per quam ſignum vel cauſam contra nos allatam diluimus, & longè aliter ac aduerſarius, interpretamur. Verbi cauſa: Occidiſti, quia ſepeliiſti: Sepelij quidem, non vt factum celarem, ſed vt à ferarum laniatu miſerum & derelictum defenderem. Inuerſio ſignum inuertit, & quod contra nos eſt obiectum, pro nobis facere docet: vt, Sepeliiſti, ergo occidiſti, inuertitur ſic: Imò ſi occidiſſem, non ſepeliiſſem. Communes ſunt loci: à teſtibus, contra teſtes: à rumoribus, contra rumores: ab argumentis, & ſignis, contra argumenta, &c. de quibus Cornificius ad Herennium lib. 2.

Peculiares defenſoris loci.

Abſolutio.

Inuerſio.

De ſtatu finitiuo & legitimo, ſeu legali.

STATVS finitiuus dicitur, cùm de facti appellatione quæritur, vt, ſi quis rem profanam è loco ſacro furatus, neget ſacrilegiũ à ſe factum, quòd nihil de rebus ſacris attigerit, ſed furtum eſſe velit: Accuſator ſacrilegium eſſe contendat, quòd ſacrum abſtulerit. Vel ſi quis in domo meretricia pro mœcho comprehenſus neget ſe adulterium cõmiſiſſe, quamuis vxorem habeat. Res via & ratione Dialectica explicabitur. Di

Status finitiuus. Vide Cicero Partit.

ſpoſitio

ſpoſitio & ordo orationis hîc teneri poteſt: Exordiendum eſt, deinde narrandum factum, hinc proponendum, mox partienda oratio, tum noſtra definitio confirmanda eſt, vt cum ipſo facto congruens: & contrariæ defenſionis ratio refellenda, ſi falſa, ſi turpis, ſi inutilis, ſi iniurioſa ſit, &c. Poſtremò ad cauſam vtiliter perorandum eſt. Legalis appellatur à Quintiliano ſtatus, cùm ex legis, aut ſcripti alicuius interpretatione controuerſia naſcitur: cæteri omnes rationales. Legalis erunt ſpecies quinque, ſi tranſlatio cum cæteris quatuor annumeretur, & ratiocinatio retineatur: vt, contrariæ leges, ſcriptum & ſententia, ratiocinatio, ambiguum & tranſlatio. pauciores erunt, ſi ſcriptum & voluntatem ſub ambiguo comprehendi poſſe dicamus. certè tranſlatio mihi quidem ſtatus eſſe non videtur, ſed eam tamen ne quis omiſſam requirat, poſtremam reliquis adiunxi. Contrariarum legum ſtatus exiſtit, cùm duæ leges, aut ſententiæ pugnare inter ſe videntur, aut caſu aliquo colliduntur & euentu: veluti, ſi lex vna iubere, aut permittere videatur, et altera vetare. vt, furti conuictus quadruplum reſtituat. Et fur ſuſpendatur. Hîc & accuſator & defenſor ſuam vterque legem habet, qua ſe tueatur. Item parendũ eſt magiſtratui. Etiámne ſi quid impium præcipiat? Hîc repugnantia oritur. Reconciliabimus illa ſuperiora, ſi doceamus, in iure

Diſpoſitio ſtatus finitionis.

Status duplex eſt. vnus in ratione iuris & æquitatis poſitus, rationalis: alter in ſcripto legitimus ſeu legalis.

Tria ſunt, inquit Cic. in Top. genera, quæ controuerſiam in omni ſcripto facere poſſunt. ambiguum, diſcrepantia ſcripti & voluntatis, ſcripta contraria.

Contrariarum legum ſtatus.

annotandi ratione Rodolphus Agricola epiſtolam ſcripſit, & alij nonnulli ad ſtudioſorum vtilitatem præcepta quædam dederunt. Sunt autem loci: Ratio, artes, virtutes, vitia, affectus, œconomia, coniugium, politia, magiſtratus, lex, mos, bellũ, pax, vita, mors, ætas, forma, fortuna, opes, honores, aliíque plurimi, ab aliis ordine collocati. Adhibentur hi quidem extra cauſam, ſed qui cauſæ adiuncti, illam reddant illuſtriorem. Quare cauendum eſt ne videantur affectati, & alieni, tanquam panni quidam ab inepto temerè aſſuti.

De circunſtantiis.

Quoniam autem præter honeſtum, quod à natura petitur, cæteri loci ferè ducuntur ab attributionibus, quæ vulgò circunſtantiæ dicuntur, de his quoque breuiter explicemus.

Attributiones cauſam probãt.

Circunſtantiæ nominatæ ſunt propterea quòd rem ipſam circunſtent. Ea Latinè vocantur, quæ ſunt perſonis & rebus attributa, quibus cauſa probabilior & magis perſpicua redditur, à quibus Hermogenes omnia duci argumenta ſcribit. Earum vſum ad amplificationes confert plurimum. Obſeruantur non ſolùm in demonſtratione factorum, in quibus explicandis conſiderari maximè debent, ſed in aliis etiam cauſarum generibus diligenter ſpectandæ ſunt, ac potiſſimùm ſex: perſona, tempus, locus, & modus, ad quem facultas, & inſtrumenta referri poſſunt, de quibus ita quæri ſolet: Quis, quid, vbi, quando, quomodo, quamobrem? Perſo-

na ſpectatur his modis, nomine, natione, patria, genere, dignitate, fortuna, corpore, inſtitutione, moribus, victu, affectione, arte, conditione, habitu, vultu, inceſſu, oratione, affectu, &c. quæ ſunt attributa perſonis, explicata etiam à nobis in tabulis Dialecticis in capite de locis perſonarum. Res ita conſideratur: an illa potuerit ab illo homine, illa, cauſa, illo loco, illo tempore, illo modo fieri. Hac enim ratione circunſtantiæ omnes inter ſe coniungũtur. Cauſa, vt ira, lucrum, &c. Tempus, vt die, noctu, die feſto, profeſto, faſto, nefaſto, &c. Locus, vt in templo, in lupanari, &c. Modus, vt clàm, palàm, violenter, impotenter, inſidioſè, &c. Eodem & facultas refertur & occaſio, quod tempori ſubiicitur. In exemplo quod modo poſui, ſic quæri poteſt: Quis? Horatius Cocles ſolus ſuſtinuit. Quid? Totum hoſtiũ agmen. Vbi? In ponte Sublicio. Quando? bello Hetruſco hoſtibus in Vrbem irrumpere conantibus. Quomodo & qua occaſione? Occupato primo pontis aditu, modò ſingulos prouocans, modò increpans omnes, impetum hoſtium retardauit, donec poſt tergum ſuum pontem videret abruptum. Quibus auxiliis? Incredibili ſua tantùm fortitudine, & indefatigabili pugna. Quamobrem? ne totius imperij Romani fortuna ſemel vno momento corrueret. Confutatio raro incidit, quòd certa, non ambigua laudentur. Peroratio breui enumera-

tione colligit inſignia aliquot eius facinoris commoda: & affectus mouet, quos in demonſtratione perſonæ diximus. A contrariis locis factorum vituperatio ducitur.

De demonſtratione rerum.

IN demonſtratione rerum veluti pacis, eloquentiæ, hiſtoriæ, &c. exordia tractantur, vt antè docuimus. Sæpè ducuntur ab inſigni aliqua laude eius rei, de qua dicendum eſt. Nonnunquàm omiſſo diligentiori exordio, propoſitio, quæ narrationis loco profertur, adhiberi per commendationem ſolet in hanc ferè ſententiam: Nulli ſcriptores melius de rebus humanis meriti ſunt, quàm ij, quorum ſtudio res geſtæ ſuperiorum ſeculorum memoriæ proditæ ſunt. Huic partitio ſuccedit. Confirmatio laudes refert. Argumenta laudum ſumuntur ex locis, honeſto, vtili, facili, &c. Honeſtas antiquitatem, originem, inuentores, & rei dignitatem ac præſtantiam complectitur. Huc loci Dialectici referuntur, cauſæ efficientes, & ipſæ rerum definitiones, ex quibus laudis ratio omnis ducitur, vt ſi Philoſophiam laudans, voces donum Dei. Vtilitas & vſus commoda rei profert, continétque locos Dialecticos, effecta, fines, partes, &c. Circunſtantiarum hîc quoque habenda ratio eſt; docebimus enim, quibus, quãdo, vbi, cur, vtile ſit. Quando facilitas laudanda ſit, aut

Tractatio honeſtatis & vtilitatis.

contrà

contrà difficultas, prudens Orator conſiderabit. Confutatio iiſdem quibus confirmatio locis vtitur, & quæ ab aduerſariis vel obiecta ſunt, vel obiici poterant, diluit. Peroratio potiſſima colligit argumenta, & affectus mouet. Atque hæc quidem laudationi propoſita ſunt. Vituperatio verò contrariis ex locis conſtat, quibus oſtendendum eſt, rem inhoneſtam eſſe, inutilem, iniucundam, non neceſſariam, &c. Ad eundem ferè modum loca laudantur, vt regiones, vrbes, domus, agri, montes, fluuij, fontes, aliáque multa. Regiones laudantur ab antiquitate & primis cultoribus, ab amplitudine, ſitu, principibus, vrbium frequentia, fertilitate, tutò itinere, fortitudine bellica, humanitate, ſtudiis, aëris clementia ac ſalubritate, &c. Vrbes quoque laudantur ab antiquitate, origine, ſitu, conditoribus, munitionibus, principibus, Rep. legibus & inſtitutis, à populi frequentia, ab ingeniis & ſtudiis, à fortitudine et ciuilitate, à domorum elegantia, vicorum latitudine & munditie, à variarum rerum copia, à cœli temperie & amœnitate, &c. Flumina laudantur ab ortu, ſcaturigine copioſa, velocitate, colore, à piſcium generibus & multitudine, ab aliis fluuiis quos recipit, à locis quæ alluit, à nauium frequentia, & aliis commoditatibus. Domus laudantur ab area, atrio, amplitudine, figura, materia, cubiculis, penetralibus, à ſitu, & proſpectu,

De locorum demonſtratione.

Laus regionum.

Laus vrbium.

Laus fluminũ.

Laus domorum.

Laus agrorum. *ab horto, à puteo vel fonticulo, &c. In agrorum commendatione ſpectari ſolent hæc: amœnitas loci, fertilitas, & vbertas frugum & fructuum, varietas pomorum, arborum & herbarum ge-*
Laus montium. *nera, cultura, & prædia, &c. Montes laudantur à magnitudine, à radicibus, à miraculis & prodigiis, & rebus memorabilibus, à frugum vberta-*
Dictio generis Demonſtratiui. Deliberatiui & Iudicialis. *te & copia. Dictio ſeu phraſis generis demonſtratiui libera eſt, virtutem prædicans & exornans: Deliberatiui grauis ac prudens: Iudicialis vehemens & concitata.*

De genere deliberatiuo.

DELIBERATIONIS finis eſt vtilitas, eáque cum honeſtate coniuncta: vel vt An-
Lib. 2 de Orat. Libro 3. cap. 10. Inſt. *tonio apud Cice. & Quintiliano placet, dignitas. Ex tribus illis ſtatibus, de quibus infrà dicemus, an ſit, quid ſit, quale ſit, duo ferè in deliberationes incidunt, an ſit & quale ſit: vt, ſintne diſcendæ litteræ Græcæ. Et, ſintne honeſtæ, vtiles, neceſſariæ, &c. Illud quoque ſpectari maximè ſolet, an fieri poſſit, & an fieri debeat de quo deliberatur: Itemque an expediat, & vt expediat, an huic, hac ætate, hoc tempore, &c. Exemplis hoc genus eſt potiſſimum illuſtrandum. Nam futura è præteritis certius colliguntur, & alienæ fortunæ ſucceſſu audientium animi, vel demittuntur, vel eriguntur. Tractatur exordio, narra-*

tione,

tione,propoſitione,cæteriſque partibus. Exordio Quin.li.3.ca.8.
ſemper aliquo vtendum eſt. Nec enim abrupta placere poteſt oratio,nec vndè libuit, incipere licet. Hîc tamen breuiora eſſe debent principia. In ſenatu & in concionibus eadem eſt proœmij ratio,quæ apud iudices, conciliandæ beneuolentiæ: hanc Orator à ſua perſona captabit, ſi dixerit,ſe nulla cupiditate, nullo metu, nullo odio, alióve quopiam affectu adductum. In publicis conſiliis docilitas eſt neceſſaria. Priuatæ conſultationes non videntur egere conciliatione, quòd ei quiſq; conciliatus eſt,quem conſulit.Non ſolùm autem hîc ſumuntur exordia ab officio perſonæ, verùm etiam à neceſsitate vel vtilitate rei, à periculi magnitudine,& ab aliis rebus.In hoc genere moderatus orationis ingreſſus probatur. Narrationem priuata quidem deliberatio non admodum requirit, ſed conciones poſtulant. Tum demum verò narramus,cùm geſtum aliquid erit, ex quo noſtra deliberatio naſcitur. Vt pro lege Manilia narrat Cicero bellum geri cum potentiſsimis regibus, vndè naſcebatur conſultatio de Imperatore deligendo. Narrationis igitur loco propoſitione per amplificationem elata vtimur,quæ nunquam omitti poteſt,vt pacem ſuaſuri paucis proponemus,nos de pace humanæ ſocietatis conſeruatrice conſilium daturos prodiiſſe,&c. Partitio rerum ordinem, de quibus dicturi ſumus, oſten-

dit. Confirmationis loci ſunt: honeſtum, vtile, facile, poſsibile, neceſſarium: ad quos referuntur, magnum, pium, æquum, iucundum, tutum. Atq; hi quidem in exhortando adhibentur. Dehortationes contrariis locis conſtant, turpi, pernicioſo, moleſto, difficili, periculoſo, &c. Honeſtas ſumitur ex legibus & natura & virtutum definitionibus, quæ pertinent ad locos Dialecticos ex definitionibus & cauſis efficientibus. Huc fama & infamia referuntur, quæ plurimum in deliberando valent: Vtilitas & facilitas exaggerandæ ſunt: Incommoda, & quæ difficilia videbuntur, attenuanda erunt. Spectatur autem facultas in circunſtantiis. Neceſſarium reliquis omnibus violentius vrget, & ad vtilitatem à Fabio refertur: vt ſi neceſſe dicas eſſe dedere vrbem, niſi fame perire malint: neceſſe liberare ſocios, fines defendere, ſi dignitatem retinere, ſi vitam conſeruare volumus. Confutatio diluit quicquid ab aduerſario poßit obiici. Peroratione colligit Orator quæ firmißima ſunt, rerúmque geſtarum exemplis, quæ plurimum in hôc genere valere dixi, hortatur & affectus mouet. Huius generis exempla paßim obuia ſunt in poëmatis & hiſtoriis & in epiſtolis. Vnus Liuius multa ſuppeditabit.

De genere Iudiciali.

FINIS generis Iudicialis, vt antè dixi, eſt æquitas.

æquitas. Partibus orationis hoc genus conſtat iis, quibus omnis perfecta oratio. In exordio beneuolentiam vel à noſtro officio, vel ab eius, pro quo dicimus, commiſeratione: vel ab aduerſarij, qui periculum innocenti faceſſat, inuidia: vel à iudicis perſona ducimus. Attentio magnitudinē cauſæ commemorat. Docilitas perſpicuitatem & breuitatem pollicetur, ac ſummam cauſæ indicat. Narratio rem geſtam exponit, multis paßim ſuſpicionibus tanquam ſeminibus argumentorum ſparſis, quam inde ducemus, vnde cauſa noſtra maximè fit veriſimilis, & vſque eò proſequemur, dum id incidat, quod in controuerſiam eſt adductum. Ex narratione quæſtio ſeu ſtatus ſeu propoſitio ducitur, quæ cauſæ commemorationi ſtatim ſuccedit: quod confirmationis omnis caput eſt. Confirmationis loci pro ſtatuū varietate ſunt diuerſi. Refutatio aduerſariorum ſententiam reprehendit. Peroratio propoſitionem & argumenta potißima repetit & affectus mouet, quibus vel ab accuſatore iudex inflammetur, & odium reo concilietur: vel à defenſore ad miſericordiam flectatur. Confirmationis autem in Iudiciali genere varij ſunt pro diuerſis ſtatibus loci. Statum ſeu conſtitutionem Rhetores vocant id de quo controuerſia eſt, caput ſiue ſummam cauſæ ac totius orationis veluti ſcopum, ad quem omnia debent argumenta dirigi. Neque verò ſolùm in iu-

ciis ſpectatur ſtatus: ſed in alijs etiam cauſis animaduerti poteſt (vt in demonſtratione, ſitne laudandum aliquid aut vituperandum: in deliberatione, ſitne vtile, aut honeſtum aut neceſſarium, facile, poßibile, &c. Sed hîc diligentißimè debet obſeruari ſtatus, id eſt, quod Orator præcipuè ſibi obtinendum, & iudex ſpectandum maximè intelligit, & velut cardo, in quo tota cauſa vertitur, quem niſi primùm inueniat Orator, multa in argumentando aut aliena, aut inutilia, aut ipſi etiam nocitura dicturus eſt. Status triplex eſt, coniecturalis, cùm quæritur an ſit factum: finitiuus ſeu legitimus, cùm quid ſit factum: & Iuridicialis, cùm quale ſit quæritur: qui ſtatus qualitatis appellatur, & iurene an iniuria ſit factum. Naſcitur ſtatus ex intentione accuſatoris, & depulſione ſeu defenſione rei. vt, Occidiſti Aiacem Vlyſſe. non occidi. Quæſtio, an occiderit? Feciſti ſacrilegium: non ſacrilegium, ſed furtum feci. Quæſtio, quid fecerit? Illud coniectura, hoc finitione tractatur. Interfeciſti Clodium. Milo, interfeci quidem, ſed iure. Quæſtio, an iure occiderit? Reperto ſtatu quærenda ſunt ratio & firmamentum. Ratio, τὸ αἴτιον, id appellatur, quod criminis depellendi cauſa reus adfert, quod, niſi attulerit, nullum erit iudicium. Firmamentum eſt id, quod continet accuſationem, & συνέχον Græcè dicitur, infirmatio rationis allatæ. Iam ex

Ratio.

Firmamentum.

ratione

ratione & firmamento κρινόμενον exiſtit; ſeu iudicatio, id, qua de re agitur. Exempli cauſa. Intentio ſit: Sacrilegus es: Depulſio, non ſacrilegus ſed fur. Status ſeu quæſtio, quid ſit, quóve nomine appellandum? Ratio: Rem enim profanam ſuſtuli redditurus quadruplum. Firmamentum: ſed ex æde ſacra depoſitam pecuniam ſurripuiſti. Iudicatio: Sacrilegium fecerit an furtum, qui profanam pecuniam ex æde ſacra ſuſtulit? Item intentio eſt: Occidiſti Clodium. Depulſio: Occidi, ſed iure. Status, Iuréne id an iniuria fecerit? Ratio: Nam inſidiatorem ius eſt occidere. Firmamentum: At hominem indemnatum occidere tibi non licuit. Iudicatio: An iure Milo inſidiatorem Clodium indemnatū occiderit? Plura autem poſſunt ad vnicam rationem adferri firmamenta, & ad vnum firmamentum plures cauſæ: Sed in coniecturali ſtatu, nec ratio nec firmamentum quæritur, ſed ex intentione & depulſione iudicatio conſtituitur, quæ eadem erit, & ſtatus & quæſtio.

Indicatio, ſiue qua de re agitur. Cic. in Top. ſiue Diſceptatio, in Partit. Quintil. lib. 3. cap. Vlt.

In vnaquaque oratione quamlibet longa; ſemper vnus aliquis ex omni argumentorum turba præcipuus ſyllogiſmus obſeruandus eſt; in quo pars extrema, quæ concluſio ſeu complexio dicitur, ſtatus eſt, vt in tabulis Dialecticis oſtendimus: ſumptionum verò, quas vulgus præmiſſas appellat, ea, quæ manifeſta eſt, & quæſtioni fidem facit, αἴτιον ſeu ratio nominatur: altera, quæ contro-

In quauis oratione vnus aliquis obſeruandus eſt præcipuus ſyllogiſmus.

uerſa

uerſa eſt, & cui probando ratio adhibetur, κρινόμενον Græcè, Latinè iudicatio vocatur. Iudicationis autem probatio συνέχον appellatur Græcè, Latinè continens ſeu firmamentum, in quo vis omnis poſita eſt confirmationis.

De locis ſtatus coniecturalis.

Coniectura petitur à circunſtantiis. *STATVS coniecturalis duo ſunt loci: Voluntas & facultas, qui ſuſpicionem probant, docéntque & voluiſſe & potuiſſe eum qui accuſatur, argumentis à circunſtantiis perſonarum ductis. Voluntas qualitatem perſonæ, & cauſam inducentem ad ſuſcipiendum facinus complectitur.* *Voluntatis loci. Impulſio.* *Huius cauſæ loci duo ſunt: Impulſio & Ratiocinatio. Ad impulſionem pertinent affectus temerario impetu ad maleficium excitātes, velut, ira, odium, amor: vt ſi dicatur Clodius odiſſe Milonem, & ob id extinctum voluiſſe, argumentum ab efficiente cauſa ductum eſt. Hîc illa diligenter ſpectanda ſunt: perſona, natio, vita integra vel corrupta, ſtudia, natura, affectio animi, habitus corporis, fortuna, & reliqui loci perſonis* *Ratiocinatio.* *attributi. Ad ratiocinationem referuntur quæſtus, præmium, ſpes commodorum, honorum, &c. vel euitatio incommodorū, infamiæ, doloris, &c. Et hinc tanquam ex fine ducetur argumentum, ſi probemus profuturum Clodio fuiſſe Milonis interitum, Ex quo probabile fit, Clodium inſidias*

dias poſuiſſe. Si doceamus illud quoque, alij nemini id bono prætérquàm reo fuiſſe, aut alium neminem æquè perficere potuiſſe: contrà defenſor negabit fuiſſe cauſam, ſi poterit: ſin minus, eam vehementer extenuabit. Deinde iniquum eſſe dicet, eos, ad quos emolumenti aliquid peruenire potuerit, in ſuſpicionem maleficij deuocari. Tum id aliis quoque bono fuiſſe, aut alios quoque facere potuiſſe. Facultatis loci ſunt, ſigna & rerum circunſtantiæ, quibus probatur ſuſpicio. Signum eſt veluti dictum aut factum antecedens vel conſequens, vel cum ipſa re cohærens, quæ nocentes ſequi ferè ſolent, vt titubatio, trepidatio, pallor, rubor & ſimilia ſigna, quæ ſæpe nocentes produnt. A ſigno antecedente Cicero probat Clodium inſidias poſuiſſe, non Milonem, quòd ille expeditus in equo profectus ſit, hic in rheda cum vxore & liberis. Circunſtantiæ ſunt, velut locus, tempus, occaſio, ſpacium, ſpes perficiendi, & celandi, modus, inſtrumenta, vires. Status coniecturalis dicitur etiam inficialis; coniecturalis quidem ab accuſatore, quòd is factum quibuſdam coniecturis probet: à defenſore verò inficialis, quòd is inficietur & neget. Inficiationis autem iidem ſunt loci, qui confirmationis. Hic enim defenſor ſingula accuſatoris argumenta, quoad poterit, infirmabit, & vel voluiſſe, vel potuiſſe negabit, quòd non eo ſit ingenio, non ea animi impotentia,

Facultatis loci. *Coniecturalis unde dictus.* *Unde Inficialis.* *Loci inficiationis.*

Diſpoſitio ſtatus finitionis.

ſpoſitio & ordo orationis hîc teneri poteſt: Exordiendum eſt, deinde narrandum factum, hinc proponendum, mox partienda oratio, tum noſtra definitio confirmanda eſt, vt cum ipſo facto congruens: & contrariæ defenſionis ratio refellenda, ſi falſa, ſi turpis, ſi inutilis, ſi iniurioſa ſit, &c. Poſtremò ad cauſam vtiliter perorandum eſt. Legalis appellatur à Quintiliano ſtatus, cùm ex legis, aut ſcripti alicuius interpretatione controuerſia naſcitur: cæteri omnes rationales. Legalis erunt ſpecies quinque, ſi tranſlatio cum cæteris quatuor annumeretur, & ratiocinatio retineatur: vt, contrariæ leges, ſcriptum & ſententia, ratiocinatio, ambiguum & translatio. pauciores erunt, ſi ſcriptum & voluntatem ſub ambiguo comprehendi poſſe dicamus. certè translatio mihi quidem ſtatus eſſe non videtur, ſed eam tamen ne quis omiſſam requirat, poſtremam reliquis adiunxi.

Status duplex eſt, vnus in ratione iuris & æquitatis poſitus, rationalis: alter in ſcripto legitimus ſeu legalis.

Tria ſunt, inquit Cic. in Top. genera, quæ controuerſiam in omni ſcripto facere poſſunt, ambiguum, diſcrepantia ſcripti & voluntatis, ſcripta contraria.

Contrariarum legum ſtatus.

Contrariarum legum ſtatus exiſtit, cùm duæ leges, aut ſententiæ pugnare inter ſe videntur, aut caſu aliquo colliduntur & euentu: veluti, ſi lex vna iubere, aut permittere videatur, et altera vetare. vt, furti conuictus quadruplum reſtituat. Et fur ſuſpendatur. Hîc & accuſator & defenſor ſuam vterque legem habet, qua ſe tueatur. Item parendū eſt magiſtratui. Etiámne ſi quid impium præcipiat? Hîc repugnantia oritur. Reconciliabimus illa ſuperiora, ſi doceamus,

in iure

in iure ciuili noua lege veterem abrogari, vel aliquid de ea derogari, vt & lege ſpeciali de generali: ſcriptum quoque ius conſuetudini interdum cedere. Poſteriora deſinent pugnare, ſi dicamus humanas leges diuinis cedere, Deique voluntati magis obedire nos, quàm hominum oportere. Diſpoſitio orationis hæc erit. Exordiendum, deinde recitandum, mox videndum eſt, num qua ſit abrogatio, vel derogatio: tum noſtræ legis expoſitio proferenda eſt, & perſpecta circunſtantiarum ratione, ſi fieri poſſit, pugnantes cōciliandæ ſunt, ſi non poſſit, altera penitus reiicienda eſt, vt inhoneſta, iniqua, inutilis, &c. Ex ſcripto & ſententia naſcitur controuerſia, cùm ſcriptoris voluntas à ſcripto diſsidere videtur: vel cùm pars altera ſcripto nititur, altera volūtate: veluti, ſi quod ſcriptum eſt, pugnare cum æquitate, vel abſurdi aliquid aut ambigui continere dicatur. Vt, Quiſquis impegerit alapam in dextram maxillam, obuerte illi & ſiniſtram, cupientique tunicam tuam tollere, permitte & pallium. Et, Facilius eſt camelum per foramen acus tranſire, quàm diuitem in regnum Dei ingredi. Voluntas autem & ſententia ſcriptoris ex aliorum locorum collatione conſtat. Lex erat quæ legatis ferro interemptis ſtatuam decernebat: Seruius Sulpitius legatus ad Antonium miſſus in legatione non ferro, ſed labore legationis periit. Huic Cicero illum

Diſpoſitio contrariarum legum.

Status ſcripti & voluntatis.

honorem

honorem decerni volebat, in Philippicis. In confirmatione ſcripti hunc licebit ordinē ſequi. Exordio recitatio ſcripti ſubiungetur, quæ narrationis & propoſitionis loco fuerit. Argumenta ſumentur primùm à ſcriptoris collaudatione, deinde à ſcripti recitatione, tum à collatione, quid iudicem ſequi conueniat, vtrùm id quod diligenter perſcriptum ſit, an quod acutè excogitatum, quærendum, cur eam ſententiam, quæ falsò ab aduerſariis ſcripto attribuitur, homo diligentiſsimus exprimendam verbis non putarit? Poſtremò proferentur exempla, & res iudicatæ, atque oſtendendum eſt, quàm periculoſum ſit à ſcripto recedere, præſertim cùm dilucidè, breuiter, commodè, & perfectè ſcriptum ſit. Sententiam probaturus exordietur, & ſcriptum recitabit, deinde commodam breuitatem ſcriptoris laudabit, qui tantum ſcripſerit, quantum neceſſe fuit: id verò quod ſine ſcripto facile potuit intelligi, ſcribendum non putarit. Dicet calumniatoris eſſe verba, & literas ſequi neglecta voluntate, deinde id quod ſcriptum eſt, non poſſe fieri lege, natura, more, aut æquo bono: quæ tamen omnia ſcriptorem voluiſſe quàm rectiſsimè fieri, neminem dubitare. Contrariam ſententiam dicet iniquam, ſtultam & cum ſuperioribus & inferioribus collatam non conſtare, aut cum iure, legibus, & natura pugnare. Circunſtantiarum ſemper habenda ratio eſt.

Diſpoſitio ſtatus ſcripti & ſententiæ.

Status ratiocinationis. Aequitas ex cauſis & effectibus colligitur. Status ratiocinationis eſt,cùm res, quæ propria lege non eſt comprehenſa,ex aliis legibus propter ſimilitudinem iudicatur. Sed hîc videndum eſt, num ea res ſimilis ſit ei,de qua quæritur,an diſsimilis,& quæ ſint eius diſsimilutidinis cauſæ,num ex alio aliud neceſſario colligatur. Qui parentem interfecerit,parricida eſt:quid,ſi quemuis propinquum? Status ambigui. Ex ambiguo naſcitur controuerſia, cùm ſcriptum duas aut plures accipit ſententias, quæ vel ex verbi vel orationis ambiguitate colligitur, vt, Benedicite aquæ ſupra cœlos Domino. Hîc quæritur à quibuſdam,an ſupra cœleſtes orbes aquæ ſint. Quidam amico gallum legauit:poſt mortem eius amicus ſeruum petit natione Gallum. Hæres auem ſe debere dicit. Lege quæ traduntur à Dialecticis de homonymia & amphibolia. Diſpoſitio ſtatus ambigui. Diſpoſitio: Exordium recitatio ſcripti ſequetur,id deinde interpretabimur,ac docebimus, quod nos interpretamur, id perſpicuum eſſe & minimè abſurdum,ac fieri poſſe, honeſtè,rectè,lege,more,natura,bono & æquo:quod aduerſarius interpretatur ecõtrario. Traſlationis ſeu cõmutationis ſtatus. Translationis ſtatus eſt, cùm reus litem defugiendo,aut tempus,aut accuſatorem, aut iudices mutandos dicit, negátque debere ſe, videlicet accuſari apud hos iudices,hoc tempore,hac lege,hoc crimine,hoc modo, hoc loco,hoc accuſatore,hac pœna,&c. Hîc Iuriſconſulti

ſulti conſulendi ſunt lib. 44. Pandectarum, titulo primo, & lib. 8. Codicis, titulo de Exceptionibus ſeu præſcriptionibus: qui docent quando vel reſpondendum ad rem ſit, vel arte fugiendum iudicij periculum. Confirmatio petitur ex cauſis, effectis, legibus, more, &c. Diſpoſitio: Exordiemur, deinde narrabimus, ſi quid erit, mox proponemus, tum excipiemus, exceptionem confirmabimus, & contraria remouebimus. Poſtremò perorabimus. Vide Quintilianum lib. 3. cap. 6. *Diſpoſitio ſtatus tranſlationis.*

De ſtatu Iuridiciali, ſeu Qualitatis.

STATVS qualitatis eſt, quum factum eſſe conſtat, ſed quale ſit, & iurène an iniuria factum ſit, quæritur: & quia de vi & natura & de genere negotij controuerſia eſt, conſtitutio generalis etiam vocatur: vt, ſi quis hominem quidem à ſe fateatur occiſum, ſed vel inſidiatorem, vel furem nocturnum, vel proſcriptum, &c. Sic à Milone Clodium interfectum eſſe conſtabat, ſed iure interfectum inſidiatorem Cicero probat. Partes eius ſunt: Exordium, narratio, propoſitio cum partitione, confirmatio, confutatio & peroratio. Confirmationis proprij ſunt loci: reliquæ partes ex ſuperioribus notæ ſunt. Confirmationi tribuuntur hi loci: natura, lex (ſcripta vel diuina vel humana) conſuetudo, æquum bonum, iudicatum, pactum. À natura ſeu naturali iure

defenditur Milo, qui vi coactus, cùm alterutrum ei faciendum eſſet, & aut occumbendum, aut occidendus Clodius, ſibi melius eſſe quàm alteri maluit. A' lege, Vim vi repellere licet, & inſidiatorem occidere ius eſt. A' conſuetudine: licuit ſemper more patrio vim omnem à capite & vita propulſare. Ab æquitate ſeu æquo bono. Quid enim gladij volunt, ſi his vti nullo pacto liceret? quis tutò facere iter aliquò poſſet obſidentibus vias ſicariis? Et bene profectò cum latronibus ageretur, ſi liceat impune graſſari, nemine repugnante. A' iudicato ſeu præiudicio: Sæpe iudicum ſententiis liberatus eſt, qui vi coactus necem latroni intuliſſet. Pactum in Milonianam non incidit. Pone conueniſſe inter creditorem & debitorem, vt ſi creditori intra biennium ſolutum non erit, ius ei ſit greges debitoris abigere. Refutationis iidem ſunt loci, qui confirmationis.

De duplici ſtatu qualitatis, abſoluto & Aſſumptiuo.

DEFENSORI duplex ſtatus eſt, Abſolutus quum ſimpliciter quod factum eſt defenditur, veluti cùm id quod obiicitur, iure factum eſſe dicimus. Aſſumptiuus, quum per ſe firma eſt defenſio, ſed aſſumpta re extranea comprobatur, veluti cùm per ſe probari factum nequit, ſed extrinſecus accerſito colore iuuatur, & extenuaut

nuatur crimen. Aſſumptiui ſtatus loci ſunt quatuor: Conceſſio, Relatio, Translatio criminis, Comparatio, & Remotio. Conceſſio dicitur, cùm non defendit factum, ſed ignoſci poſtulat ſibi reus. Conceſſionis duæ ſunt partes, purgatio & deprecatio. Purgatio eſt, cùm reus conſultò aut doloſè feciſſe negat, animúmque ac voluntatem excuſat. Ea diuiditur in neceſſitudinem, fortunam, & imprudentiam. Neceſſitudo eſt, cui nulla vi obſiſti poteſt, vt cùm ſe vi coactum feciſſe reus fatetur, veluti tempeſtate, &c. In qua conſiderandum eſt, num per culpam in eam neceſſitudinem ventum ſit, num quo modo vis illa vitari potuerit. tum ſi maximè neceſſitas fuerit, conueniát ne ſatis idoneam eam cauſam putari. Fortuna ſeu caſus eſt, quum demonſtratur aliqua fortunæ vis voluntati obſtitiſſe, veluti ſi quis adiecta pœna, pecuniam certo loco ſoluturum ſe promiſerit, & maturè domo profectus vſque aduerſis tempeſtatibus vſus ad diem præſtitutam non venerit: hîc caſum & fortunam excuſabit. Eadem hîc ſunt conſideranda, quæ de neceſſitudine præſcripta ſunt. Imprudentia eſt, quum ſciſſe aliquid is, qui arguitur, negatur, vt ſi venatoris haſta in feram miſſa, in hominem inciderit. In hac quæritur, vtrùm potuerit ſcire, an non potuerit? Deinde, vtrùm data ſit opera vt ſciretur, an non? vtrùm caſu neſcierit, an culpa? Nam qui amore, vino, ira,

Loci ſtatus aſſumptiui.

Purgatio.

Neceſſitudo.

Fortuna.

Imprudentia.

ira vincitur:ſuo vitio videbitur neſciſſe,nō imprudentia.Sic enim reiicietur illa:feci iratus,ebrius, amoris impotentia,&c. Ex coniecturali conſtitutione quæritur,vtrùm ſcierit an ignorauerit:&, ſatiſne imprudentia præſidij debeat eſſe,cùm factum eſſe conſtet. Altera conceſſionis pars deprecatio eſt,cùm ſimpliciter miſericordiam is petit, quem peccaſſe & conſultò feciſſe conſtat. Exemplum eſt apud Ciceronem in oratione pro Q. Ligario. Huius rarus vſus eſt in iudicio, nec adhiberi ſolet, niſi cùm pro eo dicimus, cuius multa extiterint præclara facinora, & qui Reip. cauſa interdum pericula ſubierit. Sed in concione populi apud Imperatorem vel Senatum frequentius vſurpatur. Ratio ignoſcendi petitur ex his locis:Si plura aut maiora officia, quàm maleficia conſtare videbuntur:ſi qua virtus ſingularis aut nobilitas in ſupplice erit:ſi qua ſpes eum aliquando vſui futurum oſtendetur:ſi ille ipſe ſupplex, manſuetus, miſericors in poteſtatibus probetur fuiſſe: ſi non odio, neque crudelitate, ſed officio & certo ſtudio commotus deliquerit: ſi tali de cauſa aliis quoque ſit ignotum:ſi nihil periculi eo dimiſſo relinqui videatur: nulla denique reprehenſio vel ſuſpicio mali. Relatio ſeu translatio criminis eſt,cùm feciſſe nos non negamus,ſed coactos aut aliorum peccatis laceſſitos dicimus: vt promiſi,ſed metu permotus. Oreſtes matrem interfe

Deprecatio.

Relatio criminis.

terfecit,ſed impia patris nece coactus. Maritus vxorem in adulterio deprehenſam gladio tranſfixit,ſed rei indignitate & acerbo dolore impulſus. Imperator militem occidit, quòd in acie exclamarit, vincimur. Milo Clodium, qui Remp. vexabat. In hac ſpecie quæritur, verène in alium crimen transferatur: oportuerítne in ea re peccare,in qua alius antè peccarit:oportuerítne antè iudicium fieri,&c. Accuſator dicet, non licuiſſe de indemnatis ſupplicium ſumere: defenſor peccati atrocitatem proferet eorum, in quos crimen transferetur. Comparatio eſt,cùm dicimus neceſſe fuiſſe alterutrum facere,& quod à nobis factum eſt,ſatius fuiſſe fieri. Veluti ſi dux, qui iniquo loco deprehenſus, impedimentis relictis exercitum fuga ſaluum educere,quàm nulla ſpe victoriæ cum hoſte confligere maluit,accuſetur maieſtatis. Hîc quærendum eſt,fuerítne ſatius, honeſtius, vtilius, potuerítne vitari, ne in eum locum veniretur, &, oportuerítne ipſum iniuſſu eorum quorum fuit ſtatuendi poteſtas, id facere, &c. Remotio criminis eſt, cùm à nobis non crimen ſed culpam amouemus, & peccati cauſam vel in rem quampiam veluti legem, vel in hominem,cuius iuſſu fatemur eſſe factum,cõferimus: vt, Seruilius Hala. Sp. Melium interfecit,ſed Dictatoris iuſſu. Lictor inſontem percuſſit, ſed præcepto Conſulis. Remotio criminis hoc à rela-

Comparatio.

Ex lib.1. de Inuent.

Remotio criminis.

tione differt, quod remotione totum penitus crimen tollitur: relatione minuitur duntaxat culpa rei aliorum peccatis laceſſiti. Partes orationis iam ſæpe repetitæ ſatis intelliguntur.

De Amplificatione.

NE REM præteriiſſe neceſſariam videamur, quædam de amplificandi ratione, quæ in exaggeratione & extenuatione poſita eſt, attingemus. Exaggeratione fit grauior amplióque rei ſignificatio. Extenuatione leuior & minor. Amplificatio fit verbis & ſententiis. Verbis rem amplificamus, cùm atrocius verbum proprij loco ſubiicitur, veluti, cùm latronem vocamus eum, qui ſit improbus: ſacrilegum, qui ſceleratus: veneficam, quæ mala ſit, &c. contrà qui prodigus liberalem: quæ venefica ſit, curioſam, &c. Sententiis amplificamus quatuor modis: Incremento, Comparatione, Ratiocinatione, Congerie.

Incrementum. *Incrementum eſt, cùm veluti gradibus peruenitur non modò ad ſummum, ſed quodammodo etiam ſupra ſummum. Cic. 5. actio. in Verrem. Facinus eſt vincire ciuem Romanum, ſcelus verberare, parricidium necare, quid dicam in crucem tollere? In hoc etiam circunſtantiis rem augemus, vt*

Comparatio. *Cicero vomitum Antonij. Comparatio eſt cùm à minoribus ad maiora progreditur amplificatio. Cicero in Catil. An verò vir ampliſſimus Scipio*

pio Tiberium Gracchum mediocriter labefactantem Rempublicam priuatus interfecit: Catilinam orbem terræ cæde atque incendio vaſtare cupientem non Conſules perferemus? Ratiocinatio eſt, cùm ex dictis maius quiddam colligitur ipſa re, vt, quòd Antonius vir gladiatoria corporis firmitate vinum in Hippiæ nuptiis exhauſtum vomuerit, inde colligitur, nimium vini bibiſſe, quod illa tanta corporis firmitas continere non valuerit. Quartus modus eſt συνωνυμία *ſeu vocũ idem ſignificantium congeries, qua rem eandem aliis atque aliis modis efferimus. Cicero in Cat. Abiit, erupit, euaſit. Idem 5. Philip. Promitto, recipio, ſpondeo. Contraria exaggerationi eſt extenuatio. Vtraque nonnunquam in hyperbolem euadit, vt, coruo nigrior, niue candidior. Lege ſecundum Eraſmi commentarium de copia rerũ cap. 5. & Commentar. 1. cap. 27.* Ratiocinatio. Congeries. Extenuatio.

De diſpoſitione ſecunda artis dicendi parte.

DISPOSITIO eſt apta rerum inuentarum collocatio, in qua vel maximè Oratoris prudentia ſpectatur. Ea triplex eſt. Prima partium orationis, altera locorum & argumentorum, tertia argumentationum. Prima duplex eſt, vna artis, qua naturalis ordo ſeruatur, vt primo loco ſit exordium, deinde narratio, tum propoſitio, & ita deinceps ordine ab arte præſcripto re- Diſpoſitio partium orationis. Diſpoſitio artis.

Diſpoſitio iudicij. liquæ partes ſubiungantur. Altera iudicij eſt, quæ nullis præceptionibus tradi poteſt & ad rationem temporis accommodatur, qua nonnunquam exigente cauſa ab artis ordine recedendum eſt, & vel pars aliqua orationis relinquenda, vel alia alij præponenda, incipiendúmque modò à narratione, prætermiſſo exordio, modò à firma aliqua argumentatione, interdum confutatio confirmationi præponenda, vt in Miloniana cauſa Cicero prius confutat, & præiudiciis reum liberat, quàm narrare incipit. Et in oratione pro Sylla confirmationem præcedit confutatio. Nihil hîc de artificioſa poëtarum diſpoſitione dicere inſtitui, qui conſultò naturæ ordinem relinquentes vel à medio, vel à fine auſpicari ſolent. Contrà Hiſtorici res, vt geſtæ ſunt, exponunt, naturæ ſequentes ordinem. Diſpoſitio locorum. Locorum & argumentorum diſpoſitio, ſicut omnis rerum collocatio, Oratoris Collocatio exordij. iudicio relinquitur. Ille totius cauſæ natura bene perſpecta videbit, vnde ſit vtiliter exordiendum, de quo nihil certi præcipi poteſt. Illud tamen obſeruandum eſt, in oratione Ciceronis pro Archia poëta, itémque pro M. Marcello generalem quandam ſtudioſis imitandam exordij collocandi rationem proponi, quam tradit Hermogenes. Narrationis. Narratio temporum ordinem obſeruabit, cui ſubiiciuntur propoſitio & partitio. Succedit his cauſæ totius explicatio, confirmatio, & confutatio.

futatio. Omnes autem probationes & argumenta ducuntur ex locis, quorum ea diſpoſitio ſeruari ſolet, vt firmiſſimæ probationes & primo & poſtremo loco ponantur, vt ſtatim initiò moueatur iudex, & poſtremum argumentorum pondere impellatur: mediocres & infirmiores in medium agmen coniiciantur, quomodò ab Imperatore perito ſolet acies inſtrui. Atque hæc quidem in genere iudiciali potiſſimum obſeruari debent. In demonſtratione perſonæ diſcrimina ætatis indicabunt ordinem: in demonſtratione facti & in deliberatione primo ferè loco erit honeſtas, ſecundo vtilitas, tertio facilitas. Argumentationis hic ferè tenetur ordo, atque diſpoſitio, vt poſita quæſtione, propoſitio prima ſyllogiſmi ſeu ratiocinationis pars collocetur, ex qua vis omnis emanat argumentationis: ſequatur eius ratio, quæ id quod propoſuimus, verum eſſe demonſtrat: tum aſſumptio, quæ id quod eſt in controuerſia, cum argumento coniungit, & mox eius addatur approbatio: poſtremò complexio, quæ concludit argumentationem ac perficit. Vide Ciceronem lib. 1. de Inuentione, cuius autoritatem nos etiam in tabulis Dialecticis ſumus ſecuti, in explicando ſyllogiſmo Rhetorico. cuius partes ita numerauimus; propoſitionem, propoſitionis rationem, aſſumptionem, aſſumptionis rationem, & complexionem ſeu concluſionem. Harum autem partium quan-

Probationum.

In iudiciis.

In demonſt.

Collocatio argumentationum.

quam

quam abeſſe interdum aliqua poſſit, vt quadripartita ſit ratiocinatio, cùm alterius ſumptionis ratio prætermittitur. tripartita, cùm vtriuſque: tamen abſolutiſſima eſt ea, quæ conſtat omnibus. Sæpe rationes confirmantur, non raro confirmationes deſiderantur. His interdum adiicitur exornatio ſeu expolitio, quæ rei honeſtandæ & locupletandæ cauſa adhiberi ſolet, argumento iam confirmato.

De elocutione, tertia parte officij Oratoris, eáque præcipua.

ELOCVTIO eſt orationis exornandæ ratio, ſeu idoneorum verborum & ſententiarum ad res inuentas accommodatio, quæ facit vt Latinè, vt planè, & dilucidè, vt ornatè, vt aptè dicamus. Hæc pars Rhetoricæ maximè propria eſt, & plurimum præceptis iuuatur, quippe quæ ſola conſtat arte. Cùm enim inuentio & diſpoſitio, quæ magis ingenio atque prudentia comparatur, quàm arte, cæteris quoque diſciplinis ſcientiiſque ſint communes: ſola ornatè copioſéque dicendi facultas Oratorum propria eſt. Oratio commendatur his maximè luminibus, perſpicuitate, probabilitate, ſplendore, iucunditate, & ſuauitate, quæ dicendi genera dicuntur Latinè, quas Græci orationis ideas ſeu charactêres appellant, quaſi formas figuráſque dicendi: Hermogenes plures numerat: Cicero totidem ferè quot nos, in Partit. explicat.

Orationis lumina & genera dicendi.

explicat. Alibi tria dicendi genera ponit, de quibus multi ſcripſerunt, Hermogenes & Cic. in Oratore copioſè, & Fabi. lib. 12. cap. 12. & inter recentiores accuratè Ioachimus Ringelbergius, qui de libro quarto Rhetoricorum ad Herennium pleraque tranſtulit in ſuum de formis dicendi librum. Genus dicendi ſeu idea definitur, apta rebus & perſonis orationis forma: quæ triplex traditur, humilis ſeu tenuis, mediocris & ſublimis. Humile dicendi genus ſeu ſummiſſum, ſeu extenuatum dicitur, quod puro atque dilucido ſermone contentum figuras parcius adhibet. Hoc genus in orationibus Atticum dicebatur, vſitatum philoſophorum diſputationibus & aptum ſermoni familiari. Sed hîc illud fugiendum eſt vitium, ne ſit aridum & exangue orationis genus, quod exile vocatur. Tenui genere Cicero vſus eſt in philoſophicis diſputationibus, in epiſtolis multis, in oratione pro Cecinna, pro Quintio, pro Roſcio Comœdo. Et Terentius & Plautus poëtæ Comici. Medium ſeu mediocre ſiue æquabile dicitur, quod conſtat ex humiliore quidem, ſed non infima tamen, aut peruulgatiſſima verborum dignitate, qualis ferè eſt hiſtoriæ dictio. Cuius vitium, fluctuans & diſſolutum appellatur, quod ſine neruis & articulis huc illuc fluctuat, humilémque fugiens figuram, nimiùm aſſurgit: aut inflatum & tumidum vitans, humi ſerpit.

Triplex orationis genus, ſeu tres ſpecies, & quaſi figura dicendi.

Humile.

Mediocre.

ſerpit. Vtitur mediocri genere Cicero in oratione pro lege Manilia, pro M. Marcello, maximè verò in libris Officiorum. *Sublime genus.* *Sublime ſeu grande genus eſt, quod conſtat verborum grauium & ſublimium ampla atque ornata conſtructione, & pleniſſima compoſitione, qualis ferè Ciceronis dictio eſt in oratione pro Rabirio, pro Milone, in Catilinam, in Verrem, in Piſonem. Cuius vitium eſt turgidum & inflatum atque verborum inſolentia horridum. Primo generi propoſitum eſt docere: ſecundo, delectare: tertio, animos concitare. Ex his tribus generibus maximè ſpectatur Eloquentia.* *Quis eloquens? Is erit, qui poterit parua ſummiſsè, modica tẽperatè, magna grauiter dicere. Cic. in Oratore.* *Is enim, inquit Cicero, eloquens eſt, qui humilia ſubtiliter, & magna grauiter, & mediocria moderatè poteſt dicere: hoc eſt, vt idem ſcribit, qui ad id quodcunque decebit, poterit accommodare orationẽ. Et ita dicet, vt rebus ipſis par & æqualis ſit oratio. Res igitur magnæ vt heroicæ & tragicæ ſublimitatem, atque grauitatem: humiles, vt plebeæ & comicæ ſubtilitatem: mediocres mediocritatem requirunt.* *Quid aptè dicere.* *Atque hoc illud eſt, de quo multa Cicero ſcribit, aptè dicere, decorum in dicendo obſeruare, vt rebus & perſonis apta ſit & congruens oratio.* *Miſceri genera dicendi.* *Admonendum hîc illud videtur, cùm dicimus orationes Ciceronis alias in attenuato genere, alias in mediocri, alias in ſublimi verſari, id ex earum inter ipſas comparatione dici, qua rebus ita poſtulantibus*

tibus alia grauiore, alia ſubtiliore dictione tractat, cùm nulla ferè ſit oratio, in qua non omnia hæc dicendi genera interdum reperiantur, vt in exordio ferè mediocre, in narratione attenuatum, in confirmatione & refutatione plerunque graue. Sed cùm nihil ſimilitudinis tædio ſit moleſtius, artificiosè rebúſque congruenter illa dicendi genera miſceri ſolent, vt humilia ſubtiliter atque perſpicuè: magna & mediocria pro dignitate dicantur. qua varietate mirificè recreatur animus auditoris. Elocutionem omnem tribus ex rebus conſtare traditum eſt, Elegantia, Compoſitione, & Dignitate. Elegantia facit vt vnumquodque purè & apertè dici videatur: Compoſitio, vt diſtinctè: Dignitas, vt ornatè & ad rerum dignitatem aptè & quaſi decorè. Elegantia Grammaticorum propria eſt, qui curant, vt Latina & perſpicua ſit oratio, ſine qua nulla eſſe poteſt orationis exornatio. Eſt enim, vt Ariſtoteles ſcribit in tertio Rhetoricorum, caput atque initium elocutionis emendatè loqui. Quoniam autem eloquentia conſtat ex verbis & ſententiis, perficiendum eſt, vt verba quibus vtaris, vſitata ſint & ſignificantia & propria, ex quibus oratio pura & emendata conficitur. Latinam efficiemus orationem, ſi purum illum Ciceroni ſimilibúſque ſcriptoribus Romanis vſitatum ſermonem conſeruemus: eáq; fugiamus quæ Latinitatem

Elocutionem diuidunt in elegantiam, compoſitionem & dignitatem, quibus efficitur, vt latinè, vt planè, vt ornatè: vt ad id quodcunque agetur, aptè congruentérque dicatur. Lib. 3. de Orat.

Ratio puri dilucidi que ſermonis prima eſſe debet.

Fugienda vitia, barbariſmus, barbaralexis, ſolœciſmus.

tatem vitiant, qualia ſunt barbariſmus, barbaralexis, ſolœciſmus. Barbariſmus eſt verbum contra Latinæ linguæ præcepta vitioſè ſcriptum aut pronuntiatum, quod fit quatuor modis, adiectione, detractione, immutatione, & tranſpoſitione, vel literæ, vel ſyllabæ, vel temporis, vel toni, vel aſpirationis: verſatúrque in orthographia & proſodia, de quo lege Donati libellum, qui cætera quoque vitia perſecutus eſt, quibus deinde figuras grammaticas & tropos adiunxit. Barbaralexis barbara & peregrina dictio, vt bladum pro frumento, recompenſo pro compenſo, &c.

Solœciſmus eſt oratio in conſequẽs, vt ait Comminianus, teſte Soſipatro.

Vtrunque vitium eſt in verbis ſingulis: Solœciſmus autem eſt in coniunctis, vitium Latinæ conſecutionis, quod fit immutatione generum, caſuum, numerorum, perſonarum, temporum, qualitatis verborum, modorum, &c. Nam, vt in ſimplicibus verbis, inquit Cicero, quod non eſt Latinum, ſic in coniunctis quod non eſt conſequens, vitupe-

Quæ fit oratio perſpicua.

randum eſt. Perſpicuam efficiemus orationem et apertam, ſi verbis vſitatis & propriis ei rei, qua de agimus, vtamur, & quæ perſpicuitati aduerſantur, vitia fugiamus, qualia ſunt ἄκυρον ſeu acyrologia, quæ non vtitur propria verbi ſignificatione, vt ſperare, pro, timere, & promittere, pro, minari: & contrà, minari, pro, polliceri. Amphibologia, quæ ſenſum dubium facit: & multis modis fieri poteſt. Eclipſis, defectus, quam inter figuras

Quæ vitia. Obſcuri ſpecies. Acyron.

Amphibologia.

Eclipſis.

guras grammaticas explicabimus. Brachylogia, *Brachylogia.*
breuior quàm oporteat & conciſa nimis oratio.
Contrarium vitium eſt macrologia. Sed meritò *Macrologia.*
laudatur breuitas integra, quæ inter virtutes ora
tionis annumeratur, cùm dilucidè multa paucis
complectimur. Hoc malè imitantes ſequitur ob-
ſcuritas, vt Quint. ait. lib. 8. cap. 3. Hyperbaton *Hyperbaton.*
eſt ordinis perturbatio, & Syncheſis confuſio, *Syncheſis.*
quum omni ex parte verborum ordo perturba-
tur. Verg. Treis notus abreptas in ſaxa laten-
tia torquet, Saxa vocant Itali, mediis quæ in
fluctibus aras. In his ordo eſt, Notus torquet
tres, ſcilicet naues, abreptas in ſaxa, quæ ſaxa la-
tentia in mediis fluctibus, Itali vocāt aras. Hor.
Nanque pila lippis inimicum & ludere crudis.
Ordo eſt, ludere pila eſt inimicum lippis & cru-
dis. Ἀνοικονόμητον male collatum, cùm nihil rectè *Ἀνοικονόμητον.*
& ſuo loco diſpoſitum eſt. Et, vt cætera pergam
enumerare vitia & compoſitionis & dignitatis,
quæ referuntur omnia ad capita tria, barbarum,
obſcurum, & inornatum, cùm de duobus dictum
ſit, nunc de poſtremo dicendum eſt. Inornatum *Inornatum.*
vocatur cùm ſua verbis abeſt dignitas, atque ele
gantia ſeu ornatus. Eius genera ſunt hæc: Pleo- *Pleonaſmus.*
naſmus, quo ſuperuacuis oneratur verbis oratio,
vt- Ore locuta eſt. Periſſologia ſuperuacua locu- *Periſſologia.*
tio, qua ſine rerum pondere adiicitur aliqua ſen-
tentia. Eadem aut maximè cognata videtur eſſe

Macrologia. *Macrologia, longior quàm oporteat ſermo, vt*
apud Liuium, Retro domum, vnde venerant,
Tautologia. *abierunt. Tautologia, eiuſdem verbi aut ſermo-*
Periergia. *nis iteratio. vt Egometipſe, &c. Periergia, ſu-*
peruacaneus labor, & mala ac ſtulta copiæ con-
Tapinoſis. *ſectatio. Tapinoſis, qua rei dignitas verbi humi-*
litate deprimitur, vt verruca montis, pro cacumi
ne mõtis à M. Varrone poſita, teſte Gellio. Verg.
μείωσις. *In gurgite vaſto, pro in mari.* μείωσις *oratio te-*
nuior magnis rebus accõmodata. Contraria μειώσει
eſt πομφολογία, *cùm res tenues oratione tumidiore*
Pompholologia. *efferuntur. Cacemphaton, ſiue cocaphaton, ſiue*
Cacophaton ſeu Aeſchrologia. *Aeſchrologia dicitur, cùm in obſcœnum intelle-*
ctum detorquetur ſermo. vt arrige aures Pam-
phile. Vel cùm iunctura durè cohæret, vt Nume
rum cum nauibus. O' fortunatam natam. O' Ti-
Cacozelia. *te tute Tati. Cacozelia peruerſa æmulatio, vt, ſi*
quis iudicio carens, id conſectetur, cui par eſſe
non poſſit, vel imperitè aliquid imitetur boni ſpe
Aſchematiſton. *cie deceptus. Aſchematiſton, id eſt, malè vel*
ineptè figuratum, figuris carens. Huic affinis
Homœologia. *eſt Homœologia, cùm tota eſt vnius coloris ora-*
tio, nulla varietate aut ſuauitate faſtidiũ leuans.
ποικιλογία. *Contrarium vitium* ποικιλογία *nimium picturata,*
& in qua nihil rectum aut proprium ſit, oratio.
σοραϊσμός. *qualis eſt fermè ſermo Apuleianus. Soraiſmos,*
inepta quædam ſermonis coaceruatio ex variis
idiomatibus apud Græcos, & apud nos ex ver-
bis

bis barbaris & Latinis, propriis & impropriis, obſoletis & nouis, figuris poëticis & oratoriis. Hæc vitia tradita ſunt, aliáque nonnulla, vt cognita facilius euitētur. Compoſitio eſt verborum apta & concinna ſuauitérque numeroſa conſtructio, qua lenis & æquabilis ſuíſque modulis perpolita fluat oratio. Hac compoſitione quāquam Oratores vtantur potiſsimùm, negligentius verò cæteri ſcriptores, præſertim in epiſtolis & ſermone familiari, ac diſputationibus philoſophicis: communis tamen omnium eſt apta verborum conſtructio, qua ſuauis efficiatur orationis curſus, in qua præcipitur, vt caueatur primùm crebra vocalium concurſio. Deinde eiuſdem literæ aut ſyllabæ aut dictionis vel initiò vel in fine frequentatio, & inſuauis ac ſibilans literæ S geminatio, plurium vel longarū vel breuium ſyllabarū vel monoſyllabarū continuatio: poſtremò incōcinna verborum traiectio et ordo perturbatus. Præcipitur & illud cauendū, ne decreſcat oratio, ne grauiori leuius aliquid ſubiiciatur. Augeri enim & inſurgere debent ſententiæ. Traditur hoc quoq;, vt ne turbetur naturalis rerum ordo vt viros ac fœminas, diē ac noctem, ortū & occaſum dicas potius, quàm retrorſum. De vocaliū concurſione, quādo nō ſemper ea vitari poteſt, id admonendū eſt non ſolùm vt auriū conſulamus iudiciū, quod primum eſt: verum etiā quas. Cic. vocales ſæpiùs, quas ra-

Compoſitio communis.

Compoſitio complectitur iuncturam, ordinem, et numerum.

Iunctura, Ordo.

Fab. lib. 9. ca. 4.

De vocaliū concurſione.

riùs coniungere ſoleat, obſeruemus. Raro coniunxit, A & E, A & I, O & E, O & I, A & V, A & A, quæ inſuauem ſonum efficiunt, vaſtum & hiantem. Paulò ſæpiùs ille coniunxit, E & A, I & A, E & O, I & O, V & A, quæ ſonant ſuauiùs. Spectatur & in ſingulis literis, tum vocalibus, tum conſonantibus vel amplitudo ſoni, vel tenuitas, vel aſperitas. Ex vocalibus, A & O, clariſſimè ſonant, E & V tenuiter, I omnium tenuiſſimè. Ex conſonantibus R & X, atque etiam F, aſperè: clarè L & N quum vel ſubiicitur L his literis, C, F, G, P, vel in fine ponitur, & N, in fine & in initio, tenuiter L geminatum, & N in medio, & T, D, S, Z: cæteræ mediæ cenſentur.

Compoſitio Rhetorica periodos et numeros complectitur.

Compoſitio Rhetorica facit, vt leni curſu facilíque lapſu profluat oratio, quibuſdam quaſi vinculis extremas potiſſimùm membrorũ partes numeris aſtringens. Hæc duabus in rebus poſita eſt, periodis & numeris.

Periodus.

Periodus eſt oratio, quæ plenã aliquam & aptè cohærentibus inter ſe partibus perfectam ſententiam ſuo ambitu complectitur, hoc modo: Si quantum in agris locíſque deſertis audacia poteſt, tantum in foro atque in iudiciis impudentia valeret, nõ minus in cauſa cederet Au. Cecinna Sext. Ebutij impudentiæ, quàm tum in vi facienda ceſſit audaciæ. Periodi partes ſunt commata ſeu inciſa, et cola ſeu membra. Comma

pars

pars eſt orationis nondum quicquam abſolutè ſignificans, quale eſt, Etſi vereor iudices ne turpe ſit. Colon perfectè quidem aliquid ſignificat, ſed iuſtam non abſoluit periodum quòd ſuſpendat magis quàm perficiat ſententiam, hoc modo: Et ſi vereor iudices ne turpe ſit pro fortiſſimo viro dicere incipientẽ timere. Conſtat ambitus ex membris minimùm duobus, aliàs tribus, nonnunquàm quatuor, atque etiam interdum pluribus. quo quidem non ſemper omnibúſque locis vtimur, ſed in Prooemiis potiſſimùm, in locis communibus, in amplificationibus, in epilogis. Vehementes affectus & acriores contentiones crebris inciſis & membris efferuntur: Et narrationes aut membris, aut periodis laxioribus. Sed, quod in omnibus obſeruari debet, hîc vitanda ſatietas eſt, ne frequentia periodorum faſtidium pariat, aut cæſa vbique oratio ſcriptoris imperitiam arguat. Quare ſuo quæque loco permixta pro conditione rerum accommodentur. In epiſtolis familiaribus (nam epiſtolæ interdum grauia tractant argumenta) in dialogis & philoſophorum diſputationibus, rariores ſunt periodi, frequentia cola, & commata, quibus ſermo quoque familiaris ferè conſtat. Verùm tota hac de re diligentiſſimè Riuius ſcripſit in libello de periodis. Numerus eſt certa quædam tẽporis in ſyllabis obſeruatio, modulis quibuſdam aſtringens orationem. Sed hîc à

Quibus partibus quãdo vtendum.

Cic. in Orat. E quatuor quaſi hexametrorũ inſtar verſuũ quòd ſit, conſtat ferè plena comprehenſio.

De numeris Vide Cic. in Orat.

poëtico numero ſeu verſu plurimum differt. Verſus enim certum habet ordinem & finita ſpatia. Numeroſa autem oratio ſimilis eſt numerorum, non planè è numeris conſtans, ſed maximè à verſu, quo nihil eſt in oratione ſoluta vitioſius, abhorrens. Adhibetur numerus in periodorum principiis, nonnunquàm & in mediis, maximè verò in clauſulis. Qui pedes in medio. *Mediis in partibus minus obſeruantur pedes: in his ampliſſimi ſunt Pæā primus et quartus.* Qui pedes in principiis. *Pedes à Cicerone principiis dantur: Spōdeus --, Anapæſtus vv-, Dactylus -vv, Creticus -v-, Pæan primus -vvv, Amphimacrus -v-, Moloſſus ---, Dochimus v--v-.* Qui pedes in clauſulis. *In clauſulis ab eodem maximè probati ſunt Dichoreus ſeu Ditrochæus -v-v (cui Creticus optimè præponitur vel Bacchius vel ſpondeus, inconcinne Tribrachys) Pæan quartus vvv-, Creticus iteratus -v--v-, Tribrachys cum ſpondeo vel trochæo vvv-- vel vvv-v: Iambus & ſpondeus v---, Choreus cum cretico vel dactylo -v-v- vel -v--vv, vel Iambus & dactylus v--vv, Choreus cum moloſſo -v---:* Vltima cuiuſq; clauſulæ ſyllaba cenſetur communis. *Spondeus & bacchius --v--, Dochimus, qui conſtat ex Bacchio & Iambo v--v-, Creticus & ſpondeus -v---, Diſpondeus ----, ſi præcedat iambus vel trochæus, qui numerus grauitate plenus eſt. Sed cauendum eſt, ne nimis numeroſa videatur oratio, néve deprehendatur affectatio, tum ne ſimilitudine & continuatione faſtidium pariatur,*

tur,quod vt euitetur,permiſcendi pedes ſunt,& grata vtendum eſt varietate,ſed aurium ſemper adhibito iudicio. Non bene claudunt duo pyrrichij, iambus & pyrrichius, anapæſtus & ſpondeus. Cur malè claudant duo dactyli itémque dactylus & ſpōdeus,ea cauſa eſt,quòd illi in Aſclepiadeum deſinant,hi in heroicum. Nec probantur in clauſulis plures ſyllabæ breues,nec anapæſtus. Permiſtio verò longarum breuiúmque ſyllabarum grata eſt, ea præſertim, in qua dominentur longæ: vt hîc: Deferebatur: More maiorum: Timendum fuiſſe ſenſerunt: Eſſe videbatur. Obſeruatum hoc quoque eſt à viris eruditis, longiores periodos à Cicerone polyſyllaba ferè dictione claudi,magíſque verbo quàm nomine,& ex nominibus adiectiuo potius,vt vocant Grammatici,quàm ſubſtantiuo. Dignitas eſt, quæ ornatam reddit orationem & grata varietate diſtinctam. Conſtat ex verborum & ſententiarum ornamentis, quibus præter vulgarem conſuetudinem expolitur oratio, efficitúrque iucunda, illuſtris,copioſa,& grauis. Hæc dicitur & exornatio, quam definit Fabius arte nouatam dicendi formam, quæ diuiditur in tropos & ſchemata, quæ propriè vocantur figuræ. Exornationum autem ſeu figurarum tres ordines conſtituuntur, quorum primus ad verborum exornationes pertinet: ſecundus ad ſententias & orationem figu-

Inconcinna clauſula.

De dignitate.

Quid figura Fab. lib. 9. cap. 1.

Figurarum ordines.

randam: tertius ad amplificandam atque augendam. Primus complectitur ſchemata λέξεως. Secundus & Tertius διανοίας. Primum Grammatici explicant, quo tropi continentur & ſchemata. Ac de tropis dicã primùm, qui latè & variè per omnes ſchematũ ordines ſæpe diffunduntur.

- Figuræ.
  - Tropi in
    - Verbis.
    - Oratione.
  - Schemata ſeu figuræ.
    - Verborum vel λέξεως.
      - Grãmaticæ / Rhetoricæ
        - Singulorum
        - Coniunctorum.
    - Sententiarum διανοίας, quarum aliæ
      - Exornant tantùm.
      - Augent etiam.

De Tropis ſeu modis.

TROPVS eſt verbi vel orationis à propria ſignificatione ad ſimilem aut vicinam cum quadam venuſtate translatio. Duplex eſt tropus, verborum vnus, alter orationis: in illo mutatur vnius verbi in oratione ſignificatio: in hoc Tropi verborũ. *plurium. In verbis ſunt hi tropi: Metaphora ſeu translatio. Metonymia ſeu denominatio, Metalepſis ſeu tranſſumptio, Synecdoche ſeu intellectio, Antonomaſia ſeu pronominatio, Catachreſis ſeu abuſio.* Onomatopœia. *His adiecerunt Onomatopœiam ſeu nominis confictionem, ac veluti procreationem:*

nem: verùm hæc non in verborum cohærentia, quod troporum proprium eſt, ſpectatur, ſed in ſingulis verbis: nec in his mutatur ſignificatio, ſed nouæ rei nouum inditur nomen, vt taratantara clangor tubarum, bombarda pro tormento militari, quod nouum & durum verbum eſt, ſed vetera & recepta ſunt hæc: grummitus, mugitus, mugire, cornicari, patriſſare, aliáque multa quæ vel per ſimilitudinem, vel per imitationem ſoni à veteribus conficta reperiuntur, nec enim teme rè noua conficienda ſunt. in his Græci Latinis longè ſunt fœliciores. Metaphora ſeu translatio dicitur, cùm verbum à propria ſignificatione ad aliam non propriam per ſimilitudinem transfertur, vt moleſtiam deuorare, videre pro intelligere, &c. Inuenta eſt primùm translatio neceſſitatis cauſa, veluti cùm dicuntur vites gemmare, fructus laborare, lætæ ſegetes, luxurioſa frumenta, homo durus. Deinde adhibita eſt non tantùm vbi proprium deeſſet verbum, verùm etiam vbi translatum vel ſignificantius eſſet vel grauius, vt ardere cupiditate, incenſus ira: vel ornatus & delectationis cauſa, vt lumen orationis, procella temporis, tempeſtas pacis, ſeges ac materia gloriæ, Flos ætatis. Nihil hoc tropo in omni ſcripti genere frequentius eſt. Huc referri poteſt imago, ſeu rei ſimilitudo, quæ comparandi vocibus effertur, quales ſunt, ſimilis, alter, tãquam, ſicut,

Metaphora.

Cur inuenta ſit tranſlatio.

Tranſlationem genuit neceſsitas inopia coacta, pòſt autem delectatio iucunditáſque celebrauit. Cic. lib. 3. de Orat.

Imago.

E 5 *ceu,*

ceu, velut. Vt Tauro vel Leoni ſimilis. vt Leo ſæuit ſicut Taurus. Minutis interrogatiunculis ſicut punctis. In ſcholam tanquam in piſtrinum detrudi. Imagines apud oratores breuiores ſunt, apud poëtas copioſiores & frequentiores. Metonymia ſeu denominatio eſt, qua res vna per aliam vicinam intelligitur, veluti per cauſas effecta, vt Bacchus pro vino, Venus pro libidine, Mars pro bello. Liuius, Vario Marte pugnatum eſt. Cicero pro libris ab eo conſcriptis: Chriſtus pro veritate, quam in lucem protulit. Vel per effecta cauſæ efficientes, vt, pallida mors, triſtis ſenectus, cæca ira: vel per id quod continet, res quæ continetur, vt Roma pro Romanis, Cœlo gratiſſimus animis, pro cœlitibus: Itémque contrà: vt, Hunc tibi comedendum propino. De ſene guſtare, id eſt, de pecunia ſenis, apud poëtas: Vel per ducem milites, vt, Cæſus Annibal: Vel per ſigna res ſignatæ, vt faſces & ſecures pro imperio conſulari, toga pro pace: Vel denique ſubiecta per adiuncta, vt ſcelus pro homine ſceleſto. Metalepſis ſeu tranſſumptio, figura poëtica eſt & rara, cùm gradatim itur ad id quod ſignificatur, & ex effectu cauſa intelligitur, vt, -Spelūcis abdidit atris. Hîc ex nigrore profundæ intelliguntur. Et,

Metonymia.

Metalepſis.

Virg.

Poſt aliquot mea regna videns mirabor ariſtas.

Per ariſtas ſpicæ, per ſpicas meſſis, per meſſem æſtas, per æſtates anni intelliguntur. Synecdoche ſeu

Synecdoche.

ſeu intellectio, cùm vel totum ex parte, vel partem ex toto ſignificamus, vt, mucro pro gladio, tectum pro domo, ridiculum caput pro homine. Liuius, Romanus prælio victor, pro, Romanis victoribus. Cicero, Nos populo impoſuimus, & oratores viſi ſumus: cùm de ſe tantùm loqueretur. Greges armentorum, pro magno grege: Et in ſacris literis, Græci pro Ethnicis. -Fontémque ignémque ferebant, id eſt, partem aquæ fontaneæ, &c. Vel ex ſpecie genus, apud poëtas, vt, Iracundior Adria, pro quouis mari: Auſter pro vento: Vel ex materia rem confectam, vt, ferrum pro gladio: aurum, argentum, æs, pro pecunia. Denique cùm aliud ex alio quocunque modo intelligitur, vt, Virgineam ſoluit zonam, pro virginitatem rapuit: vixerũt, pro mortui ſunt. -Fuimus Troës, fuit Ilium & ingens, Gloria Dardanidûm, id eſt periit. Huc referatur Antonomaſia ſeu pronominatio, cùm aliquid pro nomine ponitur, veluti proprium pro communi, vt Sardanapalus, pro molli: Curius, pro homine frugi: Cato, pro graui & ſapiente: Epicurus, pro voluptario: Ariſtides, pro iuſto: Venus, pro formoſa. Sic Pœnus accipitur, pro perfido: Cretenſis, pro vano & mendace: Cares pro vilibus militibus. Vel commune, pro proprio, vt poëta pro Homero apud Græcos, & apud nos pro Virgilio: Orator, & Romanæ eloquentiæ princeps, pro Cicerone: Antonomaſia.

rone: Seruator aut Dominus, pro Chriſto Ieſu liberatore noſtro. Vel patronymicum loco proprij, apud poëtas, vt, Pelides aut Aeacides, pro Achille. Sic pro Ioue Saturnius. Vel poſſeſsiua patria, vt, Cytherea pro Venere, Cyllenius pro Mercurio, Andria pro, Chriſide. Vel definitio aut deſcriptio aut notatio pro verbo ponitur, vt diligens diſſerēdi ratio, pro Dialectica: Troiani belli ſcriptor, pro Homero: ſtudium ſapientiæ, pro Philoſophia. Huc retulerunt quidam Epitheta quæ dicuntur adiectiua (Cic. ea vocat addita ad nomen, & ad nomen adiuncta) quæ proprio nomini vel ſubſtantiuo apponuntur, vt, diuinus Plato, mobile vulgus, de quibus id admonendum eſt, ne adhibeantur ocioſa in oratione ſoluta (quod in carmine permitti ſolet, vt candida nix, liquidi fontes) ſed ea quæ neceſſaria ſunt vel ſignificantia. Epitheton autem, quia nihil vertat, non video quomodo ſit tropus. Catachreſis quoque ſeu abuſio videtur eôdem referenda, vt, parricida pro eo qui matrem aut fratrem aut aliquē propinquum interfecit. Vir gregis ipſe caper. Et, Equum ædificant. Vires hominum breues, Grandis oratio, Minutus animus pro paruo, Equitare in arundine longa. Cogimur hac vti figura, deficiente nomine, quanquàm ea nonnunquam vtantur Oratores de induſtria, vt cùm pro temeritate fortitudinem, & rurſus pro auaritia frugalitatem dicunt

Epitheton.

Catachreſis.

cunt extenuandi cauſa, ſed in his non verbum pro verbo, ſed res pro re ponitur. Additur Acyrologia, quæ eſt verbi ſignificatio non propria, vt ſperare pro timere. Terent. Accede ad ignem hunc, iam caleſces plus ſatis, hoc eſt, ad meretricem. Item Antiphraſis, verbum è contrario ſignificans, vt bellum, quòd minimè ſit bonum: lucus, quòd in eo minimè luceat: Parcæ deæ, quòd ne mini parcant: Et, ſi nanum vocemus Atlantem. Acyrologia. Antiphraſis.

Tropi qui ſpectantur in tota ſententia, ponuntur à veteribus: Allegoria, Parœmia, Aenigma, Ironia, Aſteiſmos, Dyaſyrmos, Charientiſmos, Mimeſis, quibus addiderunt & Periphraſin & Hyperbolen. Tropi orationis.

Allegoria, permutatio ſeu inuerſio eſt, quum aliud dicitur, aliud intelligendum eſt, ſiue oratio, qua aliud verbis, aliud ſenſu (quod tamen non ſit abſimile) ſignificatur. Virgi. Et iam tempus equum ſpumantia ſoluere colla, hoc eſt, carmen finire. Lupus eſt in fabula. Flamma fumo proxima. Mali corui malum ouum. Allegoria eſt continuatio tranſlationum. Allegoria eſt oratio, aliud dicens, aliud ſignificãs. Teren. Ouem lupo commiſiſti.

Hæc ſi vulgo trita ſit & in omnium ore verſetur ſententia, Parœmia dicitur, ſeu Prouerbium, ſeu Adagium quod Eraſmus definit, dictum celebre ſcita quapiam nouitate inſigne. Prouerbium ſeu Adagium.

Admonet Quintilianus id in primis eſſe cuſtodiendum, vt quo ex genere cœperis tranſlationis, hoc deſinas, ne cùm initium à tempeſtate ſumpſeris, incendio aut ruina finias. Lex tranſlationis.

Aenigma, obſcura eſt allegoria, & occul- Aenigma.

ta re

*ta rerum ſimilitudine inuoluta ſententia, vt, Di-
midium plus toto. Virg. Dic, quibus in terris,
& eris mihi magnus Apollo, Treis pateat cœ
li ſpatium non amplius vlnas? Vbi cariſſimè ven-
ditur aqua? apud œnopolas. Vbi viuos homines
mortui incurſant boues? in piſtrino apud Plau-
Ironia. tum. Ironia diſſimulatio quædam eſt, & contra-
rium verbis indicat. Cic. in Verrem: Quid ais bo-
ne cuſtos defenſórque prouinciæ? Virg. Scilicet is
ſuperis labor eſt. Et, Egregiam verò laudem. Te
rent. Id populus curat ſcilicet. Virg. I nunc in-
gratis offer te irriſe periclis, Tyrrhenas inſter-
Quatuor ſpecies Ironiæ. ne acies. Ironiæ numerantur formæ quatuor
Sarcaſmos. inſequentes: Sarcaſmos, amarus iocus, & hoſtilis
irriſio. Virg. En agros, & quàm bello Troiane
petiſti, Heſperiam metire iacens. Cic. pro Cæ-
lio: Quod facerem vehementius, niſi mihi inter-
cederent inimicitiæ cum iſtius mulieris viro, fra-
Aſteiſmos. tre volui dicere, ſemper hîc erro. Aſteiſmos, vr-
banus & facetus iocus longius petitus. Virgil.
Qui Bauium non odit, amet tua carmina Meui
(hoc eſt qui Bauium malum poëtam amat, etiam
Meuium illo peiorem amare poterit) Atque
idem iungat vulpes & mulgeat hircos (hoc eſt,
Diaſyrmos. abſurdè agat). Diaſyrmos, eſt eleuatio vel irri-
ſio, cùm ludentes quæ ab aduerſariis dicuntur,
diſſoluimus: qualis eſt in oratione pro Murena to
Charientiſmos. tus ille in Sulpitium locus de iure ciuili. Charien-
tiſmos,*

tiſmos, cùm dura gratioſis verbis molliuntur, ſic mitigare ſolemus ira cõmotos, vt Dauus herum, cùm piſtrinum deprecaretur, Bona verba quæſo, inquit. Huc illa ſignificationis mutatio pertinet, cùm pro ſeruo puerum dicimus. Myćteriſmos dicitur, cùm naſo ſuſpenſo deridemus, ac faſtidimus, idque magis geſtu quàm verbis. Mimeſis, cùm alterius geſtum aut verba imitamur, vt Phædria apud Terẽtium actus 1. Scena. 2. verba Thaidis eludens atque eleuans repetit. Huc referri poſſunt apologi & fabulæ poëtarum, quarum interpretatio mythologia dicitur. Annumerantur quoque tropis, Periphraſis & hyperbole. Periphraſis eſt, circumlocutio & longior verborum circuitus, quæ vel neceßitatis cauſa adhibetur, aut vt turpia vitentur, quale eſt, ire ad requiſita naturæ, pro cacare aut meiere, aut vt res, cuius nullum extat nomen, ſignificetur: vel ornatus apud poëtas, vt.

Tempus erat, quo prima quies mortalibus ægris,
Incipit, & dono diuûm gratißima ſerpit.

Quòd ſi Periphraſis orationi vitiũ magis quàm elegantiam adferat, Periſſologia dicetur. Hyperbole ſiue ſuperlatio, eſt oratio ſuperans veritatem, alicuius augendi minuendiue cauſa. Virg. -Fugit ocyor Euro. Et, -Vix oßibus hærent. Et, -Geminique minantur, In cœlum ſcopuli. Cic. Vomens, fruſtris eſculentis gremium ſuum & totum

Myćteriſmos.

Mimeſis.

Periphraſis.

Hyperbole ementiens ſuperiectio. Sed huius rei ſeruetur menſura quædam.

Quamuis enim eſt omnis hyperbole vltra fidem, non tamen eſſe debet vltra modum. Mentitur quidẽ, ſed non ita, vt mendacio fallere vellit. Fab. lib. 8. cap. vlt.

totum tribunal impleuit. Per emphaſim dicuntur hæc, ſcelus, peſtis, carcer, pro ſceleſto, peſtilenti, & carcere digno, niue candidior, limace tardior, Proteo mutabilior, Cyclope immanior, Thraſone glorioſior, Catone ſeuerior, Timone inhumanior, milite glorioſior. Vide Eraſmum in commentariis de copia. Cùm hæc recognoſcerem, incidi forte in Valentini Erythrei libros duos, vnum de figuris Grammaticis, alterum de tropis, qui de vtriſque ſcripſiſſe mihi videtur accuratiſſimè. Eum quoque lege.

De ſchematibus ſeu figuris.

Differentia ſchematum & troporum.

SCHEMA vel figura propriè, eſt quædam arte nouata dicendi ratio, & quaſi geſtus quidam orationis, in quo neceſſe non eſt, id quod in tropis fieri ſolet, mutare vocum ſignificationem.

Schema duplex.

Schematum genera duo ſunt, vnum verborum ſeu λέξεως: Alterum ſententiarū ſeu διανοίας.

Quid inter conformationem verborum & ſententiarum interſit. Cic. li. 3. de Orat.

Inter quæ hoc intereſt, quòd verborum conformatio, ſi verba mutaris, vel ordinem non ſeruaris verborum, tollitur: ſententiarùm permanet, quibuſcunque verbis vti velis. Illa in vno ſæpè verbo continetur: hæc totius ſententiæ comprehenſione.

Schema λέξεως, idque duplex.

Eſt igitur figura λέξεως ſeu dictionis, geſtus quidam orationis, qui in verbis eſt, ſeu verborum ſitu. Hoc ſchematis genus duplex eſt, grammaticum; quod à grammaticis tradi ſolet, Et Rhetoricum, quod à Rhetoribus.

De figu

De figuris Grammaticis.

APVD Grammaticos figurarum genera duo ſunt, vnum verborum ſingulorum, alterum coniunctorum, quorum ſuperius poëtis conceſſum eſt, oratoribus negatum, quod in verſu Metaplaſmos dicitur, in oratione verò ſoluta Barbariſmus. Poſterius in conſecutione ſpectatur, quod genus Grammatici vocant Locutionis & conſtructionis, paulúmque à communi grammaticæ conſecutionis ſiue ſyntaxeos ratione recedit. Metaplaſmus dictus eſt, quòd afficiat & veluti transformet verba contra communem loquendi ſeu ſcribendi rationem, eorúmque vel literas vel ſyllabas, vel quantitatem, neceſſitatis, aut etiam ornatus cauſa in carmine immutet. Cuius ſpecies numerantur hæ: Proſtheſis, appoſitio, eſt literæ vel ſyllabæ ad caput ipſius verbi adiunctio, vt gnatus, gnarus, gnauus, tetuli, pro tuli. Aphæreſis eſt literæ vel ſyllabæ de initio dictionis abiectio, vt, -Ruit omnia latè, pro, eruit: temnere, pro contemnere. Sed mittere ſanguinem pro emittere, & mittere pro tacere & omittere, vſitata ſunt. Epentheſis, eſt literæ vel ſyllabæ in medio verbi interpoſitio, vt, relligio, Mauors, alituum, cinctutus, nauita, ſimillimus. Syncope eſt, literæ vel ſyllabæ è medio dictionis reiectio, vt repoſtum, acceſtis, pro repoſitum, acceſſiſtis: extinxti, pro extinxiſti. Sed noſti, pro nouiſti, redij pro re-

Grammaticũ genus duplex, verborum ſingulorum & coniunctorum.

Metaplaſmus.

Proſtheſis.

Aphæreſis.

Epentheſis.

Syncope.

 diui,

diui, & quæ ſimilia ſunt, etiam in oratione ſoluta frequentantur. Vſitatius etiam dicitur triumuirûm, ſeſtertiûm, nummûm, quàm orum, autore Cic. in Oratore. Paragoge. *Paragoge ſeu Proparalepſis, eſt, qua ad finem aliquid adiicitur, vt dicier, pro dici.* Apocope. *Apocope, qua detrahitur vel litera vel ſyllaba, vt peculi pro peculij, parce metu, pro metui. Hîc tamen etiam Synæreſis eſſe poteſt. Mage pro magis. Hymen pro hymeneus.* Metatheſis. *Metatheſis eſt, qua literæ in verbis ſingulis transferuntur, vt Tymbre pro Tymber, niſi vocatiuum eſſe malis à nominatiuo Tymbrus.* Antitheſis ſeu ἀντίςοιχον. *Antitheſis ſeu ἀντίςοιχον eſt, cùm litera pro litera ponitur, vt, olli pro illi: impete, pro impetu.* Synæreſis. *Synæreſis eſt cõiunctio duarum ſyllabarum in vnam, vt aluêo, pro aluëo, aêripidem ceruam, pro aëripidem. Epiſynalepham Diomedes vocat.* Diæreſis. *Diæreſis, diuiſio, eſt diphthõgi vel ſyllabæ vnius in duas diſtractio, vt, aulai pro aulæ, perſoluẽda pentaſyllabum, ſuaſit triſyllabum.* Syſtole. *Syſtole eſt ſyllabæ longæ, verſus neceſſitate, facta contractio. Verg. Obſtupui, ſteterúntque comæ. Et, Connubio iungam ſtabili. Et, Aquoſus Orion. In primo te, in altero nu, in tertio o longa corripiuntur.* Diaſtole ſeu Ectaſis. *Diaſtole ſeu Ectaſis eſt productio ſyllabæ natura contractæ, vt Exercet Diana choros. Et, Verſa puluis inſcribitur haſta.* Synalœphe abiectio vocalis. *Synalœpha eſt, cùm vocalis in fine dictionis à vocali pròxime ſequenti in metiendo verſu quaſi deletur,*

vt Carthag. Italiam contra. Caſt' eſt quam nemo rogauit. Ecthlipſis eſt, qua m litera in fine cum ſua vocali ab inſequente vocali eliditur, vt, Gratum opus agricolis. Sic olim veteres literam s elidebant, vt, Aut ouium fœtus, aut vrentes culta capellas, Vita illa dignus locóque.

Ecthlipſis abitio literæ m.

De ſchematibus verborum coniunctorum.

SCHEMA *Grammaticum ſeu figura quæ* συντάξεως *Græcè, & conſecutionis dicitur Latinè, eſt immutatio quædam & arte nouata certis de cauſis atque vſitata bonis ſcriptoribus dicendi ratio. Cui ſubiiciuntur hæc: Zeugma duplex, Rhetoricum & Grammaticum. Rhetoricum zeugma dicitur, cùm verbum vel adiectiuum ad ſubſtantiua diuerſa ita refertur, vt cum omnibus conueniat, ſed non mutatum, vt, Vicit pudorem libido, timorē audacia, rationem amentia. Aut ætate forma defloreſcit, aut morbo. Ouidius, Non Venus & vinum ſublimia pectora fregit. Grammaticum zeugma dicimus, cùm verbum vel adiectiuum vni tantùm rectè coniungitur propiori, ſed ad alterum vel plura non niſi mutatum refertur. Terentius, Dati annuli, locus, tempus conſtitutum eſt. Cic. Ego illum de ſuo regno, ille me de noſtra Republica percunctatus eſt. Et, Non curia vires meas deſiderat, non ro-*

Schemata Syntaxeos.

Zeugma Rhetoricum.

Zeugma Grammaticum.

ſtra, non amici, non clientes, non hoſpites. Virg.
Prozeugma. *-Hîc illius arma, Hîc currus fuit. Vocatur pro-
zeugma cùm verbum vel adiectiuum antecedit:*
Meſozeugma. *Meſozeugma, cùm interponitur: Hypozeugma*
Hypozeugma. Hypozeuxis. *cùm ſequitur. Contraria zeugmati Hypozeuxis*
Zeugmati contraria. *eſt, quum ſingulis rebus ſua ſubiunguntur verba,
vt, Procubunt piceæ, ſonat icta ſecuribus ilex,
Fraxineæq; trabes, cuneiſque & fiſſile lignum
Scinditur, aduoluunt ingentes montibus ornos.
Et, Venit hyems, teritur Sicyonia bacca trape-
tis, Glande ſues redeunt læti, dant arbuta ſyluæ.
Et, Varios ponit fœtus autumnus, & altè, Mitis
in apricis coquitur vindemia ſaxis. Et, Regem
adit, & regi memorat nomenq; genúſq;, Quídue*
Syllepſis ſeu comprehenſio, quam conceptionem vocant. *petat, quídue ipſe ferat. Syllepſis eſt duorum plu-
riúmque ac diuerſorum ſubſtantiuorum compre-
henſio, quibus adiectiuum aut verbum additur,
quod præſtantiori vel generi vel perſonæ reſpon-
deat. Præſtat autem genus virile fœmineo &
neutro: numerus ſingularis, plurali: perſona pri-
ma, ſecundæ & tertiæ: caſus rectus, obliquis. Oui-
dius, Mulciberis capti Márſque Venúſque dolis.
Neque ego neque tu fecimus. Cic. Si tu & Tul-
lia noſtra valetis, ego & ſuauiſſimus Cicero va-
lemus. Poëticum eſt illud Ouidij, Ilia cum lauſo
de Numitore ſati. Et Virgilij, -Remo cum fratre
Quirinus Iura dabant. Sed rerũ inanimatarum
adiectiuum plurale ferè neutrum deſiderant: niſi*

quod

quòd interdum ſi res eiuſdem ſint generis, adiectiuum ſimile eſſe poteſt. Cicero, Regna, imperia, nobilitas, honores, diuitiæ, opes, in caſu ſita ſunt. Prolepſis eſt, cùm totum ſeu genus numero ferè multitudinis propoſitum rurſus in partibus intelligitur, vel conſentiens cum membris, vel mutatum: illam Grammatici locutionis prolepſim vocant, hanc conſtructionis: vt, Milites pugnant, alij pro patria, alij contra patriam. Bonorum alia ſunt animi, alia corporis, alia fortunæ. Aquilæ volabant, hæc quidẽ ab Ortu, illa verò ab Occaſu. Virg. Interea reges, ingenti mole Latinus, Quadriiugo inuehitur curru, &c. Prolepſis.

Terent. Curemus æquam vterque partem, tu alterum, ego item alterum, ſcilicet curabo. Hoc vocant prolepſim implicitam. Sic. Virg. Quiſq; ſuos patimur manes. -In magnis læſi rebus vterque Sumus. Liu. In Mauros pro ſe quiſque armati diſcurrunt. Eclipſis eſt, vocabuli vel oratiunculæ ad rectam orationis ſtructuram neceſſariæ in ſenſu prætermiſſio, bonis ſcriptoribus vſitata. Terent. Vbi ad Dianæ veneris, ito ad dextram, ſubaudi ædem, vel templum. Cic. Recta venit ad me, ſcilicet via. Caſtra aberant bidui, ſcilicet itinere. Virg. -Hic ſæuus tendebat Achilles, ſcilicet tentoria, vel pelles. Sic Cæſar, Qui ſub valle tenderent. Terent. Non poſteriores feram, ſcilicet partes. Ferina, ſuilla, bubula, ſcilicet caro. Eclipſis.

Quartana, ſcilicet febris. Accuſatus repetundarum, ſcilicet pecuniarum. Varro, Denarius, quòd denos æris valebat, ſcilicet nummos. Seſtertiûm vicies, ſcilicet centena milia. Cic. Cæſar magnas copias breui habiturus eſt, ſcilicet tempore. Et, Complectar breui. Explicabo breui, ſcilicet oratione. Differam pluribus, ſcilicet verbis. Ita aiũt, ferunt; ſcilicet homines. Tuum eſt, ſcilicet officium. Ex quo. Ex illò, ſcilicet tempore, apud Virgilium. Natalis, ſcilicet dies. Memini videre, ſcilicet me. Bene habet, ſcilicet ſe. Cic. Sales in dicendo mirum quantum valẽt. Nec enim mirum, ſi, &c. Mirum, ſcilicet eſt. Terent. Vultu adeò venuſto, adeò modeſto, vt nihil ſuprà, ſcilicet eſſe poſsit. Eleganter etiam dicuntur, Ne multis, pro ne multis agam. Ne multa. quid multa? ſcilicet dicam. Sed hæc hactenus, ſcilicet dicta ſint. Terent. Scire fidibus, ſcilicet ſonare, vel canere. Cic. In Pompeianum ſtatim cogito. Et, Inde ad Taurum cogitabam, ſcilicet ire. Occupationum mearum hoc ſignum erit, quòd epiſtola librarij manu eſt, ſcilicet ſcripta. Quarto Calendas, Nonas, Idus Maij, ſcilicet ante. Sic pridie Calendas Maias. Virg. Abde domo, ſcilicet in. Et, Italiam venit, ſcilicet in vel ad, quod Poëtæ permiſſum eſt. Cic. Vereor ne ſatis diligenter in Senatu actũ ſit de literis meis: pro, ne non ſatis. Terent. Negat quis, nego, pro ſi negat. Apoſiopeſis ſeu reticentia

Apoſiopeſis.

tia & præciſio, qua per iram & indignationem, vel pudorem vel metum pars aliqua orationis veluti præciditur. Virg. Quos ego: ſed motos præſtat componere fluctus. Quos ego, ſcilicet puniam. Idem. Nouimus, & qui te, tranſuerſa tuentibus hircis. Cic. pro Milone, De noſtro enim omnium: non audeo totum dicere. Terent. Quid ais omnium? Et, Iam ſi verbum vllum poſt hac. Et, Quem ego ſi ſenſero, ſed quid opus eſt verbis? Fit interdum quædam præciſio per tranſitionem. Virg. Nec requieuit enim, donec Calchante miniſtro. Sed quid ego hæc autem?

Liptote, λειπότη vocatur, quum minus dicitur, & plus intelligitur, vt, Non ſum adeò inhumanus. Virg. Munera nec ſperno, id eſt libenter accipio. Liptote.

Aſyndeton ſiue Dialyton eſt, cùm ſententia nullis coniunctionum vinculis alligatur. Cicero. Abiit, exceßit, erupit, euaſit. Virg. Ferte citi flammas, date tela, impellite remos. Rhetores articulum vocant, vt infrà dicam. Aſyndeton.

Polyſyndeton eſt, cùm oratio coniunctionibus abundat. Virg. Athamáſque, Thoáſque, Pelidéſque Neoptolemus, primúſque Machaon. Figura eſt Poëtis quàm Oratoribus vſitatior. Polyſyndeton.

Scheſis onomatωn, cùm ſingulis nominibus, ſingula epitheta coniunguntur. Virg. Marſa manus: Peligna cohors: feſtina virum vis. Scheſis onomatωn.

Epitheton eſt, quod proprio nomini vel ornandi vel vituperandi, vel indi- Epitheton.

candi, vel etiam ſignificantius exprimendi cauſa attributum eſt, vt Alma Ceres, turpis egeſtas. Epitheta apud Oratores otioſa vituperantur, quæ tamen in carmine tolerantur. Epimone, cùm verſus idem vel ſententia ſæpius inſeritur, qualis eſt ille Virgilianus, Incipe Mænaleos mecum mea tibia verſus. Paradiaſtole eſt, qua res, quæ ſimiles eſſe videntur, diſtunguntur, & quantum diſtent oſtenditur. Virg. Triſte lupus ſtabulis, maturis frugibus imber, Arboribus venti, nobis Amaryllidis iræ. Non te frugalem appellabo, cùm ſis auarus: non liberalem, cùm ſis prodigus: non fortem, cùm ſis temerarius: non ſapientem cùm ſis aſtutus. Pleonaſmus eſt, cùm ſuperuacuis verbis exaggerationis cauſa, vel extenuationis, oneratur oratio (Nam cùm ſine cauſa adhibetur vitium eſt quod ſuprà indicauimus). Hiſce oculis egomet vidi. Cic. Accipies igitur hoc paruum munuſculum. Minutis interrogatiunculis. Terent. Nónne oportuit præſciſſe me antè? Et, Tum hoc alterum, id verò eſt, quod ego puto palmarium me reperiſſe. Et, Si eſt vt velit, pro, ſi velit. Virg. Voce vocans Hecaten. Et, Retro ſublapſa referri. Et, Multa quoque & bello paſſus, hîc redundat Et. Parelcon eſt, cùm vel ornatus, vel carminis cauſa verbum ſyllabæ adiectione extenditur. Terent. Soſia adéſdum. Et, Ehodum ad me. Epanalepſis eſt eiuſdem verbi, vel

Epimone. Paradiaſtole. Pleonaſmus. Parelcon. Epanalepſis.

vel idem valentis poſt quædam interpoſita repetitio. Cic. Caue enim exiſtimes Brute (quanquam non eſt neceſſe ea à me ad te, quæ tibi nota ſunt, ſcribere) caue putes, &c. Idem, Confirmato illo, de quo, ſi mortales animi ſunt, dubitare non poſſumus, quin tantus interitus in morte ſit, vt ne minima quidem ſuſpicio ſenſus relinquatur: hoc igitur probè ſtabilito & fixo, illud excutiendum eſt. Hendiadis eſt, cùm ſubſtantiuum verſus cauſa in adiectiuum ſoluitur, vel in vnum duo contrahuntur. Virg. -Pateris libamus & auro, id eſt pateris aureis. Et, -Ipsúmque vocemus In prædam partémque Iouem, pro in partem prædæ. Et, -Molémque & montes inſuper altos, id eſt molem altorum montium. Enallage, qua vel partes orationis inter ſe, vel partium accidentia ſeu attributa inter ſe commutantur. Eſt enim duplex, vna appellatur ἀντιμερία quæ partium eſt, poſterior ἐτέρωσις, quæ accidentium eſt commutatio. Superioris exempla ſunt: Scire tuum, pro tua ſcientia apud Perſium. Terent. Ego verò ac lubens, pro lubenter. Virg. Sole recèns ortò. Liuius, Beluæ recèns captæ. Plautus recèns natus, nomen Recens vſitatum pro aduerbio Recenter, quod eſt inuſitatum. Toruum tuetur, Poëticè pro toruè. Et, Qui Curios ſimulant & Bacchanalia viuunt, pro Bacchatim ſeu Bacchantium more. Craſtinus pro poſtridiano apud Virg. Heſternus

Hendiadis.

Enallage duplex.

pro pridiano apud Terent. -Horrentia Martis Arma, pro horrenda. Et bellantur pro bellant apud Virg. Terent. Non pol quò quenquam plus amem aut diligam, eo feci, quo pro quia. Cic. Conficior lachrymis: quòd vtinam minus vitæ cupidus fuiſſem, pro vtinam autem fuiſſem. Eleganter Cùm pro quo die ponitur. Cicero, Vtinã illum diem videam, cùm tibi agam gratias, quòd me viuere coëgiſti. Vix annus interceſſerat, cùm iſte, &c. Virg. Antè leues ergo paſcentur in æthere cerui, pro prius. Et, -Veneris contrà ſic filius orſus, pro inuicem. Salluſtius, Hyemem, atque æſtatem iuxtà pati, pro æquè. Poſterioris exempla potiſſimum ſpectantur in commutatione caſuum, generum, numerorum, perſonarum, modorum, ac temporum.

Antiptoſis, Heteroſis caſuũ. *Enallage caſuum Antiptoſis dicitur, cùm caſus pro caſu ponitur. Virgilius. Proiice tela manu ſanguis meus, pro, mi. Lucanus: -Tutúmque putauit, Iam bonus eſſe ſocer. Ouidius: Acceptum refero verſibus eſſe nocens. Virg. -Placitóne etiam pugnabis amori? pro cum amore. Terent. Eunuchum quem dediſti nobis, quas turbas dedit. Salluſt. Vtérq; graues inimicitias cum illo exercebant. Horat. Macte virtute eſto. Virg. Hæret pede pes, pro, pedi.*

Analiage generum. *Ἀλλίωσις Heteroſis numerorum.* *Genus cum genere commutatur. Virg. Dulce ſatis humor. Numerus pro numero, ponitur. Salluſt. Intereà ſeruitia repudiabat, cuius rei ad eum magnæ co-*

pia

piæ concurrebant, pro quorum. Terent. Adeón homines immutarier ex amore, vt non agnoſcas eundem eſſe, pro, eaſdem. Salluſt. Maxima pars vulnerati. Virgil. Pars in fruſta ſecant. Et, Pars ſtringunt gladios. Ouidius: Pars volucres factæ. Et, Vtraque formoſæ Paridi potuere vi deri. Virg. Turba ruunt. Hanc figuram Syntheſin vocant, Syntheſis. *vſurpatam Poëtis & Hiſtoricis, rarò Oratoribus, qua ſenſus magis réſque ſignificata, quàm vocabulum inſpicitur. Nam collectiua nomina multitudinem ſignificant, qualia ſunt, po pulus, gens, exercitus, ciuitas, &c. Huc pertinent: Anſer fœta. & Cētauro inuehitur magna, ſcilicet naui. Terent. In Eunuchum ſuam, ſcilicet fabulam, vel comœdiam. Referenda huc quoque videtur Synecdoche figura Græcorum propria,* Synecdoche. *cùm pars in accuſandi caſu iungitur adiectiuo vel verbo: ſiue, cùm id quod partis eſt, toti attribuitur. Virg. Omnia longæuo ſimilis vocémq; colorémque, &c. Et, Expleri mentem nequit. Et, -At cætera Graius. Horat.-Miles iam fractus membra labore. Liuius, Vt verò Annibal ipſe dum murum incautus ſubit, aduerſum femur tragula grauiter ictus cecidit. Auferendi caſus Latinis vſitatior eſt. Martialis, Crine ruber, niger ore, breuis pede, lumine læſus. Et, Ore tener, latus pectore, crine glaber. Enallage perſonæ. Terent.* Enallage perſona. *Si quis me quæret rufus, præſto eſt, deſine, pro præſto ſum,*

ſto ſum, nam de ſe loquitur. Licebit huc figuram eam referre, quam Grammatici nominant Euocationem ſiue Auocationem, qua reuocari volũt nominatiuum tertiæ perſonæ ad primam aut ſecundam, vt ſit vtrunque vel primæ vel ſecundæ perſonæ ratione pronominis aut expreſſi aut intellecti. Tradunt enim illi nomina omnia tertiæ eſſe perſonæ, & figuram appellari, cùm nomen verbo primæ vel ſecũdæ perſonæ iungitur, eámq; explicitam dici, cùm exprimitur pronomen: implicitam, cùm retinetur. Virg. Ille ego qui quondam, &c. Arma virúmque cano. Et, Coram quem quæritis adſum, Troius Aeneas. Enallage modi. Virg. Impulerat ferro Argolicas fœdare latebras, pro impuliſſet. Et, Si fœtura gregem ſuppleuerit, aureus eſto, pro, eris. Terent. Omnes inuidere mihi & mordere clanculum, ego autem flocci pendere, infinitiuus modus eſt pro imperfecto indicatiui, vſurpatus Poëtis & Hiſtoricis, nonnunquàm etiam Oratoribus. Enallagè temporis. Terent. Tu ſi hìc ſis, aliter ſenties, pro eſſes et ſentires. Virg. Vulnus alit venis, pro, alebat. Et, fumat, pro fumauit. Et, Progeniem ſed enim Troiano à ſanguine duci, Audierat, pro, ducendam eſſe. Liuius, Si tales animos in prælio habebitis, vicimus, pro, vincemus. Hyperbaton, eſt ordinis Grammatici perturbatio ſeu immutatio, cuius formæ ſunt: Anaſtrophe, Tmeſis, hyſte

Euocatio. Enallage modi. Enallage temporis. Hyperbaton. Anaſtrophe.

hyſterologia, hyſteron proteron, hypallage, parenthesis, ſynchyſis. Anaſtrophe, eſt verborum inuerſus ordo. Virg. Italiam contra. Et, Spémque metúmque inter dubij. Horatius, Quem penes arbitrium eſt. Cicero, Cuius cum patre magna mihi fuit familiaritas. Quorum è numero. Cuius in labris. Cæſar, Diu cùm eſſet pugnatum. Tmeſis ſeu Diacope, eſt vocabuli compoſiti per vnum aut plura interiecta diuiſio. Virg. Qualis Hyperboreo ſeptem ſubiecta trioni. Terent. Quæ meo cúnque animo libitum eſt facere. Et, Thais maximo te orabat opere. Cicero, Eſt enim munus eius non ingenij ſolùm, ſed laterum etiam ac virium. Hyſterologia eſt, cùm præpoſitio non cum eo caſu quem requirit, ſed cum verbo tanquàm cum eo compoſita coniungitur. Virgil. -Tyriam qui adueneris vrbem, pro, ad vrbem. Hyſterōproteron ſiue prothyſteron, eſt inuerſus ſententiæ ordo, quo id quod ſecundo loco fit, priori ponitur. Virg. Poſtquàm altos tetigit fluctus, & ad æquora venit. Et, Area tum primùm magno eſt æquanda cylindro, Et vertenda manu. Differt à ſuperiori prothyſteron, quòd in illa vocabulorum, in hoc autem ſenſuum & rerum ipſarum eſt commutatio. Hypallage eſt, cùm oratio mutato rerum ordine effertur. Virg. Ibant obſcuri ſola ſub nocte, pro, ſoli ſub obſcura nocte. Dare claſſibus Auſtros, pro, dare claſſes Auſtris. De parentheſi

Tmeſis ſeu Diacope.

Hyſterologia.

Hyſterōproteron.

Hypallage.

renthesi infrà dicetur. De Synchyſi dictum eſt inter compoſitionis vitia.

De ſchematibus Rhetoricis.

SCHEMATA Rhetorica ſunt exornationes & lumina orationis, quibus ſupra quotidianum ſermonem illuſtratur oratio, & veluti coloribus depingitur, vt ſit elegantior & iucundior. Sunt horum quoque genera duo, vt antè dictum eſt, vnum verborum, alterũ ſententiarum. Hæc vtiliter quidam noſtræ memoriæ viri docti in tres ordines partiti ſunt, quorum primus continet, ea, quibus verba exornantur. Secundus ea complectitur, quibus ornatur oratio. Tertius ea, quibus augetur & amplior efficitur. In primo ſunt exornationes verborum: in ſecundo orationis: in tertio amplificationis. Primi ordinis figuræ. Repetitio ἐπαναφορὰ, *cùm eadem vox aliquot membrorum initiò repetitur. Cic. Nihil te nocturnum præſidium palatij, nihil vrbis vigiliæ, nihil concurſus bonorum omnium, &c. nihil horum ora vultúſque mouerunt? Terent. Hoccine eſt humanum factum aut inceptum? hoccine officium patris? Nihil hac exornatione crebrius occurrit. Epanalepſis (conduplicationem Cic. vocat) cùm eadem vox initiò & in fine ponitur. Ouid. Pauper amet cautè, timeat maledicere pauper. Pater inquam, me lumine orbauit pater. Cognitum eſt*

Schema Rhetoricum duplex.

Schematũ tres ordines.

Primi ordinis figura.

Repetitio.

Epanalepſis.

te rempublicam venalem habuiſſe, cognitum eſt. Epizeuxis ſubiunctio (quæ Palilogia quoque dicitur & Epimone) eſt eiuſdem verbi vehemens geminatio. Cic. Viuis & viuis, non ad deponendam, ſed ad confirmandam audaciam. Vos vos appello fortiſſimi viri. Virg. Ah Corydon Corydon. Et, Me me ad ſum qui feci; in me conuertite ferrum. Anadiploſis, Reduplicatio, qua præcedentis verſus vel commatis dictio initio ſequentis iteratur. Virg. Sit Tityrus Orpheus, Orpheus in ſyluis. Cic. Hîc tamen viuit, viuit? imò verò in Senatum venit. Hæc duo Cic. in Partit. vocat geminata atque duplicata. Conduplicatio (quam Anadiploſim Aquila vocat, Martianus Capella replicationem) eſt, cùm quæ in ſuperiore membro poſtrema ponuntur, ea in poſteriori prima repetuntur. Terent. Negat Phanium eſſe hanc ſibi cognatam Demipho? hanc Demipho negat eſſe cognatam? Commotus non es, cùm tibi mater pedes amplexaretur, non es commotus. Adhibetur hæc figura, vbi iam incaleſcit oratio. Conuerſio ἀντιστροφὴ (Rutilius ἐπιφορὰν appellat) cùm eadem voce commata clauduntur, vt, Pœnos populus Romanus iuſtitia vicit, armis vicit, liberalitate vicit. Frumenti maximus numerus è Gallia, peditatus ampliſſimæ copiæ è Gallia, equites numero plurimi è Gallia. Complexio συμπλοκὴ, cùm eadem vox repetitur & in initio & in fine membrorum.

Epizeuxis quæ & palilogia & Epimone.

Anadiploſis.

Conduplicatio.

Conuerſio.

Complexio.

brorum. Cic. Quis eos poſtulauit? Appius. Quis produxit? Appius. Quẽ Senatus damnârit, quem populus Romanus damnârit, quem omnium exiſtimatio damnârit, eum vos ſententiis veſtris abſol-
Copulatio. uetis? Copulatio, πλοκὴ, cùm idem verbum quod hominis eſt, repetitum mores ſignificat, vt, Ad illum diem Memmius erat Memmius, id eſt erat ſui ſimilis. Simia eſt ſimia, etſi aurea geſtet in-
Antiſtaſis. ſignia. Antiſtaſis eſt, vt ait Rufinianus, cùm idem verbum repetitur in contrario ſenſu, vt, Vna ſalus victis nullam ſperare ſalutem. Et, Ex illo Corydon Corydon eſt tempore nobis. Cicero. Quis ignorat in eiuſmodi domo, &c. ſeruos non eſſe ſeruos? Atque hæc quidem ornamenta, quæ ſunt explicata, repetitionem continent, quorum quædam præter venuſtatem etiam acrimoniam
Traductio. addunt orationi. Traductio eſt, cùm idem verbum aliquoties diuerſo caſu concinnè variatum
Polyptoton. repetitur, Rutilius πολύπτωτον vocat. Cic. Sit denique in ciuitate ea prima lex, propter quam ciuitas eſt omnium princeps. Qui nihil habet in vita iucundius vita, is cùm virtute vitam non poteſt colere. Pater hîc tuus nunc denique eſt, vt alat inopiam tuam? patrem nunc appellas, quem prius egentem auxilio tuo vt alienum deſeruiſti? patris filius es ad potiundas opes? Ouidius, Talis mater erit, ſi modò mater erit, id eſt ſi modò maternum erga filiam animum geret. Huc pertinet illa

illa quoque polyptoti ſpecies, hoc eſt, multitudo caſuum varietate diſtincta. Terent. In te ſpes Hegio nobis ſita eſt, tu es patronus, tu parens, ille tibi moriens nos commendauit ſenex. Virg. Littora littoribus contraria, fluctibus vndas Imprecor, arma armis, pugnent ipſique nepotes. Perſ. Ex nihilo nihil, in nihilum nil poſſe reuerti. Articulus ἀσύνδετον, ἢ διάλυτον Diſſolutio, cùm multa ſine coniunctione commata ſeu inciſa cohærẽt, vt, Acrimonia, voce, vultu, aduerſarios perterruiſti. Terent. Cæteros ruerem, agerem, raperem, tunderem, proſternerem. Veni, vidi, vici. Virg. Ferte citi flammas, date tela, impellite remos. Vtimur hac figura, cùm quid acriter & inſtanter dicendum eſt. Superiori contrarium eſt Polyſyndeton, cùm oratio multis coniunctionibus copulatur. Virg. Tectúmque larémq; Armáq; Amycleúmque canem. Similiter cadens ὁμοιόπτωτον quum iiſdem caſibus verba vel ſententiæ finiuntur: quod fit in orationis partibus, quæ caſibus variantur, vt, Hominem laudas egentem virtute, abundantem felicitate. Similiter deſinens, ὁμοιοτέλευτον, cùm dictiones vel ſententiæ ſimiliter exeunt: quod fit in reliquis orationis partibus caſu carentibus, vt, Turpiter audes facere, nequiter ſtudes dicere. Hos deduci quàm relinqui, euehi quàm deſeri malui. Cic. Qui armati Senatum obſederint, magiſtratibus vim attulerint,

Articulus Aſyndeton ſiue dialyton.

Polyſyndeton.

Similiter cadẽs.

Similiter deſinens.

rempublicam oppugnarint. Omnia audienti, magna metuenti, nonnulla etiam credenti. Compar, ἰσόκωλον, cùm membra conſtant pari ferè numero ſyllabarum, vt, In prælio pater mortem oppetebat, domi filius nuptias comparabat. Nec Reipublicæ conſuluiſti, nec amicis profuiſti, nec inimicis reſtitiſti. Sed in his tribus eſt cauendum, ne faſtidium pariat aſſiduitas. Paranomaſia, ſeu Proſonomaſia, Agnominatio, cùm literis paulùm immutatis quadam ſimilitudine vocem in contrariam ſignificationem deflectimus. Terent. Inceptio eſt amentium non amantium. Et, Tibi erant parata verba, huic homini verbera. Arator eſt, non orator. Non decet hominem genere nobilem videri mobilem. Magiſtratus oneri eſt illi potius, quàm honori. Antanaclaſis, ſuperiori vicina, eſt eiuſdẽ verbi mutata ſignificatio, vt, Amari iucundum eſt, ſi curetur ne quid inſit amari. Huc illa quoq; referri poſſunt: Oppugnari vir bonus poteſt, expugnari non poteſt. Immorandum ſtudiis eſt, non immoriendum. Non expectat mortem tuam filius, imò oro, inquit, vt meam mortem expectet, non maturet. Hypallage, Eclipſis, Apoſiopeſis, Onomatopœia, Antonomaſia, Metonymia, Catachreſis & Allegoria, quæ ad hunc ordinem pertinent, ſuprà ſunt explicata. Secundi ordinis figuræ: Interrogatio, qua non ſimpliciter quærimus ſciendi cauſa, ſed inſtamus, aſſeueramus, indigna

Compar Membrum.

Paranomaſia.

Antanaclaſis.

Secundi ordinis figuræ.

Interrogatio.

dignamur, miſeramur, admiramur, dubitamus interrogãdo. Græci vocant ἐρώτησιν. Cic. Quouſq; tandem abutere Catilina patientia noſtra? Seruare potui, perdere an poßim rogas? Interrogatio vehementißima ἐπιτροχασμὸς dicitur & πῦσμα Epitrochaſmus. Pyſma. *quæ pluribus interrogationibus & acriter vrget. Terent. Quis tu homo es? quid tibi vis? quid cum illa rei tibi eſt? Subiectio, cùm ipſi noſtræ in-* Subiectio. *terrogationi reſpondemus. Cic. Domus tibi deerat? at habebas: pecunia ſuperabat? at egebas. At dicet aliquis, hæc igitur tua diſciplina? &c. ego iudices, &c. Exclamatio eſt, per quam ſubaltiori* Exclamatio. *pronuntiatione motũ animi noſtri teſtamur. Cic. O tempora, ò mores. Hac vtimur, cùm iam inclinatis auditorum animis velut erumpimus in hæc verba. Virgilius. -Quid non mortalia pectora cogis Auri ſacra fames? Dubitatio, ἀπορία ſeu* Dubitatio. ἀπορία. *διαπόρησις, vt Aquila vocat, cùm dubitare nos & quid dicendum faciendúmve ſit, neſcire ſignificamus. Cic. Quid primum querar, aut vnde potißimum exordiar iudices? Eloquar an ſileam? Terent. Vbi quæram? vbi inueſtigem? quem perconter? qua inſiſtã via, incertus ſum. Cic. Vtrùm difficilius aut maius eſſet negare tibi ſæpius idem roganti, an efficere id quod rogares, diu multúmque Brute dubitaui. Paradoxon, ſeu inopina-* Paradoxon, Inopinatum. *tum, cùm ſuſpenſis auditorum animis inopinatum aliquid ac minimè expectatum ſubiungimus. Te-*

rent. In me quiduis harum rerum conuenit, quæ ſunt dicta in ſtultum, caudex, ſtipes, aſinus, plumbeus: in illum nihil poteſt, nam exuperat eius ſtultitia hæc omnia. Huc referri etiam poteſt, cùm negamus nos vel ſuſpicari potuiſſe, vt, Nunquam credidi fore iudices vt reo Scauro, ne quid in eius iudicio gratia valeret, precarer. Miror vnde tibi in ſuſpicionem venerim.

Adynaton. *Adynaton, quod fieri non poteſt. Virg. Non mihi ſi linguæ centum ſint, oráque centum, Ferrea vox, omnes ſcelerum comprehendere formas, Omnia pœnarum percurrere nomina poſſem. Dici non poteſt quantum me tuæ literæ delectauerunt.*

Communicatio, ἀνακοίνωσις. *Communicatio ἀνακοίνωσις, cùm aut ipſos aduerſarios conſulimus, aut cum iudicibus quaſi deliberamus, vt, Cedo, ſi vos in eo loco eſſetis, quid aliud faceretis? Communem rem putare, ac vos huic præpoſitos. Virgil. Fuit & tibi talis, Anchiſes genitor, Dauni miſerere ſenectæ.*

Permiſsio, Epitrope. *Permiſsio, ἐπιτροπὴ ſuperiori vicina, cùm quædam iudicibus aut aduerſariis æſtimanda relinquimus. In actis Apoſtolorum: Sitne magis hominibus obtemperandum, quàm Deo, ipſi iudicate. Perfrica frontem, & dic te digniorē, qui Prætor fieres, quàm Catonem. Aut cùm rem totam alterius poteſtati permittimus, veluti cùm noſtræ cauſæ ita confidimus, vt iudicibus largiamur de eo quod videtur, ſtatuendi facultatem (Græci vocant ἐπιτροπὴν teſte Rutilio)*

vt,

vt, Sed ego iam iudices ſummum ac legitimum, quod expoſui, meæ cauſæ ius omitto, vobis quod æquiſsimum videatur, vt conſtituatis permitto, Non enim dubito, quin etiamſi nouum ſit vobis inſtituendum, libenter id quod poſtulo propter vtilitatem communis conſuetudinis ſequamini. Permiſsio per diſsimulationem eſt, cùm permittẽdo deterremus, & inuitos permittere nos oſtẽdimus. Virg. I, ſequere Italiam ventis, pete regna per vndas. Terent. Effundite, emite, facite quod vobis lubet. Et, Profundat, perdat, pereat, nihil ad me attinet. Licentia παῤῥησία, loquendi libertas appellatur, cùm quædam liberius dicuntur vel commonefaciendi, vel obiurgandi cauſa. Miramini Quirites, quòd ab omnibus rationes veſtræ deſerantur, &c. id tribuite culpæ veſtræ, atque deſinite iſtud mirari, &c. Sed hac figura prudenter vtendum eſt, & cauendum ne moleſta ſit licentia, & auditorem offendat. Apoſtrophe ſeu Auerſio eſt, cùm ſermonem auertimus ad abſentem, vel etiam præſentem, vt. Cic. fecit, à Cæſare conuertens orationem ad Q. Tuberonem: Quid enim tuus ille Tubero in acie Pharſalica gladius agebat? &c. Idem, Vos enim iam ego Albani tumuli atque Luci, vos inquam imploro & obteſtor, &c. O' Leges Portiæ, legéſq; Semproniæ. Tertij ordinis figuræ, quo continentur amplificationis exornationes. Amplificationis figuræ ſunt,

Permiſsio per diſsimulationẽ.

Licentia, Parrheſia.

Apoſtrophe.

Tertij ordinis figura.

quæ non ad ornandam ſolùm orationem, ſed ad augendam etiam comparantur, & à Cicerone ſententiarum exornationes vocantur, à Quintiliano partim inter amplificationes, partim inter

Ex iiſdem locis amplificationes, & probationes petu.

argumenta recenſentur. Nihil enim prohibet ex iiſdem locis & amplificationum ornamenta & probationes peti: ac ornamenta quidem dici, cùm ornandi cauſa adhibentur: argumenta verò, cùm probant. Oriuntur igitur hæc ſchemata potiſſimùm ex locis Dialecticis, velut ex definitionis

Figura ex loco definitionis.

Auxeſis.

loco: Auxeſis αὔξησις quũ verbo grauiore quàm pro re vtimur, atrociúſque proprij loco ſubſtituimus, vt cùm latronem dicimus, qui ſit improbus: aſinum, qui ſtolidus ſit: mutum, qui nihil reſpondeat: ſcelus pro errato, debacchari pro conuiciari, inflammare pro hortari. Et cùm res altius tolluntur, veluti ſi rei dignitatem ſupramodum exaggeres.

Tapinoſis vel Meioſis.

Tapinoſis, ταπείνωσις vel μείωσις diminutio, extenuatio, ſuperiori contraria, vt, cùm perſtrinxiſſe dicimus, qui vulnerauit: attigiſſe, qui colaphum infregit, ſeuerum, qui crudelis ſit: affabilem, qui ſit adulator: erratum pro ſcelere. Sic res extenuantur, veluti cùm difficultas minuitur vel ars cum alia collata deprimitur, vt in oratione Ciceronis pro Murena, ars militaris ſcientiæ iuris ciuilis antepomitur. Vel cùm nimium contemnimus hominem, vel rem vt inutilem deprimimus.

Leptotes.

Huic ſubiicitur λεπτότης, qua quippiam

arrogan

arrogantiæ vitandæ cauſa attenuamus Cicero, Si quid in me eſt ingenij, iudices, quod ſcio quàm ſit exiguum, &c. Synonymia Interpretatio, cùm multa verba idem ſignificātia coniungimus. Cic. Quoniam ſemper appetentes gloriæ atque auidi laudis fuiſtis. Expoliti, ἐξεργασία, quæ eandem rem commutatis ſententiis explicat. Cic. Quid enim tuus ille Tubero in acie Pharſalica gladius agebat? cuius latus ille mucro petebat? quis ſenſus erat armorum tuorum? quæ tua mens? oculi, manus, ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? (Poteſt hoc & ad ſynonymiam referri, quod in apoſtrophe quoque poſitum leges) Tale eſt Lucani exordium, Bella per Emathios, &c. Non vtendum eſt hac figura, niſi cùm prodeſt in aliqua re commorari, & diutius auditorem detinere. Nam vitium exiſtet, quod Periergia dicitur, ſi in re tenui varianda nimis curioſam operam & ſuperuacuam ponas. Definitio eſt, qua inter duo plurave quid interſit, oſtenditur. Hanc definiendi rationem Dialectici τὴν διαφορὰν appellant, vt, Non eſt fortitudo ſed temeritas ſine honeſta ratione adire pericula. Non eſt Rex dicendus, qui non iure ſed vi dominatur, qui ſuis non Reipublicæ commodis ſtudet, qui non defendit, ſed opprimit bonos. Ex loco diuiſionis oriuntur hæc: Diſtributio, μερισμὸς, cùm rem in partes diducimus. Cicero. Hæc ſtudia adoleſcentiam alunt, ſenectu-

Synonymia, Interpretatio.

Expolitio.

Definitio per differentiam.

Figuræ ex diuiſionis loco.

tem oblectant, ſecundas res ornant, aduerſis perfugium & ſolatium præbent. Cuius omnes corporis partes ad nequitiam ſunt appoſitiſſimæ: oculi ad petulantem laſciuiam, manus ad rapinam, venter ad auiditatem & libidinem, pes ad fugam, &c. Lege primam locupletandæ ſententiæ rationem apud Eraſmum lib. 2. de Copia. Dialyſis diſſolutum, vt, Iudices partim gratia, partim pecunia corrupti ſunt. Epanodos, Regreſſio, cùm id quod erat propoſitum, per prolepſim in partibus iteratur, vt, Vicerunt Romani, Carthaginenſes mari, terra Gallos. Diuiſio, quam autor Rhetoricorum ad Herennium διλημμα vocat, quo duo contraria diſtinguuntur ſubiecta ratione, vt, Cur ego illum puniam? Si probus eſt, non commeruit: ſin improbus, non emendabitur. Vel auaritia te impulit, vel inopia: non autem auaritia, cùm ſis prodigus: non inopia, cùm circumfluas opibus. Paradiaſtolen ſupra definiuimus diſiunctionem eorum quæ vnam vim habere videntur, vt, Non ſapiens, ſed aſtutus: non fortis, ſed confidens: non ſeuerus, ſed maleuolus: non parcus, ſed auarus. Premitur veritas, ſed non opprimitur. Expeditio ſiue enumeratio eſt per quam pluribus rebus expoſitis ac cæteris infirmatis vna reliqua confirmatur, hoc modo: Cùm fundus iſte meus fuerit, quem tu nunc inuaſiſti, neceſſe eſt aut vacuum occupaueris, aut vſu tuum feceris, aut hæreditarium

Dialyſis. Epanodos. Dilemma ſeu diuiſio. Paradiaſtole. Expeditio ſiue enumeratio.

rium acceperis, aut donatum, aut vi me deieceris. Vacuum autem occupare aut vſu tuum facere, cùm ego adeſſem, non potuiſti: emptio nulla profertur: teſtamento ad te peruenire me viuo non potuit, &c. Relinquitur ergo, vt me vi de meo fundo deieceris. Congeries συναθροισμὸς, *coaceruatio verborum varia ſignificantium. Terent. In amore hæc omnia inſunt vitia, iniuriæ, ſuſpiciones, inimicitiæ, induciæ, bellum, pax rurſum, &c. Salluſt. Animus audax, ſubdolus, varius, cuiuslibet rei ſimulator & diſſimulator. Differt à Synonymia, quòd in Synonymia multa verba idem penè declarant, vt proſtrauit, afflixit, perculit. Cicero, Non feram, non patiar, non ſinam: in congerie multa res diuerſas notant. Incremẽtum dicitur, quum gradibus quibuſdam peruenitur non modò ad ſummum, ſed quodammodo etiam ſupra ſummum. Cicero in Verrem, Facinus eſt vincire ciuem Romanum, ſcelus verberare, propè parricidium necare, quid dicam in crucem tollere? Pecuniam, honores, regnum, ipſam denique vitam, patriæ charitate contempſit. Cicero, de vomitu Antonij: O rem non viſu modò fœdam, ſed etiam auditu. Si inter cœnam in tuis immanibus illis poculis hoc tibi accidiſſet, quis non turpe diceret? in cœtu verò populi Romani negotium publicum gerens magiſter equitum, cui ructare turpe eſſet, is fruſtis eſculentis vinum redolen-*

Congeries. Synonymia. Incrementum.

 tibus,

tibus, gremium ſuum & totum tribunal impleuit. Hîc ſingulæ voces incrementum habent. Ex cauſis. Aetiologia eſt, cùm propoſiti alicuius cauſam ſtatim ſubiicimus, vt, Iure Archias fructum ex meis ſtudiis repetit, fuit enim mihi adiutor ad ſuſcipienda hæc ſtudia. Terent. Si Simo hunc noris ſatis, non ita arbitrêre, nam bonus hic eſt vir.

Ex cauſarum loco. *Aetiologia.*

Apophaſis. Apophaſis eſt, cùm quaſi alio interrogante nobis ipſi reſpondemus, & rationem reddimus. Cic. Si quis furē occiderit, iniuria occiderit, quamobrem? quia ius conſtitutum nullum eſt. quid, ſi ſe telo defenderit? non iniuria. quid ita? quia conſtitutum eſt.

Dicæologia. Dicæologia, cùm cauſam quam adferimus, vt æquam defendimus, vt, Quanquam eſt amicus, tamen amicitiæ anteferenda eſt veritas. Amauit Cælius, dum ætas tulit. Fecit iratus, iniuria affectus. Virg. Furor arma miniſtrat.

Neceßitas. Affinis huic Schemati Neceßitas ἀναγκαῖον, cùm neceßitatem cauſamur. Annibal apud Liuium: Illis timidis & ignauis eſſe licet, qui receptum habēt, nobis neceſſe eſt eſſe fortibus, quibus ad effugium nihil reliquum eſt. Deſeruit amicum non voluntate, ſed coactus legibus.

Metaſtaſis. Metaſtaſis eſt, cùm cauſa transfertur in locum digniorem, aut magis profuturum dicenti. Cicero pro Marcello. Tueri vitam Cæſar debes, ſi non tua cauſa, at reipublicæ.

Color. Color χρῶμα eſt callida & probabilis ſuſpectæ cauſæ ac rei perperam factæ defenſio. Teren.

Poſtquam

*Poſtquam ad iudices ventum eſt, non potuit co-
gitata proloqui, ita eum tum timidum obſtupefe-
cit pudor. Gradatio κλιμαξ, cùm gradibus quibuſ- Gradatio.
dam ita ab vno ad alia tranſimus, vt ſemper pro-
ximum verbum repetatur, vt, Africano indu-
ſtria virtutem, virtus gloriã, gloria æmulos com-
parauit. Cic. Quæ reliqua ſpes eſt libertatis, ſi illis
& quod libet, licet: & quod licet, poſſunt, &
quod poſſunt, audent? Terent. Accepi, acceptam
ſeruabo. Virg. Quæ Phœbo pater omnipotens,
mihi Phœbus Apollo, Prædixit, &c. Et, Tor-
ua leæna lupum ſequitur, lupus ipſe capellam,
&c. Huc pertinet epiploce, quam Rutilius po- Epiploce.
ſuit, qua complures ſententiæ inter ſe connexæ
continentur. Vt, Expugnauit domum, expugnata
vi domo familiam abſtraxit, abſtractam tormen
tis omnibus excruciauit, &c. Ex contrariis. Con Figuræ ex con-
tentio ſeu contrarium ἀντίθεσις cùm ex contra- trariorum loco. Contentio ſeu con
riis amplificatur oratio, quod fit vel ſingulis ver trarium.
bis, vt, Vulgo placere non vera, ſed falſa gloria
eſt. In fuga fœda mors, in victoria glorioſa. Vel
ſententiis, vt, Pellitur è medio ſapientia, vi geri-
tur res. Inimicis te placabilem, amicis inexorabi-
lem præbes. Atque hæc contentio quæ fit ſenten-
tiis contrariis, huius ordinis propria eſt. Ouidius,
Donec eris felix, multos numerabis amicos: Tem
pora ſi fuerint nubila, ſolus eris. Huc illa Rheto-
rum Enthymemata ex contrariis concluſa perti-
nent:*

nent: Horat. Cur neſcirè pudens praue, quàm diſcere malo? Contrarium appellat autor Rhetor. ad Herennium, ſumptam ex aduerſo probationem, vt, Quos ex collibus eiecimus, cum his in campo metuimus dimicare? Commutatio, ἀντιμεταβολὴ, cùm inuertitur aliqua ſententia per contrarium. Cic. de leg. Verèque dici poteſt, magiſtratum legem eſſe loquentem, legem autem mutum magiſtratum. Eſſe oportet vt viuas, non viuere vt edas. Poëma loquens eſt pictura, pictura autem tacitum poëma. Eripis vt perdas, perdis vt eripias. Hoc Rufinianus Metatheſin appellat.

Commutatio. Antimetabole.

Inuerſio, qua docemus argumentum, quod contra nos adfertur, pro nobis facere, vt ſepeliiſti ſolus, igitur occidiſti. Imo ſi occidiſſem, non ſepeliiſſem.

Inuerſio.

Communicatio, συνοικείωσις, cùm duæ res contrariæ coniunguntur, vt, Tam deeſt auaro quod habet, quàm quod non habet. Labor eſt etiam ipſa voluptas. Vterque vituperandus, & prodigus, & auarus: quòd neuter ſuis rebus bene vtatur.

Communicatio.

Correctio ἐπανόρθωσις, quæ tollit quod dictum eſt, & pro eo quod magis videtur idoneum, reponit. Cic. Quas ille leges, ſi modò leges nominãdæ ſunt, ac non faces vrbis. Crudelis homo, imò ne homo quidem. In Verrem, Non enim furem, ſed raptorem: non adulterum, ſed expugnatorem pudicitiæ, &c. Idem, O clementiam populi Romani, ſeu potius patientiam miram ac ſingularem. Punitus eſt,

Correctio.

eſt, quanquàm illa non pœna, ſed proditio ſceleris ſui. Terent. Non tu hoc argentum perdis, ſed vitam tuam. Item, Ciues, inquam, ſi hoc eos appellari nomine fas eſt. Quintilianus id reprehenſionem vocat. Huc pertinet Diaphora apud Rutilium, cùm verbum iteratum aliam ſententiam ſignificat atque ſignificauit primò dictum, vt, Huius ærumnæ quemuis cæterorum hominum, modò hominem commouere poſſent. Item, In vniuerſum, mulierem, quid potius dicam aut verius, quàm mulierem? Reiectio, ἀποδίωξις, cùm quippiam ab aduerſario allatum eludimus, vt, Hac de re quid attinet dicere? Erit aliàs opportunior dicendi locus. Præteritio, παράληψις eſt, cùm nos omittere ſimulamus quod maximè dicimus, vt, Nō dico te ab ſociis pecunias accepiſſe, &c. Occupatio ſeu præſumptio, πρόληψις, & προκατάληψις, eſt, cùm id quod obiici nobis poteſt, antè occupamus ipſi, atque diluimus. Cic. pro Archia, Ac ne quis à nobis hoc ita dici miretur, quòd alia quædam in hoc facultas ſit ingenij, &c. Quæret quiſpiam. Virg. Nec vos arguerim Teucri. Huc referri poterit βραχυεπεία à Rutilio explicata, cùm Orator breuitate ſententiæ præcedit auditoris expectationem. Lyſias, Quæris à me quo iure obtinere poßim? quo iure Polienus reliquit, quo iure Prætor dedit poſſeßionem, leges me defendunt, ad te non pertinent, hi veritatem ſequātur. Conceßio,

Diaphora. Reiectio. Præteritio. Occupatio. Brachyepia. Conceßio.

Paramologia. ceſsio, παρομολογία, cùm quædam aduerſario concedimus, deinde inferimus, quòd aut maius ſit quàm ſuperiora, aut etiam omnia quæ conceſsimus, infirmat. Cic. Dominetur in concionibus inuidia, iaceat in iudiciis. Fueris illi aliquando amicus intimus & familiariſsimus, beneficia contuleris: quid tum? annon gratia omnis iſto tuo faci-
Confeſsio. nore diſsilire potuit? Confeſsio ſuperiori vicina, cùm callidè omnia aduerſario permittimus. Cicero, Habes igitur Tubero, quod eſt accuſatori ma
Conſenſio. ximè optandum, confitentem reum. Conſenſio quoque ſuperioribus affinis eſt. Cic. in Verrem, Gaudeo etiam ſi quid ab eo abſtuliſti, & abs te
Anthypophora. nihil rectius factum eſſe dico. Anthypophora, oppoſitio, & ἀντεισαγωγὴ, compenſatio, qua nobis aduerſariorum dicta proponimus, vt illis reſpondeamus. Cic. Difficilis ratio belli gerendi, at plena fidei, plena pietatis. Virg. -Verùm anceps fuerat fortuna, fuiſſet, Quem timui moritura? Differt ab Hypophora, quòd hæc aduerſæ partis
Anaſceue. intentio eſt, illa eius reſponſio. Anaſceue eſt, qua ab aduerſariis propoſita eleuamus, & vt falſa reiicimus. Virg. Nunc Lyciæ ſortes, nunc & Ioue miſſus ab ipſo Interpres diuûm fert horrida iuſſa per auras. Terent. At ego neſciebam, quorſum tu ires: Paruola hinc eſt abrepta, eduxit mater pro ſua, &c. Hoc in tropis annumeratur. Ex
Comparatio. ſimilitudine, Comparatio, qua vel paria cum paribus,

ribus, vel minora cũ maioribus, vel maiora cum minoribus conferuntur, idq; magis ornandi, quàm argumentandi cauſa. Virgil. -O ter quatérque beati, Queis ante ora patrum Troiæ ſub mœnibus altis Contigit oppetere. Cicero, Serui me hercule mei ſi me iſto pacto metuerent, domũ meam relinquendam putarem. Idem, Si quis me exire domo coëgiſſet armis, haberem actionem: ſi quis intrare prohibuiſſet, non haberem? Parenti non obtemperat, & audiet alienum? Videtur huc referri poſſe etiam ille amplificandi modus, qui Ratiocinatio dicitur, qua res augetur coniectura ab aliquo ſigno ſumpta, vt apud Ouidium 14. Metamorph. quantus fuerit Polyphemus, ex eo intelligitur, quòd eius capilli non pectinibus, ſed raſtris pecterentur. Et apud Virg. 3. Aeneid. Trunca manus pinus regit, & veſtigia firmat. Et, -Graditúrque per æquor Iam medium, necdum fluctus latera ardua tinxit. Ad comparationem pertinent Exempla, παραδείγματα, quæ ſunt item aut paria, aut maiora, aut minora, & ſimilia, aut diſsimilia, aut contraria. Adhibentur autem vel hortandi cauſa, quale illud Virg. Antenor potuit mediis elapſus Achiuis Illyricos penetrare ſinus: Vel deterrendi, velut, Annon ſic Phrygias penetrat Lacedæmona paſtor, Ledæámq; Helenam Troianas vexit ad vrbes? Differt exemplum à ſimilitudine, quòd exemplum actus commemo

Ratiocinatio.

Exemplum.

Exemplum à ſimilitudine quid differat.

memoret, vel hominum, vel cæterarum animantium, vel etiam inanimatorum, vt, Delphini minores vagari incomitatos non ſinunt: quid nos facere liberis adhuc teneris oportet? Vnaquæque arbor alit quod genuit: & non alet mater ſuo lacte liberos? Similitudo rem minus cognitam per eam, quæ notior eſt, demonſtrat, hoc modo: vt, Sol vnus omnibus lucet, ita vox præceptoris omnibus diſcipulis vna ſufficit. Et, Quemadmodum arbor exciſa repullulat, euulſa verò non fructicatur: ſic malum, ſi penitus tollas, non renaſcitur. Apologus eſt fabula, in qua muta animantia & inanimatæ res humano more inducuntur loquentia, cuius exempla ſuppeditabit Aeſopus. Parabola ſeu collatio, eſt rerum genere diſsimilium comparatio. Virg. Qualis mugitus, fugit cùm ſaucius aram Taurus, & incertam excuſsit ceruice ſecurim. Imago, εἰκὼν, cùm formæ ſimiles conferuntur. Virgil. Os humeróſque Deo ſimilis. Et, -Duo fulmina belli Scipiadæ. Vt mare ventorum vi agitatur & conturbatur: ſic populus. Huic adiiciendum eſt ὅμοιον, cùm vel ex partibus aliqua ſimilitudo colligitur, Virg. Sic oculos, ſic ille manus, ſic ora ferebat. vel ex actu. Cic. in Verrinis ait ſuccinctam Scyllam lupis & canibus ſimilem eſſe Verris & comitum illius. Dialogiſmus, qui dicitur à quibuſdam ſermocinatio, cùm quis ſecum diſputat & quid agendum ſit cogitat.

Similitudo. Apologus. Parabola. Imago. Homœon. Dialogiſmus. Sermocinatio.

cogitat. Cicero, Dem iudicibus? mihi igitur nihil quæritur. In Ver. Si populo redimitur, mihi præda de manibus eripitur. Quod eſt igitur remedium? quod? Dicitur quoque ſermocinatio, cùm apta cuiq; perſonæ affingitur oratio. Tales ſunt conciones apud Hiſtoricos, & orationes apud poëtas. Vide lib. 4. Rhetor. ad Heren. de Sermocinatione. Ex Genere. Sententia, γνώμη, eſt generale quoddam pronuntiatum de moribus aut de vita communi, quòd aut quid fiat, aut ſoleat opor teátve fieri vel expeti vel vitari, breuiter aptéque demonſtrat, vt Omnes ſibi melius eſſe malunt quàm alteri. Obſequium amicos, veritas odium parit. Amicus certus in re incerta cernitur. Epiphonema, Acclamatio, eſt ſententia, quæ rei narratæ iam aut probatæ additur, admirationis augendæ cauſa. Virg. Tantæ molis erat Romanam condere gentem. Et, Adeò à teneris aſſueſcere multum eſt. Cic. Quorum igitur impunitas, Cæſar, tuæ clementiæ laus eſt, eorum te ipſorum ad crudelitatem acuet oratio. Noëma νόημα, Cogitatio. Alluſio eſt ad ſententiam, cùm, quæ non dicimus, intelligi tamen volumus, vt Hortenſius negabat ſe vnquam cum matre aut ſorore rediiſſe in gratiam, intelligitur enim illi nunquam cum matre aut ſorore incidiſſe diſsidium. Ouid. -Fortiſque viri tulit arma diſertus. Liuius 1. Decad. 4. Athenienſes quidem, inquit, literis

Ex loco generis, Sententia.

Epiphonema.

Noëma.

verbiſque bellum aduerſus Philippum gerebant: falsò notans imbellem Græcorum loquacitatem.

Ex ſignis & circunſtantiis. Ex ſignis & circunſtantiis. Signa ſunt antecedentia, conſequentia, adiuncta rei, quæ tum ad amplificandum, tum ad extenuandum adhibentur. Dido apud Virgilium, Num fletu ingemuit noſtro? num lumina flexit? Num lachrymas victus dedit, aut miſeratus amantem eſt? Ex circunſtantiis naſcitur ὑποτύπωσις ſeu demonſtratio, vel deſcriptio, qua res ita verbis exprimitur, vt penè in conſpectu poſita geri videatur. Hæc deſcribendi virtus atque ſub oculos ſubiectio etiam ἐνάργεια dicitur, Latinè euidentia aut perſpicuitas. Sic deſcribit Cicero in Miloniana profectionis apparatum Milonis & Clodij, ac illius in rheda ſedentis penulati cum vxore: huius in equo & cum delectis villa egredientis, pugnantis è loco ſuperiore, &c. Ouidius diluuium depingit in 1. Metamorph. & tempeſtatem in 2. Eraſmus naufragium in colloquiis. Adhibetur autem non amplificandi tantum & illuſtrandi cauſa, verùm etiam ornandi & delectandi, atque affectus mouendi. Huc enim pertinent affectus, velut exclamationes, vt, O tempora, ò mores. Execrationes. Cic. O ſcelus, ò portentum in vltimas terras exportandum. Obiurgationes. Virg. Non ego te vidi Damonis peſſimè caprum Excipere inſidiis? Obteſtationes vel obſecrationes, vt, Per

Signa. Hypotypoſis ſeu demonſtratio vel deſcriptio. Enargia. Affectus. Exclamationes. Execrationes. Obiurgationes. Obteſtationes.

dextram

dextram iſtam tuam ego obteſtor: per ego has lachrymas. Optationes. Virg. Sic pater ipſe Deûm Optationes. *faciat, ſic altus Apollo, Incipias conferre manum. Adhortationes, vt, I bone quò tua te virtus* Adhortationes. *vocat, i pede fauſto. Ominationes. Virg. Turno tempus erit, magno cùm optauerit emptum* Ominationes. *Intactum Pallanta, & cùm ſpolia iſta diémque Oderit. Terent. Videre videor iam illum diem, quum hinc egens fugiet aliquò militatum. Ad hypotypoſin referuntur deſcriptiones perſonarũ, rerum, locorum, & temporum, quæ videntur omnes ex accidentaria Dialecticorum definitione oriri. Proſopographia, qua perſona vel vera vel* Proſopographia. *fabuloſa deſcribitur ab attributis corporis & animi. Sic Plutarchus & Aemilius Probus, & Suetonius, vitam illuſtrium virorum deſcripſerunt. Ad hanc referuntur inſequentia tria, Characteriſmus,* Characteriſmus. *χαρακτηρισμὸς, quo perſonæ corpus & mores effingimus, vt Chærea Terentianus ſenem illum importunum exprimit: & Thraſonem, Demeam, Mitionem, alióſque Terentius. Furentem Sibyllam, Virg. lib. 6. Vide χρηϛηρισμὸν apud Rutilium. Ethopœia ἠθοποιΐα, propriè dicitur expreſ-* Ethopœia. *ſio morum & affectuum mitiorum quæ Græcè vocantur ἤθη; quales in Comœdiis exhibentur. Pathopœia παθοποιΐα eſt, qua vehementiores &* Pathopœia. *grauiores exprimuntur affectus, quorũ exempla facilè cognoſcuntur ex Tragœdiis. Vtiliter Empo*

Decorum perſonarum. rius Rhetor de Ethopœia ſcribens admonet orationem pro affectibus, ætatibus, fortuna, cæteríſque qualitatibus eſſe variãdam. Aliter enim, inquit, orationem vel incipit, vel exequitur iratus, aliter timens, aliter gaudens, aliter triſtis, aliter ſenex, aliter iuuenis, aliter vir, aliter fœmina. Refert in dicendo, Deus an homo ſit, laſciuus an tetricus, ignauus an fortis, doctus an ruſticus. Sit igitur alacris lætantis oratio, tumens vani, breuis & conciſa properantis, meretriculæ mollis & blanda, matronæ ſeria, ſenum grauis, temeraria pueri, miſera humilis, longa & multa ambiens confitentis, paraſiti faceta, matris anxia, incondita ruſtici, Oratoris ornata.

Proſopopœia. Proſopopœia προσωποποΐα, perſonæ fictio, cùm rebus mutis ſermonem tribuimus, aut vita defunctos tanquàm viuos, aut abſentes tanquam præſentes inducimus loquentes. Talis eſt Appij Cæci perſona à Cicerone in oratione pro Cælio inducta. Idem in Catilinam Patriam inducit loquentem: Prodicus, vt ſcribit Xenophon, Virtutem & voluptatem contendentes facit: Penias & Pluti perſonas Ariſtophanes fingit: Iuſtitiæ Chryſippus: Philoſophiæ Boëtius; Lamiæ Politianus, Stultitiæ Eraſmus: aliíque rerum aliarum, in quibus fingendis multum ſibi poëtæ permittunt.

Rei deſcriptio. Rei deſcriptio eſt, qua res circunſtantiis explicata velut oculis ſubiicitur ſpectanda, vt ſi captã vrbem dixeris, omnia

duobus

duobus complexus es verbis, id ſi aperias, apparebunt, vt Quintilianus ait, effuſæ per domos ac templa flammæ, & ruentium tectorum fragor, & ex diuerſis clamoribus vnus quidam ſonus: aliorum fuga incerta, prophanorum ſacrorúmq; direptio, efferentium prædas, repetentiúmque diſcurſus, &c. Licet enim hæc complectatur euerſio, minus eſt tamen totum dicere, quàm omnia. Vide ipſum Quintilianum, lib. 8. cap. 3. Topographia eſt vera atq; perſpicua locorum deſcriptio, vt vrbis, portus, arcis, templi, villæ, regionis, montis, fontis, horti, &c. velut Carthaginis & portus apud Virg. lib. 1. Aeneid. In hac verſantur coſmographia & geographia. Topotheſia eſt, ficti loci deſcriptio, cùm locus aliquis ponitur, qui nuſquam eſt, vt inferorum, & Elyſij deſcriptio apud Virg. lib. 6. Et Caci ſpeluncæ, lib. 8. Regiæ Solis apud Ouid. li. 2. Meta. Chronographia, Temporis deſcriptio, quam ſupra attigimus in troporum explicatione ſub periphraſi, quæ frequenter à poëtis ornandi & delectandi cauſa adhibetur, veluti cùm nox, dies, aurora, ver, æſtas, aliáq; deſcribuntur, vt lib. 4. Aeneid. Nox erat & placidum carpebant feſſa ſoporem Corpora per terras, &c. lib. 1. Metamorph. quatuor ætates. Ad ordinem pertinent hæc: Tranſitio μετάβασις, qua monemus breuiter, quid dictum ſit, & quid conſequatur oſtendimus. Cic. Quoniam de genere

Topographia.

Topotheſia.

Chronographia, Temporis deſcriptio.

Ordinis figuræ.

belli dixi, nunc de magnitudine pauca dicam. Virg. Hactenus arnorum cultus, & ſidera cœli, Nunc te Bacche canam. Parentheſis ſeu Dialyſis eſt ordinis per interiectam aliquam declarandi cauſa ſententiam diſſolutio. Ouid. -Finem qui quæris amori (Cedit amor rebus) res age, tutus eris. Inſerta ſentētia ſi eximatur, ſermo nihilominus perfectus relinqaetur. Digreſsio παρέκβασις, eſt alicuius rei, quæ tamen ad vtilitatem cauſæ pertineat, extra ordinem excurrens tractatio, quæ cùm delectationis tantùm cauſa adhibetur, vt & ornet orationem & augeat per quandam amplificationem, tum demum inter figuras ſententiarum collocari poteſt. Sed in hac tria ſunt vitanda, primum, ne longa ſit à propoſito digreſſio: alterum, ne videatur aliena & peregrina: poſtremum, ne reditus ad rem durus orationem deformet. Plures fortaßis orationis exornationes occurrent, ſed quas hîc collegimus, ſatis eſſe ad intelligendas eloquentium ſcriptorum virtutes arbitror. Poſtremò admonendum illud eſt, ne dum virtutes conſectamur, in vitium incidamus affectatæ ſchematum copiæ.

Parentheſis ſeu Dialyſis.

Digreſſio, Parecbaſis.

De memoria.

MEMORIA rerum præceptarum fida cuſtos eſt, quam Fabius Quint. eloquentiæ theſaurum appellat. Ea duplex eſt, naturalis & artificioſa,

Theſaurus omnium rerum memoria. Cic.

cioſa, quæ ſunt ita coniunctæ, vt naturalis artem conſeruatricem requirat, & artificioſa naturæ poſcat opem. De naturali Phyſici docent, de artificioſa Rhetores. Memoria naturalis eſt vis animis inſita, quæ & facilè res percipiat, & fideliter contineat. Artificioſa dicitur, quæ præceptis confirmatur: conſtatque locis & imaginibus tanquam chartis & literis. Sed mihi quidem hæc ratio operoſior eſſe videtur, quàm vtilior, quòd non ſolum in rebus & verbis ediſcendis laborandum ſit, verum etiam in cognoſcendis atque conſeruandis locis & imaginibus rerum notis. Illud vtilius de memoria præcipitur, vt obſeruemus quibus rebus vel lædatur vel iuuetur memoria. Morbi quidam cerebrum inuadentes certam memoriæ mortem adferunt. Officiunt quoq; frigus atque humor. Siccitas autem & calor vtrunque moderatum prodeſt. Grauiter lædunt crapula, immoderatus potus & paſtus, nimius ſomnus, cibus ad concoquendum difficilis, liquidiora edulia & iurulenta, cæpe, raphanus, ſinapium, cruda, pinguia, caſeus, nuces, &c. violenta vina, inflatio, grauis ira, mœror, atque aliæ perturbationes. Iuuatur memoria gubernatione valetudinis, exercitatione moderata, & ordine. Bona corporis conſtitutio ac temperatura magnum eſt naturæ donum. Quibus eſt calida & moderata cerebri temperatio, facilè percipiunt, & fideliter conti-

Naturalis memoria.

Artificioſa.

De iuuanda & conſeruanda memoria.

Memoriam quæ lædant.

Quæ memoriam iuuent.

nent: quibus frigida, perparum capere poſſunt: quibus humidum, facilè quidem comprehendunt, ſed non diu retinent: contrà quibus ſicca, ægrè percipiunt, ſed bene conſeruant. Obliuioſi ſunt ſenes, timidi, ebrij, ægroti, &c. Plurimum prodeſt abſtinentia moderata, & victus ratio, & remiſſio quædam ſtudiorum, ne ſit continuus labor, ne ſint intempeſtiua ſtudia, ne ſit animus occupatus curis, ſolicitudine, mœrore, timore, ira, & cæteris, quæ modò dixi grauiter memoriam lædere. Vtilis eſt ante prandium vel cœnam moderata corporis exercitatio. Nihil æquè prodeſt atque vſus & diligentia legendi, cogitandi, & ſæpe repetendi cogitata, lecta, audita, alió ve modo percepta. Atque in hac ſola exercitatione Fabius omne memoriæ artificium ponit. Et Cicero memoriam vult exerceri ediſcendis ad verbum quàm plurimis & noſtris ſcriptis & alienis. Sed in ediſcendo adhibenda eſt mentis intentio, nec parcendum labori. Quantum verò ſignatis animo ſedibus & ordine conſtituto iuuetur memoria, Simonides declarauit, qui ſubitò euocatus è triclinio, cùm reuerſus ruina oppreſſos interea conuiuas, atq; ita obtritos vt internoſci non potuerint, offendiſſet, ex ordine, quo quiſq; accubuiſſet, omnes agnouit. Ad ordinẽ diuiſio pertinet, plurimũ enim & illud memoriæ prodeſt, ſi longior oratio in partes tribuatur, earúmq; ordo retineatur.

Exercitatio memoria.

Ordo memoriam plurimũ iuuat.

De

De actione.

ACTIO eſt apta orationis enuntiatio, & quaſi corporis quædam eloquentia, vt eam Cicero vocat, quæ ſono vocis ſeu pronuntiationis, & corporis motu conſtat. Motus autem in vultu et geſtu moderandus cernitur. Omnia hæc præſtat natura, ſed auget diligentia. Efficiendum eſt, vt ſit emendata pronuntiatio, vt dilucida, vt ornata, non fracta atque effœminata, vt apta rebus, quæ non vno & eodem tenore decurrat, ſed quæ pro rerum ac perſonarum varietate & decoro, pro diuerſo effectu, pro tempore & loco vel intendatur, vel remittatur. quæ grandia grauiter, mediocria temperatè, ſummiſſa leniter, atrocia vehementer atque acriter efferat. Hoc eſt quod præcipitur vt vox animo reſpondeat, de quo traditum eſt ab Horatio in epiſtola de arte poëtica. Cauendus eſt omnis immoderatus geſtus, incondita vociferatio, furioſa brachiorum iactatio. Fugienda quoque inepta quorundam cantillatio & fractæ vocis tremor. Denique vultus & totus corporis geſtus honeſtus ſit, & modeſtus, atque aptus, & cum oratione congruens.

Actio ſeu pronuntiatio. In Oratore.

Vocem commendant claritas, firmitas, & ſuauitas.

Vitioſa eſt μονοτονία, id eſt, vana quædam ſpiritus & ſonis intentio.

De imitatione.

CVM in omnibus artibus exempla valent plurimum, tum in eloquentiæ laudæ paranda maximè neceſſaria mihi videtur imitatio, qua ſimiles aliquorum eſſe in dicendo ſtudemus. Duplex

Imitatio generalis & ſpecialis. *ſtatui poteſt imitatio, vna rerum, quæ generalis eſt, altera ſtyli atque dictionis, quæ ſcribendi formæ, quæ cenſetur optima, ſimilitudinem expetit.*

Generalis. *Generalis obſeruat inueniendi, collocandi & eloquendi rationem, ſcriptoribus eloquentibus non Latinis ſolùm, verùm etiam Græcis vſitatam, à quibus diſcendum eſt, vnde ſit exordiendum, quo modo narrandum, proponendum, diuidendum, quomodo omnia aptè ſint explicanda, quando amplificandum, qua ratione tractandi loci communes, qua arte ſint audientium animi vel excitandi, vel ſedandi, nonnunquàm irritandi, interdum placandi, ſæpe conciliandi, & in quemcunque motum impellendi: qua prudentia diſponendum, quo dicendi genere quicque ſit explicandum.*

Specialis imitationis. *Altera imitationis ratio certos ſibi deligit oratores, quorum quò ſimilior quiſque ſit, hòc melior habeatur atque in dicendo perfectior. Quod attinet ad ſermonis genus, neminem arbitror dubitare, quin optimi quique vt in artibus omnibus, ita in paranda Latine ſcribendi facultate ſint imitandi. Nec illud vnquam dubium fuit, vtile eſſe & neceſſarium imitationis ſtudium, quod hac via potiſſimum ad laudem perueniatur eloquentiæ. Prudentem nos intelligimus, nō illam ridiculam quorundam & inſulſam ac ſuperſtitioſam imitationem. Quum igitur lingua Latina ex veteribus ſcriptoribus tota ſit petenda: non iam nobis vt*

Roma

Romanus fuit olim, vernacula ſit: nec eam nunc, vt alia quædam parare ſolemus, noſtro, vt dicitur, Marte, poſsimus conſequi: neceſſe nobis eſt, legendis eius linguæ autoribus pure & emendate loquendi facultatem comparare. Verùm quando plures inter ſe dicendi genere diſsimiles vna ſcribendi ratione referre nemo aptè poteſt, & vt Seneca ſcribit, nuſquam eſt, qui vbique eſt: facile id intelligitur, in exercendo ſtylo paucos eſſe proponendos eóſque præſtantiſsimos. Quid enim ſtultius quàm ad imitandum non optima ſibi proponere? Inter optimos autem Ciceronem lectiſsimum eſſe fatentur omnes, tum ij, qui feliciſsima Ciceronis ætate floruerunt, qua & lingua Latina & admirabilis illa dicendi vis apud Romanos perfecta fuit, tum etiam poſteri, quorum dictio nonnihil ab illo priori ſeculo recedens minus candida viſa eſt Latinè ſcientibus. Quare illud inter omnes conſtare iam videtur, auream illam Ciceronis ætatem eſſe omnibus purè & emendatè loquendi ſtudioſis imitandam, quæ verba nobis verborúmque coniunctionem atque orationem ſuppeditabit, & puram, & planam, & ornatam, atque aptam, omnibúſque prauæ conſectationis expertem, ac verè Latinam, qua laudabiliter quacunque de re ſcribendum ſit, vtamur. Omnium autem ſcriptorum vt optimum & in omnibus eminentiſsimum Quintilianus ſummo ſtatuit

Plinius.

Lib. 12. cap. 10. Cicero in omnibus, qua in quoq;

laudantur, eminentiſsimus.

Lib.2.cap.5.

Lib.10.cap.1.

Naui) cuiuſmodi fortaſsis illud eſt in Officiis. Ne adulari nos ſinamus, pro aſſentationibus decipi.

Et pro Milone, punitus eſt, in actiua ſignificatione, & ſi quid praeterea curioſus lector obſeruauerit.

ſtatuit loco M. T. Ciceronem, in quo multorũ ac præſtantium virtutes emineãt, vis Demoſthenis, copia Platonis, ſuauitas Iſocratis, & quæcunque vllo in genere laus Oratoris vnquam fuit. quem dicit omniũ etiam eſſe candidiſsimum & ita apertum, vt amari poſsit, qui cui valde placebit, multum profeciſſe eum Fabius idem iudicat. Hunc igitur quo nemo in omni tractandi dicendíq; genere plura ſcripſit eloquẽtius, nemo ſermonis proprietate, nemo perſpicuitate maiore, nemo ad cõmunem vſum accommodatius, legemus diligenter, & virtutes eius imitabimur: non laudabimus autem nec amplectemur, ſi qui fortè quaſi næui in ègregio corpore notabuntur. Tum ſi quid in illo deſiderabitur, id ab aliis, vt quíſq; Ciceroni ſimillimus eſt, petere non verebimur, quanquam vt ille non omnia quidem dixerit, nec omnia rerũ vocabula ſuppeditauerit. quî enim vnus potuit? quomodo tamen omnia dici poſsint, facile reperiet is, qui legendis Ciceronis libris operæ multum ſtudíque conſumpſerit, & ex his aptam orationis ſtructuram atq; æquabilem, certúmq; dicendi genus & incorruptè Latini ſermonis integritati conſentaneum imitatione diligenti fuerit conſecutus.

FINIS.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITT. EMANUELE